

ISSN 2414-4207

ЮРИДИЧНИЙ БЮЛЕТЕНЬ

2015/ 1

Заснований у квітні 2015 р.
Співзасновники –
Одеський державний університет
внутрішніх справ;
Головне територіальне управління
юстиції у Херсонській області;
Асоціація нотаріусів
Херсонської області

Зареєстрований
Міністерством
юстиції України

Свідоцтво
Про державну реєстрацію
серія КВ № 2133-11133Р
від 06.04.2015 р.

Виходить один раз на півроку.
Мова видання: українська, російсь-
ка та англійська.

Адреса редакції:
вул. К. Маркса 42/14
м. Херсон
Україна, 73000
E-mail: law_bulletin@ukr.net

Міністерство
внутрішніх справ України
Одеський державний університет
внутрішніх справ

Міністерство
юстиції України
Головне територіальне
управління юстиції
у Херсонській області

Асоціація нотаріусів
Херсонської області

Юридичний бюлетень

Науковий журнал

Випуск 1 (1)

Одеса
ОДУВС
2015

УДК 34(477)(05)
ББК 67.9 (4 Укр)Я5
Ю70

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського державного
університету внутрішніх справ
(протокол №1 від 01. 09. 2015 року)

Редакційна колегія:

Голова – Предместніков О. Г., кандидат юридичних наук;
Заступник – Магновський І. Й., кандидат юридичних наук, доцент;
Відповідальний секретар – Беніцький А. С., кандидат юридичних наук, доцент;

Берназ В. Д., доктор юридичних наук, професор;
Бутенко В. Г., доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії педагогічних наук України;
Грохольський В. Л., доктор юридичних наук, професор;
Зозуля І. В., доктор юридичних наук, професор;
Ковальська В. В., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;
Конопельський В.Я., доктор юридичних наук, доцент
Користін О. Є., доктор юридичних наук, професор;
Кузніченко С. О., доктор юридичних наук, професор;
Нікітенко О. І., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
Семенченко Ф. Г., доктор політичних наук, професор;
Стратонов В. М., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
Фурса С. Я., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
Бабенко А. М., кандидат юридичних наук, доцент;
Жильцов О. Л., кандидат юридичних наук;
Іванищук А. А., кандидат юридичних наук;
Коровайко О. І., кандидат юридичних наук;
Лапчук В. С., кандидат психологічних наук;
Ненько С. С., кандидат юридичних наук, доцент;
Юркова Г. В., кандидат юридичних наук

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів публікації

Юридичний бюлетень, вип. 1 (1) : наук. журн. / редкол.:
Ю70 О. Г. Предместніков та ін. — Одеса, ОДУВС, 2015. — 158 с.

У збірнику представлені наукові праці присвячені актуальним питанням теорії держави та права, цивільного права, адміністративного права та адміністративної діяльності, проблемам протидії злочинності, юридичної психології та освіти.

Для науковців, працівників правоохоронних органів, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, слухачів, курсантів та студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю, а також всіх тих, хто цікавиться питаннями розвитку науки та права.

УДК 34(477)(05)
ББК 67.9 (4 Укр)Я5

З М І С Т

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Магновський І. Й.
 КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
 ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ..... 6

Лець Т. В.
 ПРАВА РІВНОСТІ: ІСТОРИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СВІТОВОГО
 ЖІНОЧОГО РУХУ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ..... 14

**ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА
 ТРУДОВОГО ПРАВА**

Бондар В. В.
 ОСНОВНІ АСПЕКТИ СПАДКУВАННЯ ЯК ЗАСОБУ НАБУТТЯ ПРАВА
 ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ..... 20

Дрішлюк В. І.
 ПОЗОВ У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ..... 26

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО
 ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Жильцов О. Л.
 УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ
 ОСКАРЖЕННЯ ПОСТАНОВ У СПРАВАХ ПРО
 АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ..... 32

Кузніченко С. О., Феделеш М. М.
 ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ РЕЄСТРАЦІЇ ЯК
 СПЕЦІАЛЬНОЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ..... 40

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

Бабенко А. М.
 ОКРЕМІ МАЙНОВІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДІТЕЙ ТА
 СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН: СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА,
 КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ, ПЕРЕДУМОВИ І НАСЛІДКИ..... 48

Беніцький А. С.
 СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПРИДБАННЯ, ОТРИМАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ
 ЧИ ЗБУТУ МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ..... 55

Конопельський В. Я., Гритенко О. А.
 ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ
 ТА УМОВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО
 АБО НЕНАЛЕЖНОГО ПОВОДЖЕННЯ З МАТЕРІАЛЬНИМИ
 ОБ'ЄКТАМИ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ
 ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН..... 62

Саакян М. Б.
 ЧИ Є ДОЦІЛЬНИМ УВЕДЕННЯ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО
 ПРОСТУПКА У КРИМІНАЛЬНИЙ ЗАКОН? 71

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Албул С. В. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ.....	76
Вайда Т. С. СУЧАСНІ РОЗРОБКИ СПЕЦІАЛЬНОЇ АВТОМОБІЛЬНОЇ ТЕХНІКИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬК ПРАВОПОРЯДКУ.....	83
Дундич Л. В. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВИКРАДЕНЬ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ.....	89
Ковальова О. М. ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРАДІЖОК, ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ ДЛЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	96
Мукоїда Р. В. ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ.....	100
Тарасенко Р. В., Любчик В. Б. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ОСОБУ, ЯКА ЗАЛУЧАЄТЬСЯ НА НЕГЛАСНІЙ ОСНОВІ ДО ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ЗАКУПКИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН.....	106
Цільмак О. М. ЗАГАЛЬНОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ПОБУДОВИ ТА ПЕРЕВІРКИ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ВЕРСІЙ.....	113

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Барко В. І., Лапчук В. С. ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ.....	120
Матієнко Т. В. ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ.....	128
Меркулова Ю. В. ЧИ МОЖЛИВИЙ КОМПРОМІС В ПРОЦЕСІ ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНОГО КОНФЛІКТУ.....	140

ЮРИДИЧНА ОСВІТА

Голенко Н. М. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ КОМПОНЕНТ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ.....	148
--	-----

ШАНОВНІ КОЛЕГИ ТА ЧИТАЧІ ЖУРНАЛУ!

Дозвольте привітати всіх із появою науково-практичного видання «Юридичний бюлетень»! Поштовхом до його створення стало усвідомлення необхідності об'єднати зусилля наукової спільноти, юристів-практиків, службовців органів державної влади та місцевого самоврядування заради спільної мети – покращення стану справ у нашій країні, посилення її правозабезпечувальної та правозахисної функцій.

У науково-практичному журналі публікуватимуться теоретичні та практичні матеріали з актуальних загальнотеоретичних та галузевих правових питань, правозастосовчої практики, пропозиції щодо удосконалення законодавства України, зарубіжний правовий досвід конституційної, судово-правової та адміністративно-правової реформ, а також розглядатимуться сучасні тенденції розвитку та актуальні проблеми міжнародного права.

Водночас, я вдячний членам редакційної колегії, – відомим представникам різних галузей права та практикуючим юристам, за згоду розпочати тісну співпрацю над тематичною спрямованістю номерів та рецензуванням статей.

Щиро радий запросити науковців, представників державних органів, органів місцевого самоврядування, юристів-практиків, а також студентську молодь до оприлюднення своїх наукових напрацювань на шпальтах журналу.

Бажаю всім успіхів!

**З повагою,
голова редакційної колегії,
кандидат юридичних наук
Олег Предместніков**

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК 342. 26

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

Магновський Ігор Йосифович,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри професійних та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського державного університету
внутрішніх справ, м. Херсон, Україна)

Стаття присвячена розгляду конституційно-правових особливостей забезпечення територіальної цілісності держави України. З огляду сучасності у правовому аспекті висвітлюється проблематика територіальної цілісності України. Акцентовано увагу на єдності та цілісності державної території як базової конституційної засади територіальної цілісності держави. Зосереджено увагу автора на статтях Основного Закону України та інших нормативно-правових актах, що стосуються територіальної цілісності держави. Розкрито розуміння та особливості припустимості застосування сецесії на сучасному етапі. Сформульовано відповідні рекомендації щодо дієвого вирішення проблеми забезпечення територіальної цілісності України.

Ключові слова: територіальна цілісність, державна цілісність, територіальний устрій, анексія, сецесія.

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ЦЕЛОСНОСТИ УКРАИНЫ

Магновский Игорь Иосифович,
кандидат юридических наук, доцент,
начальник кафедры профессиональных и специальных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского государственного университета
внутренних дел, г. Херсон, Украина)

Статья посвящена рассмотрению конституционно-правовых особенностей обеспечения территориальной целостности государства Украина. С учётом современности в правовом аспекте освещается проблематика территориальной целостности Украины. Акцентируется внимание на единстве и целостности государственной территории как базовой конституционной основы территориальной целостности государства. Сосредоточено внимание автора на статьях Основного Закона Украины и других нормативно-правовых актах, касающихся территориальной целостности государства. Раскрыто понимание и особенности допустимости применения сецессии на современном этапе. Сформулированы соответствующие рекомендации по действенному решению проблемы обеспечения территориальной целостности Украины.

Ключевые слова: территориальная целостность, государственная целостность, территориальное устройство, аннексия, сецессия.

CONSTITUTIONAL AND LEGAL PECULIARITIES FOR THE ENSURING THE
TERRITORIAL INTEGRITY OF UKRAINE

Magnovskyi Igor Yosyfovych,
candidate of law sciences, Associate Professor,
head of the department of professional and special subjects
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal
Affairs, Kherson, Ukraine)

The article deals with the constitutional and legal peculiarities for the ensuring the territorial integrity of Ukraine. According to the up-to-date circumstances the problems of territorial integrity of Ukraine are being highlighted in the legal aspect. The attention is focused on the unity and integrity of the state territory as the basic constitutional principles of territorial integrity. However, modern military-political threats violate this principle that is manifested in the external aggression on Ukraine by the Russian Federation and the annexation the Autonomous Republic of Crimea, the state administrative unit of the unitary Ukraine, and inspiration separatist movement in many regions of Ukraine, which led to armed confrontation in Luhansk and Donetsk regions. In this regard there is an urgent need to secure the territorial integrity of Ukraine at the present stage of researching the international relations and constitutional and legal principles. The author emphasizes on the articles of the Constitution of Ukraine and other legal acts concerning territorial integrity. It is also revealed the understanding and peculiarities of application the admissibility of secession today. It is stated that the constitutional and legal peculiarities ensuring the territorial integrity of Ukraine are an integral part of the legal mechanism to ensure the territorial integrity of the state. This mechanism consists of the constitutional and legal guarantees of unity, territorial integrity and inviolability of Ukrainian territory along with the legitimate and constitutionally regulated procedure concerning the changes of the state border. Appropriate recommendations as to the problem of effective ensuring the territorial integrity of Ukraine are formulated.

Key words: territorial integrity, national unity, territorial structure, annexation, secession.

Актуальність теми, постановка проблеми. Визначаючи основні засади територіального устрою України, Конституція України від 28 червня 1996 року у статті 132 встановлює, що територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій [1]. Тому територіальна цілісність України включає у себе базову засаду конституційного визначення територіального устрою – єдність та цілісність державної території. Єдність території означає взаємозв'язок між її складовими – адміністративно-територіальними одиницями. Спираючись на цю засаду, держава забезпечує єдність шляхом визначення спільних зовнішніх кордонів, які окреслюють територію держави, а також внутрішню інтеграцію адміністративно-територіальних одиниць. Проте, сучасні військово-політичні загрози порушують дану засаду, що проявляється у зовнішній агресії щодо України з боку Російської Федерації, анексії цією державою унікальної адміністративно-територіальної одиниці унітарної української держави – Автономної Республіки Крим та інспірації сепаратистського руху у багатьох областях України, що призвело до збройного протистояння у Луганській та Донецькій областях. Дані обставини порушують другу задекларовану конституційну

засаду територіального устрою України – цілісність державної території. Саме ця проблема є важливим і актуальним напрямом досліджень правових основ територіальної цілісності України в умовах побудови демократичних основ державотворення та забезпечення міжнародної безпеки у Європі загалом.

Стан наукової розробки проблеми, виділення невирішених проблем. Останнім часом територіальна цілісність як конституційно-правовий і державно-політичний феномен набула неабиякої актуальності у дослідженнях науковців, що призвело до різних тлумачень та дефініційної ерозії даної категорії. Останнім часом ряд дослідників як Р. В. Алямкін, В. І. Волова, В. Л. Зьолка, Д. С. Зоренко, М. І. Кабачинський, О. В. Лісничук, М. В. Остроухов, М. А. Рубашенко, О. В. Стогова, І. О. Умнова, Т. С. Цимбрівський та інші присвятили свої праці дослідженню проблем забезпечення територіальної цілісності України, розглядається світова судова практика щодо забезпечення територіальної цілісності інших держав тощо. Проте, на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин конституційно-правові засади забезпечення територіальної цілісності України є недостатньо дослідженими, особливо враховуючи збройне вторгнення на українську територію та динаміку сепаратистських рухів в окремих областях.

Метою даного дослідження є характеристика конституційно-правових особливостей забезпечення територіальної цілісності України. Завданням даної статті виступає формування рекомендацій правового забезпечення захисту територіальної цілісності України в умовах зовнішньої військової агресії.

Конституція України як її Основний Закон є нормативно-правовим актом, який формує систему територіального устрою України та виступає імперативним правовим інструментом, що визначає цілісність і недоторканість (стаття 2) систему територіального устрою України (ст.ст. 132, 133) та змін кордонів України (стаття 73). Так, стаття 73 встановлює, що виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України. Всупереч цьому навесні 2014 року в умовах збройного вторгнення та під силовим тиском й шляхом фальсифікацій результатів голосування Автономна Республіка Крим була відокремлена від території України та у подальшому включена до складу держави-агресора – Російської Федерації. Порушення конституційних норм України та іншого законодавства, а також порушення норм міжнародного права не дає підстав Україні та цивілізованим країнам світу визнати дану анексію правомірною. Подібні намагання держави-агресора – Російської Федерації були інспіровані у тимчасово окупованих територіях частин Луганської і Донецької областей у рамках проведення неконституційних референдумів, проте навіть держава-агресор офіційно їх не визнала. Отже, правомірність подібних референдумів була б можлива лише за результатами проведення всеукраїнських референдумів, згідно статті 73 Конституції України від 28 червня 1996 року. Будь-які інші заходи суперечать законодавству України і фактично порушують територіальну цілісність держави.

На погляд О. В. Лісничука, апеляція до непорушності вже існуючого кордону супроводжувалася високою мірою умовності – на момент прийняття Конституції багатокілометрові відрізки кордону України з такими сусідами, як Росія, Білорусь, Молдова, Румунія не були делімітовані та демарковані. О. В. Лісничук констатує, що у тексті Основного закону «територіальна цілісність» ще кілька разів використовується, у більшості випадків виступаючи в смисловій парі з поняттям суверенітет. Окремо він згадує статтю 17, де захист територіальної цілісності називається однією з «найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу», а також статтю 157, що забороняє зміни Конституції в ряді випадків, серед яких і той, коли вони можуть бути спрямовані на порушення територіальної цілісності України. Кримінальний кодекс України в ч.2 ст. 110 передбачає покарання за «посягання на територіальну цілісність і недоторканність

України» [2, с. 67]. На перший погляд може здатися, що назва ст. 110 КК «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» вказує на «територіальну цілісність України» і якусь невизначену «недоторканність України», однак погоджуємось із М. А. Рубашенко у тому, що загальноприйняте розуміння недоторканності певної держави як територіальної недоторканності вказує на те, що ст. 110 КК призначена охороняти саме цілісність і недоторканність території України [3, с. 223]. Власне, через законодавство, через юридичний дискурс закріплюється значення територіальної цілісності як якості, що потребує охорони і має охоронятися в обов'язковому порядку [2, с. 67].

На наше переконання дані властивості базуються на таких основоположних юридичних основах, як принципи територіальної цілісності. У зв'язку з цим доцільно навести визначення поняття принципів територіальної цілісності.

У процесі аналізу поняття принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів Т. С. Цимбрівський визначив загальні і спеціальні ознаки принципів. Серед загальних ознак принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів зазначений автор виділяє універсальність, імперативність, загальновизнаність. Натомість спеціальні ознаки принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів не лише розкривають суть їх загальних ознак, але й детермінуються функціями, покладеними на ці принципи. Юридичний зміст принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів передбачає як зобов'язуючі, так і забороняючі норми. Разом з тим, на думку Т. С. Цимбрівського, в межах подібної класифікації нормативних приписів цих принципів допускається окрема категорія уповноважуючих норм (наприклад, право на територіальну цілісність) [4, с. 275]. У цьому контексті слід наголосити, що на наш погляд даний принцип виражає суб'єктивне право на територіальну цілісність. Необхідно зазначити, що територіальна цілісність тісно пов'язана із конституційно-правовими основами державної цілісності.

Заслуговує на увагу висновок І. О. Умнової про те, що тлумачення державної цілісності дає підставу включати в його зміст єдність системи державної влади, територіальну цілісність, а також єдність конституційно-правової системи. Таким чином, зміст поняття «державна цілісність» розчиняється у системі інших принципів. Видається більш правильним розуміти державну цілісність як якісну характеристику державності, яка відображатиме рівень її розвитку [5, с. 108].

Аналогічний підхід до розкриття досліджуваного явища використовував і Д. А. Ковачев. Аналізуючи зарубіжні конституції, він вибудовує таку систему гарантій цілісності держав: гарантії територіальної цілісності; гарантії цілісності конституційної системи; гарантії субординації діяльності державних органів та місцевих органів влади; гарантії виконання рішень центральних органів на всій території держави [6, с. 234].

Інше дослідження даної категорії наводить В. І. Червонюк: «Цілісність держави – властивість, що характеризує наявність стійких взаємозв'язків між громадянами і державою, єдність влади на всій її (держави) території і територіальну цілісність. Цілісність держави характеризують два аспекти: єдність (цілісність) державної влади, що означає наявність єдиної централізованої влади, розпорядження якої мають однакову силу на всій території країни без будь-яких обмежень; територіальну єдність (цілісність). Воно визначається багатьма складовими: єдністю економічного і правового простору; спільністю традицій і культури народу, що населяє дану територію» [7, с. 394]. Отже, слід констатувати, що державна цілісність виступає більш широким поняттям ніж територіальна цілісність і остання є складовим елементом державної цілісності, де територіальна цілісність виступає у першу чергу зовнішнім конституційно-правовим забезпеченням державної цілісності.

У цьому контексті Т. С. Цимбрівський зазначає, що якісною характеристикою нормативного змісту принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів слід вважати об'єкт та суб'єкти принципів. Наприклад, у контексті дослідження суб'єктів принципу територіальної цілісності виявлено, що склад суб'єктів цього принципу залежить від характеру його нормативних приписів (забороняючий, зобов'язуючий, уповноважуючий) [8, с. 59]. Об'єктом територіальної цілісності, безсумнівно, виступає територія держави.

Проте, слід погодитись із Р. В. Алямкіним у тому, що правова природа території не завжди дозволяє визначити порядок її використання, тому при класифікації було також враховано правовий режим території. Правовий режим державної території визначається на основі національного права, однак територія держави може мати і подвійний правовий режим, що формується, у тому числі, нормами міжнародного права (зокрема, режимами кондомініуму, сервітуту, оренди) [9, с. 10]. Подібні форми правового режиму утворилися внаслідок компромісних рішень щодо територіальних спорів між державами-претендентами на території. Але здебільшого вони сформувались у період до створення світової організації координації запобігання військовим конфліктам після Другої світової війни – Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН).

Характерним є те, що на сьогодні, загальний ареал значень територіальної цілісності як одного із визначальних знаків дискурсу національних інтересів України фокусується у двох основних напрямках: у першому – «територіальна цілісність» набуває значень, близьких до тих, що позначаються як «непорушність кордону»; у другому – «територіальна цілісність» передбачає значення, близькі до «територіальної єдності». Утім, є всі підстави говорити, що вони перетинаються, оскільки порушення територіальної єдності можуть призвести до змін політичних, адміністративних і, власне, державних кордонів. У свою чергу, зміни конфігурації кордонів можуть викликати внутрішньо територіальні розколи [2, с. 69].

У літературі зазначається: «...цілісність – це узагальнена характеристика об'єкта, що володіє складною внутрішньою структурою. Поняття цілісності виражає інтегрованість, самодостатність, автономність цього об'єкта, пов'язану з його внутрішньою активністю» [10, с. 3]. У свою чергу, недоторканність є багатограним поняттям, що застосовується відносно різних об'єктів (територія, представники влади, людина та її здоров'я, житло, власність, кореспонденція тощо). Але, як правильно відмічає О. Є. Кутафін, незалежно від об'єкта, недоторканність є завжди певним станом захищеності від будь-яких посягань зі сторони, а також заборона вчиняти певні дії [11, с. 5]. Статусно недоторканність території України – це стан захищеності території України від будь-яких посягань (у тому числі й спрямованих на забезпечення однієї з основних конституційно-правових засад – цілісність). Статус території України як недоторканної не припиняється і не змінюється тоді, коли певний суб'єкт порушує цей стан. Оскільки виключні суверенні права на територію (у т.ч. право змінювати межі території України) належить Українському народу, то всі інші суб'єкти – окремі фізичні особи (громадяни України, іноземці чи особи без громадянства), групи осіб (у т.ч. транснаціональні), державні органи та іноземні держави (чи їх об'єднання) зобов'язані утримуватися від посягань на це право [12, с. 225].

З огляду на це, слід констатувати, що конституційно визначені основи територіальної цілісності України, які були порушені з анексією Автономної Республіки Крим у березні 2014 року, не змінюють статусу цих територій щодо норм міжнародного права. Як зазначає І. О. Мамонтов, незмінність даного статусу підкріплюється у першу чергу системою укладених російсько-українських договорів [13, с. 284], невизнання

світовим співтовариством даного акту анексії, котрий суперечить Конституції України та міжнародним принципам і нормам.

Територіальна цілісність та політична незалежність є категоріями, які сьогодні покладені в основу існуючої міжнародної системи, а Статут ООН проголошує, що держави – члени міжнародного співтовариства повинні «утримуватися у своїх міжнародних відносинах від погрози силою або використання сили проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави» [14]. Водночас Статут ООН не запровадив системи гарантування територіальної цілісності на рівні міжнародного співтовариства. Незважаючи на те, що було створено систему колективної безпеки, центром якої стала Рада Безпеки ООН, її ефективність часто нівелюється правом вето постійних членів [15, с. 98], зокрема Російської Федерації.

Незважаючи на це, російські науковці наголошують, що «...будь-яке порушення територіальної цілісності не може бути визнано правомірним спочатку. Територія держави не повинна бути об'єктом військової окупації, що стала результатом застосування сили в порушення положень Статуту ООН. Територія держави не повинна бути об'єктом набуття іншою державою у результаті погрози силою або її застосування. Ніякі територіальні придбання, що є результатом загрози силою або її застосування, не повинні визнаватися законними» [16, с. 246]. Проте, на практиці, зовнішня політика Російської Федерації іде у розріз із позиціями дослідників щодо конституційно-правових та міжнародно-правових гарантій територіальної цілісності інших держав. Ці гарантії забезпечуються у першу чергу неприпустимістю сецесії – відокремлення територіального утворення зі складу держави.

У той же час юридична припустимість сецесії не означає права на сецесію конкретних суб'єктів. На рівні політичних диспутів часто ототожнюють припустимість сецесії і право виходу із складу держави конкретного суб'єкта. Припустимість сецесії означає надання населенню територіального утворення можливості ініціювати питання про відокремлення, вимагати його розгляду компетентними органами, використовувати законні засоби для досягнення бажаного правового результату. Право на сецесію конкретного суб'єкта означає дозвіл на односторонній вихід зі складу держави [17, с. 47].

Визнання права на сецесію у значенні відокремлення частини держави деформує уявлення про її суверенну природу. Але історія і сучасна практика свідчить про можливість сецесії. Конституції сучасних держав допускають таку можливість [18, с. 7]. Законодавчо допускається можливість виходу провінції зі складу Канади. 1998 року Верховний суд Канади визнав таким, що суперечить Конституції лише односторонній вихід із складу конфедерації (Конституція такої можливості не передбачає) і зазначив про необхідність проходження процедури прийняття конституційної поправки, тобто отриманні згоди федерального парламенту і легіслатур двох третин провінцій. Така правова позиція знайшла своє відображення в Акті «Про реалізацію вимог ясності, викладеного Верховним судом Канади у зв'язку зі справою про суверенітет Квебека» від 29 червня 2000 року. У конституційному законодавстві може бути передбачене право територіального утворення ініціювати питання про вихід за умови, якщо такий вихід супроводжується позитивними рішеннями, котрі прийняті від імені інших територіальних утворень і держави в цілому. Такий підхід також не можна назвати широко вживаним. Прикладом його є п. «д» ст.49 Конституції РСФСР 1918 року, де допускалося «визнання виходу зі складу РФ окремих її частин» Всеросійським З'їздом Рад і ВЦВК Рад. Для України принцип територіальної цілісності набув сакрального значення. Ця обставина викликає схвалення на фоні загроз існуванню цілісної держави. Тому сецесію як механізм правового регулювання можна розглядати за двома підходами: як юридичний факт, що викликає зміни територіальної сфери впливу та зупинення дій

багатьох джерел права і правовідносин (відносини громадянства, відносини з приводу реалізації права власності), а також виникнення нових правовідносин; як правовий результат, умовою отримання якого є зміна правового статусу всіх суб'єктів і правового режиму об'єктів, що викликане втратою держави суверенітету над частиною своєї території. Тому погоджуємось із О. В. Стоговою у тому, що уявлення про відокремлення територіальної спільноти від держави відповідно до другого підходу може слугувати певною гарантією збереження територіальної єдності [17, с. 47–49].

Висновки. Таким чином, конституційно-правові особливості забезпечення територіальної цілісності України є невід'ємною частиною правового механізму забезпечення територіальної цілісності держави. Даний механізм складається із конституційно-правових гарантій єдності, цілісності та недоторканості території України, а також легітимного конституційно урегульованого порядку змін державного кордону. Забезпечення територіальної цілісності України здійснюється також Кримінальним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами. Зважаючи на це, необхідно визнати, що територіальна цілісність України останнім часом стала політичною і міжнародно-правовою проблемою. Політичною ця проблема постає у контексті здійснення територіальних зазіхань та інспірації сепаратистського руху на здійснення сецесії українських територій Російською Федерацією. Міжнародно-правовою проблема територіальної цілісності стала за умов невизнання окремими країнами світу анексії Криму та сепаратистських заходів у Донецькій та Луганській областях із засудженням участі російських військових формувань у збройному протистоянні на південному сході України. Наразі напрямами забезпечення цивілізованого, дієвого вирішення проблеми забезпечення територіальної цілісності України повинні стати заходи міжнародно-правового характеру. Зокрема, внесення змін у Статут ООН щодо скасування одностайності прийняття рішень Радою безпеки ООН надасть можливість прийняти рішення цієї організації про уведення миротворчих контингентів ООН у зону конфлікту в Україні. Подібні рішення може ініціювати Генеральна Асамблея ООН, що є перспективою подальших досліджень міжнародно-правових механізмів забезпечення конституційних засад територіальної цілісності України зокрема, так і в світовому масштабі в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. – Офіц. вид. – К. : Преса України, 1996. – 80 с.
2. Лісничук О. «Територіальна цілісність» у дискурсі національних інтересів України / О. Лісничук // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К., 2009. – Вип. 44 (під серія «Курасівські читання»). – С. 65–72.
3. Рубашенко М. А. Співвідношення понять «територіальна цілісність» та «територіальна недоторканність» у кримінальному праві України (ст. 110 КК) / М. А. Рубашенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – Випуск 26. – 2014. – С. 223–226.
4. Цимбрівський Т. С. Принцип територіальної цілісності в реаліях ХХІст. / Т. С. Цимбрівський // Наука і вища освіта: Збірник тез наукових доповідей за матеріалами XV Міжнародної наукової конференції молодих науковців, м. Запоріжжя, 17–18 травня 2007р. – С. 274–275.
5. Умнова И. А. Конституционные основы современного российского федерализма: учебно-практическое пособие. / И. А. Умнова. – М.: Дело, 1998. – С. 107–108.

6. Федерация в зарубежных странах // под ред. Ковачева Д. А. – М.: Юридическая литература, 1993. – 376 с.
7. Конституционное право. Энциклопедический словарь // под ред. Червонюка В. И. – М. : Юридическая литература, 2002. – 432 с.
8. Цимбрівський Т. С. Нормативний зміст принципу непорушності кордонів / Т. С. Цимбрівський // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: Збірник тез наукових доповідей за матеріалами Шміжнародної науково-практичної конференції, м. Луцьк, 23–24 березня 2007р. – С. 58–59.
9. Алямкін Р. В. Міжнародні територіальні спори: поняття та класифікація / Р. В. Алямкін // Вісник Ужгородського національного університету. – Серія право. – 2010. – Випуск 13 (частина 1). – С. 9–12.
10. Остроухов Н. В. О понятии «территориальная целостность государств» как основном объекте преступлений, посягающих на безопасность государства / Н. В. Остроухов // Международное уголовное право и международная юстиция. – М. : Юрист, 2010. – № 1. – С. 3–6.
11. Кутафин О. Е. Избранные труды: в 7 томах. Том 4. Неприкосновенность в конституционном праве Российской Федерации : монография / О. Е. Кутафин. – Москва : Проспект, 2011. – 400 с.
12. Рубашенко М. А. Співвідношення понять «територіальна цілісність» та «територіальна недоторканність» у кримінальному праві України (ст. 110 КК) / М. А. Рубашенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – Випуск 26. – 2014. – С. 223–226.
13. Мамонтов І. О. Правові особливості «Харківських угод» від 21квітня 2010 року / І. О. Мамонтов // Закарпатські правові читання. Матеріали VІміжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів (25–27 квітня 2014 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; за заг. ред. В. І. Смоланки, М. В. Онішука, Я. В. Лазура, О. Я. Рогача, І. М. Полюжина. – Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла». 2014. – Т. 1. – С. 284–287.
14. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_010.
15. Алямкін Р. В. Сила права vs. право сили: територіальна цілісність держав у сучасному світі / Р. В. Алямкін // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 4. – С. 96–99.
16. Остроухов Н. В. Территориальная целостность государств и ее обеспечение: теоретико-правовые и международно-правовые измерения / Н. В. Остроухов // Вестник Российского университета дружбы народов. Серія : Юридические науки. – Москва, 2013. – № 3. – С. 244–254.
17. Стогова О. В. Сецесія територіальних утворень / О. В. Стогова // Вісник Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна «Питання політологія». – 2014. – №1111. – С. 46–52.
18. Лексин И. В. Сецессия территориальных образований: правовые риски и механизмы защиты / И. В. Лексин // Государство и право. – 2012. – № 2. – С. 5–14.

УДК 305-055.2

**LAW OF EQUALITY: HISTORICAL POTENTIAL
OF GLOBAL WOMEN'S MOVEMENT IN
A CONTEMPORARY UKRAINE**

Lien Tatiana Victorivna,
candidate of philosophical Sciences,
Associate Professor of the Department General legal
and socio-humanitarian disciplines
(Kherson faculty of Odessa state University of internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The article presents a General historical overview of the global women's movement for their rights, as the idea of the formation and development of legal equality of the sexes and the present realities of legal support of women in Ukraine. The emergence of feminism is quite natural, since not only due to socio-economic changes, but also associated with the growth of the female consciousness attempts of women to find its place in the world that changes, and the measure of women's impact on society. Feminist/women's movement has made changes to the legislation in favour of women. On the level of declared rights and opportunities of the individual, regardless of sex, actually not complied with. Prejudice and gender discrimination continue to play. Women and men as a social community at large have unequal access to social statuses, resources, privileges, prestige, power.

Integration of the Ukrainian state in the world community requires a rethinking of the role and place of women in society and their equal participation in all spheres of life, and, in particular, in politics and state-building. However, the current situation of men and women in society, the gender stereotyping of the population, official gender policy suggests that this will not happen soon. The basis for this conclusion is the state of gender relations in economic, social, legal and political spheres of the Ukrainian society, as well as the state of public consciousness, where it still plays successfully a number of deep-rooted gender stereotypes. In society there is a double standard estimates of social contribution person depending on gender, different evaluation motivation the same thing men and women (as motivated by obligations to society for men; how selfless, personal, motivated by family responsibilities for women).

Idealization of the historical experience and the traditional way of life inevitably led to and unconditional acceptance by disapproval and basic components of everyday collective consciousness – gender stereotypes and the corresponding representations of the social statuses and roles of men and women. The question remains, however ensure not only equal rights but also equal opportunities the implementation of these rights in the development of legal state.

Key words: rights of equality, gender, gender equality, feminism, gender stereotypes, gender relations, policy nodiscrimination

**ПРАВА РАВЕНСТВА: ИСТОРИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ
МИРОВОГО ЖЕНСКОГО ДВИЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ**

Лень Татьяна Викторовна,
кандидат философских наук,
доцент кафедры общеправовых и социально-гуманитарных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского государственного
университета внутренних дел, г. Херсон, Украина)

В статье представлен обобщенный исторический обзор мирового женского движения за свои права, как идеи становления и развития правового равенства полов и современные реалии правового обеспечения женщин в Украине. Феминистическое/женское движение внесло изменения в законодательство в пользу женщин. Открытым остается вопрос реального обеспечения не только равных прав, но и равных возможностей реализации этих прав в условиях развития правового государства.

Ключевые слова: права равенства, феминизм, гендерные стереотипы, гендерные отношения, недискриминационная политика.

ПРАВА РІВНОСТІ: ІСТОРИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СВІТОВОГО ЖІНОЧОГО РУХУ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Лень Тетяна Вікторівна,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри загальноправових
та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського державного університету
внутрішніх справ, м. Херсон, Україна)

У статті представлено узагальнений історичний огляд світового жіночого руху за свої права, як ідеї становлення й розвитку правової рівності статей та сьогоденні реалії правового забезпечення жіноцтва в Україні. Феміністичний/жіночий рух вніс зміни у законодавство на користь жінок. Відкритим залишається питання реального забезпечення не тільки рівних прав, але й рівних можливостей реалізації цих прав в умовах розбудови правової держави.

Ключові слова: права рівності, фемінізм, гендерні стереотипи, гендерні відносини, недискримінаційна політика.

In the general system of law, the rights to equality have a great importance. These rights regulate the equality in the formation and functioning of nations, states, political parties, and public organizations. However, the equality in the relations of these structures is related to the basic equality, namely the equality between a man and a woman. The increasing number of publications of Ukrainian scientists on problems of women's rights and gender approach testifies to their topicality in the development of a modern scientific thought in Ukraine. Many Ukrainian and foreign scholars (V. Ageyeva, T. Hovorun, N. Zborovska, O. Kikinezhd, O. Kis, A. Malanchuk-Rybak, S. Pavlychko, N. Pushkareva, K. Weedon, E. Campbell, G. Marfn, S. Hodgson-Wright, and others) explored the questions of women's struggle for their rights, highlighting their specific features and identifying the ways to overcome discrimination.

However, despite the Constitutional provision of the gender equality in Ukraine, the issues of women's rights violation are actual.

The purpose of this article is to determine the main ideas and achievements of the world's women's movement for their rights from the historic beginnings to the modern legal support of women in Ukraine.

The idea and practice of the formation and development of the legal equality of the sexes are connected with the feminist movement which politically declared a legal necessity for a politico-legal expression of equality, needs of the realization of equality in the legislation and in real practice.

In European science, the beginning of studying of women's situation in the society was founded by the ancient Greek philosophers. Plato and Aristotle justified inequality against women under the influence of the ancient society and its traditions. This point of view about women's defectiveness becomes dominant even with the origin of Christianity, which in a sense glorifies a woman. This position was further developed in the philosophical investigations of I. Kant, A. Schopenhauer, A. Weinger, E. Durkheim, Z. Freud, who put forward the ideas about women's narrow-mindedness due to specific biological and physiological features [1].

According to another point of view, the origin of feminism should be sought in the times of Renaissance [1]. Exactly this period should be considered as a starting point in the transformation of Western European consciousness in the direction of rationalism, one consequence of which was the rise of the ideas of feminism, with a nominal proclamation of the equality of women and men.

According to the general definition, the history of feminism dates back to the Age of Enlightenment, a new different metaphysical picture of the world where an important place belongs to the principle of equality and the belief in the realization of various utopian projects of the human mind. Such shifts in values could not but led to a change in the image of a woman [2].

It is believed that originally the feminist movement was mainly based on the philosophy of liberalism, with its emphasis on the human rights and utopian ideas of A. Saint-Simon, Owen, Charles Fourier. The term «feminism» is ascribed to the latter (it is possible to talk about men (not women) of liberal and left-wing views standing at the origins of feminism [2].

Women themselves demanded, at first, only some economic and legal rights, that can be seen in numerous manifestos in defense of women's rights written by British and French writers and publicists, «Declaration of women's and citizens' rights» (1792) by Olympia de Gouges, «About the subordination of women» by Mary Walston Kraft (1792), where the necessity of taking into account women's social experience, etc. was firstly proclaimed [3].

Directly the beginning of feminism is commonly dated by the end of the XVIII th – the beginning of XIX th centuries, when the idea about a depressed position of the woman in the society, headed by a man (patriarchy), become increasingly widespread. It is considered that feminism in the broader sense was generated by the active desire of women to change their position in the society.

The origin of feminism is connected with the economic changes and the destruction of the old morality that was due to the substitution of cheap workers by immigrants from low layers of population, particularly in the USA. The feminist movement is originated from the reform movement in the western society of the XIX th century (the events connected with the struggle for independence in North America; women's political clubs of the French revolution, etc.) [3].

Along with the origin of feminism there was a process of mythologizing of «women's purpose», which was seen as exclusive competence of women to keep household and be spiritual support for their men. A woman turns into an obedient, modest, pious lady. The coexistence of these two trends – the development of feminist ideas of equality for women and promoting the idea of «female purpose» – is a kind of indicator of a collision in the culture of patriarchal and egalitarian gender stereotypes.

However, the origin of feminism is quite natural and due not only to socio-economic changes, but also is connected with the growth of women's identity, their attempts to find their place in a changing world and the extent of women's impact on the society. Under the influence of the ideas of feminism the concept of the influence of the system was born which later would be called the «Sex/gender» and influence the type of the society, of production

and of culture in general. This concept connects the category of sex in productive and social spheres which determine the type of the society.

There are three waves in the history of struggle for rights in the feminist movement.

The first originated in the late XIX th century and the main content of it was suffragism – the struggle for women's right to participate in elections – the right to vote and to be elected. By the time this wave coincided with the global rise of labour and socialist movement. And this is logical: when everyone talked about reforms and revolution, women could not stay aside. The tasks of suffragism were mainly solved in the first third of the XX th century.

The first countries that decided to grant women suffrage were Australia, Finland and Russia (the role was played by the 1917 Revolution, but this did not diminish the role of women, on the contrary, the February revolution itself started with a huge demonstration of women in Petrograd to mark The International Women's day on March 8 (on February 23 by the old style). The major powers introduced suffrage for women in the 1920–1930 [3].

At about the same time, in the first half of the XX th century, women also got the right to control reproduction along with the right to vote. This struggle was very hard, especially in catholic countries.

150 years ago in the most developed countries of the world, women were denied the right to higher education, and often to upper secondary.

The beginning of Ukrainian women's movement in the middle of the XIX th century was closely connected with the European women's movement, which became very intensive at that time.

Along with that, its development on the national basis had its own peculiarities and specific features. Its first manifestations appeared in the Dnieper Ukraine in the 50-ies of the XIX th century and were connected with women's struggle for the right to receive higher education. At that time higher educational establishments for women were organized by the initiative and means of private individuals and charities. One of the first women's societies in Ukraine – the Society of women's higher education, worked in the same direction and its important achievement was the establishment of The Higher Women's courses in Kiev in 1878. The first Ukrainian women's club of Helena Dobrograyeva was created in 1884 [4].

Russian feminists began their struggle for the right to education and got it earlier than suffrage.

In the West, the order was reversed – at first the electoral and political rights were gained, then came equal education. In America and Western Europe, radical changes took place only in the 60-ies of the XX th century. when there was a great number of open universities where housewives after 40 years of age were given new and sometimes the first professions. The world revolution of 1968, in which women took the most active part attached equal rights to education of men and women, immigrants from rich and poor layers of the society [3].

The second wave of feminism arose in the 60-ies of the XX th century and coincided with a world-wide liberation process, the independence of former colonies, the military defeats suffered by the old world powers from the peoples of the third world, the origin of rock music and contraceptives, the rise of countercultural movements, the sexual revolution and the world revolutionary crisis of 1968. The second wave of feminism put forward slogans of social and sexual liberation of women.

Theorists and practitioners of the second wave drew attention to the fact that everyday violence and oppression of women takes place not only in politics, but in the sphere of household, at work, in the field of culture and leisure [3].

The first and second waves of feminism resulted in many changes in the western society including granting women the right to vote during the elections; a wide choice of professions with the wages close to the wages of men of the same professions; the right to ask for a

divorce; the right of women to have control over their own bodies and the right to decide what medical intervention is permissible for them, as well as many other social changes.

Giving prominence to the third wave is quite reasonable because at the end of XX th – beginning of XXI st centuries feminism faced to a series of socio-political and economic challenges, particularly with the range of trends, which are called «neoliberal globalization» that significantly change the theory and practice of social and political movements.

The map of the feminist movement today has become more varied and much broader than that which took place at the dawn of the second wave of feminism in 60's-70's of the XX th century.

In many countries and in Ukraine as well women's non-governmental and governmental organizations do their work, create women's transnational networks; the differentiation and specialization of the women's movement also takes place. Their activity is built on:

- the principle of considering any issue from the standpoint of women and of their interests;
- the gender approaches to change unfavorable social conditions;
- the commitment to civilizational values;
- a broad cooperation with international women's organizations, conferences, forums, foundations, etc.

The basis of the Ukrainian women's movement is grounded on the conviction that the Ukrainian woman is equally responsible for the present and future of Ukraine as men [5], continuing the historically caused Ukrainian feminist movement concentrated not on the rights of women but on their duties, on a great voluntarily taken responsibility for the destiny of the nation.

The traditional task for the women's movement in Ukraine, namely, the attainment by women of equal opportunities with men and the assertion of Ukrainian statehood helped to establish «The all-Ukrainian women's society after O. Teliga» in 1993 as a women's society at the foundation of O. Olzhych.

The Ukraine of today realizes non-discriminatory policy and guarantees the principle of equality of men and women at the constitutional level, but has not fully ensured its implementation with real mechanisms and means yet.

On the social level, the declared rights and opportunities of an individual, regardless of sex, are actually not observed. Prejudices and gender discrimination go on. Women and men, as social communities in general, don't have equal access to social status, resources, privileges, prestige, power.

The integration of the Ukrainian state into the world community requires rethinking of the place and role of women in the society, their equal participation in all spheres of life, and particularly in politics and state-building. However, the contemporary position of men and women in the society, gender stereotypes, widely spread among the population, an official gender policy give reasons to think it will not happen soon. The basis for this conclusion is the state of gender relations in the economic, social, legal and political spheres of the Ukrainian society, as well as the state of public consciousness, where a number of deeply rooted gender stereotypes are realized.

Despite the dramatic changes in the Ukrainian society, there is a traditional distribution of social roles. Like many years ago there is the mythologization of the «women's mission»: traditionally male public space regarded the woman historically as deviation, a private sphere was nevertheless labeled as predominantly female.

In the society there is a double standard estimating a social contribution of a person depending on gender, different valuation of motivation of the same act of a man and a woman

(motivated as obligations in front of the society for men; like selfless, personal, motivated by obligations to a family – for women).

The gender researchers see little risk in showing of gender stereotypes that artificially reduce the dignity of women or deny their femininity. The more a woman is successful and financially independent, the more often she is considered to be unrealized in the private sphere [5].

Idealization of the historical experience and a traditional way of life inevitably caused and accepted as the most right and basic components of everyday collective consciousness, gender stereotypes and corresponding concepts about social statuses and roles of men and women.

Today we live in the times of rapid change. Of course, the relationships between men and women also change in all spheres of the society. The promotion of gender equality is an important direction in Ukraine in recent years. This question goes through all the problems of today and is important for everyone.

For a long time the woman was alienated from power, limited in rights and therefore had no opportunities to realize their formally proclaimed rights.

The equality between men and women is an integral part of a human progress, an element of democracy and an essential condition of the development of a democratic legal state. Modern state of public relations does not let ignore knowledge, skills and creativity of women and requires their use.

However, the equal status of women in the society significantly changes the traditional understanding of such traits as femininity and courage and the society should be prepared for this.

Thus, one can conclude that only in the conditions of building a legal state, when actually not only equal rights but also equal opportunities are given to be exercised by different legal means, the principle of equality of the rights and freedoms of a man and a citizen and we will achieve rights in practice.

LITERATURE:

1. Теория и история феминизма / И. А. Жеребкина. – Харьков : «Ф-Пресс», 1996. – 387 с.
2. Батлер Дж. Феминизм под любым другим именем / Дж. Батлер // Введения в гендерные исследования. – Ч. I. – СПб., 2001, – С. 53–55.
3. Айзенштейн З. Экспортный феминизм Севера и Запада / З. Айзенштейн // Гендерные исследования, 1998, – № 1. – С. 11.
4. Права жінок у сучасному світі / І. М. Пінчук, С. В. Толстоухова. – К. : УДЦ ССМ, 2000. – 112 с.
5. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства / Г. Алексеева, О. Балакірева, В. М. Бондаровська. – Київ : Український інститут соціальних досліджень, 2002. – 122 с.

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 347.25

ОСНОВНІ АСПЕКТИ СПАДКУВАННЯ ЯК ЗАСОБУ НАБУТТЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ

Бондар Валерія Валеріївна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових
та соціально-гуманітарних дисциплін (Херсонський
факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

У статті розглянуто особливості спадкування, як засобу набуття права приватної власності. Проаналізовано зміни в підгалузі цивільного права - спадкове право, які відбулися із прийняттям 16 січня 2003р. Цивільного кодексу України. Новий кодекс розширено у кількості норм спадкового права, начебто все зрозуміло та врегульовано, але є особливості, які на практиці викликають певні ускладнення та мають свою проблематику. Під час аналізу вищезазначених норм права, нами було виділено умови перерозподілу спадщини та з'ясовано, що в разі об'єднання у позові вимоги про визначення додаткового строку для прийняття спадщини та про перерозподіл спадщини, позивача не можна вважати таким, що прийняв спадщину, а тому позовні вимоги в частині перерозподілу не можуть бути задоволені. За наявності підстав можуть бути задоволені лише вимоги про визначення додаткового строку для прийняття спадщини.

Ключові слова: приватна власність, спадкування, спадкоємці, спадкові відносини.

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ НАСЛЕДОВАНИЯ КАК СПОСОБА ПРИОБРЕТЕНИЯ ПРАВА ЧАСТНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Бондарь Валерия Валериевна,

кандидат юридических наук,
доцент кафедры общеправовых и социально-гуманитарных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского государственного
университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

В статье рассмотрены особенности наследования, как способа приобретения частной собственности. Проанализированы изменения в отрасли гражданского права - наследственного права, которые произошли после принятия 16 января 2003г. Гражданского кодекса Украины. Новый кодекс расширен в количестве норм наследственного права, вроде бы всё понятно и урегулировано, но есть особенности, которые на практике вызывают некие сложности и имеют свою проблематику. Во время анализа вышеуказанных норм права, нами были выделены условия перераспределения наследства и выяснено, что в случаи объединения в иске требований о определении дополнительного срока для принятия наследства и о перераспределении наследства, истца нельзя считать таковым, который принял наследство, поэтому исковые требования в части перераспределения не могут быть удовлетворены. В случаи оснований могут быть удовлетворены, только требования о определении дополнительного срока для принятия наследства.

Ключевые слова: частная собственность, наследование, наследники, наследственные отношения.

MAIN ASPECTS OF INHERITANCE AS A MEANS OF ACQUIRING THE RIGHT OF PRIVATE PROPERTY

Bondar Valeriya V.,
candidate of law sciences,
Associate Professor of the Department General legal
and socio-humanitarian disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

In the article discussion the features of inheritance as a means of acquiring the right of private property. It was analyzed changes in the sub-sector of civil law – inheritance law that occurred with the adoption Civil Code of Ukraine in 16th of January 2003.

A characteristic feature of the modern period in Ukraine is the existence of private property, and this circumstance leads to the increasing role of inheritance as a means of acquiring the right of private property.

In this text the main focus is given to analyzing the articles of the Civil Code of Ukraine (hereinafter – the CC of Ukraine), the Family Code of Ukraine (hereinafter – FC of Ukraine) and other existing legislation concerning private property rights (inheritance). It is dealt with changes that had occurred after the adoption of the new Civil Code of Ukraine, and how they affected to the process of succession. That is the purpose of this article.

The new Code expanded the number of rules of succession, as if everything is clear and settled, but there are features that in practice cause some complications and have their issues.

During the analysis of the above-mentioned law, we have highlighted conditions of redistribution of heritage and found that in the case of the association in the lawsuit claim for determining additional period for acceptance of the inheritance and the redistribution of inheritance, the plaintiff cannot be considered as having the inheritance, therefore the claim of a redistribution cannot be satisfied.

If there are the reasons only the requirements about determining of additional term for the inheritance will be satisfied.

There are some conditions of redistribution of heritage that must be available simultaneously: 1) expiration of term for acceptance of the inheritance; 2) held initial distribution of heritage.

Thus, the sole and sufficient basis for redistribution of the estate is the entering into hereditary relation, the period for acceptance of the inheritance which was changed with the consent of all other heirs who accepted the inheritance, or by the court in the manner specified rule of part 2, 3 article 1272 of Civil Code of Ukraine, and held initial distribution of inheritance (the inheritance relations were ceased). But the rules of this article should be considered in organic conjunction with the standards of article 1280 of Civil Code of Ukraine.

Key words: private property, inheritance, heirs, inheritance relations.

Постановка проблеми. Характерною ознакою сучасного періоду в Україні є існування приватної власності, і ця обставина зумовлює зростання ролі спадкування, як засобу набуття права приватної власності.

У цій роботі основна увага приділена аналізу статей Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), Сімейного кодексу України (далі – СК України) та інших норм

чинного законодавства, які стосуються прав приватної власності (спадкування). Розглянуті зміни, які відбулися після прийняття нового ЦК України, і яким чином вони вплинули на процес спадкування. Саме вказане й є метою цієї статті.

Дослідженням проблем спадкового права займалися видатні українські і російські вчені, серед яких можна виділити таких вчених, як М. Ю. Барщевський, М. І. Бондарев, Н. С. Глусь, М. В. Гордон, С. А. Джапаридзе, О. В. Дзера, А. С. Довгерт, В. К. Дроніков, Ю. О. Заїка, О. Р. Кібенко, В. І. Кисіль, В. М. Кравчук, Т. П. Коваленко, Н. С. Кузнецова, П. С. Никитюк, А. А. Рубанова, Є. О. Рябоконт, В. І. Серебровський, Ю. К. Толстой, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, Е. Б. Ейдинова, Я. М. Шевченко. Але спеціального системного дослідження цієї теми до цього часу в Україні не проводилось.

Необхідно зазначити, що спадкові відносини регулюються ЦК України, СК України, Законом України від 2 вересня 1993 року «Про нотаріат», Постановою № 7 Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 року та ін.

Із прийняттям і введенням у дію з 16 січня 2003 р. ЦК України відбулися істотні зміни в підгалузі цивільного права, а саме спадковому праві. ВЦК України значно збільшилась кількість норм, регулюючих спадкові правовідносини: в ЦК УРСР 1963 р. було 40 статей (Розділ VII «Спадкове право») [2], в у ЦК України 2003 р. – 92 статті (Книга шоста «Спадкове право», охоплює ст.ст. 1216–1308) [3]. При цьому слід зазначити, що таке збільшення кількості норм спадкового права здійснено ні в утрату утилітарності, а навпаки, більшість положень, які були прописані в ЦК УРСР, конкретизовані, уточнені та пристосовані до існуючої на цей час системи майнового обороту.

А саме ЦК України 2003 р. містить:

- ідею якнайширшого охоплення числа осіб, до яких може перейти спадщина за відсутності заповіту (збільшується кількість черг спадкоємців за законом і коло самих спадкоємців);
- скасовано особливий правовий режим спадкування предметів домашньої обстановки і грошових вкладів у кредитних установах;
- передбачено можливість складення подружжям єдиного заповіту, а також укладення спадкового договору;
- змінено підхід до порядку прийняття спадщини;
- спадкоємцям надано можливість перерозподілити спадщину;
- за певних обставин суд може надати право на спадщину спадкоємцю за законом, який не закликається до спадкування в порядку черги;
- передбачено можливість складання «секретних» заповітів та заповітів «з умовою» [3].

Відносини спадкування регулюються правилами ЦК України 2003 р., якщо спадщина відкрилася не раніше 1 січня 2004 р. У разі відкриття спадщини до зазначеної дати застосовується чинне, на той час, законодавство, зокрема, відповідні правила Цивільного кодексу УРСР, у тому числі щодо прийняття спадщини, кола спадкоємців за законом. У разі коли спадщина, яка відкрилася до набрання чинності ЦК України і строк на її прийняття не закінчився до 1 січня 2004 р., спадкові відносини регулюються цим Кодексом.

Отже, виходячи з вище наведеного, можливості розширилися, начебто все зрозуміло та врегульовано, але є особливості, які на практиці, викликають певні ускладнення та мають свою проблематику. Однією з таких проблем, є надана спадкоємцям можливість перерозподілити спадщину, яка перш за все зумовлена тим, що законодавець, запровадивши зазначене поняття серед норм спадкового права, тим не менш у нормах книгошість ЦК України, зокрема, у ст. 1280 ЦК України, не надав визначення терміна «перерозподіл спадщини», хоча в цьому вочевидь є потреба.

На практиці перерозподіл спадщини застосовується досить часто, з цим пов'язані певні проблеми теоретичного і прикладного характеру.

Перерозподіл спадщини являє собою повторний розподіл спадщини між спадкоємцями увипадку, коли після первісного її розподілу в натурі спадщина буде прийнята іншими спадкоємцями за письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, або ж на підставі рішення суду про визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини (частини 2, 3 ст. 1272 ЦК України) чи вінших випадках, коли певні обставини є підставою для перерозподілу спадщини [3]. Отже, перерозподіл стосується спадщини, що вже розподілена між спадкоємцями в натурі, тобто спадкові правовідносини припинилися. А специфічність даної проблеми, як перерозподіл спадщини, у площині спадкових правовідносин полягає в поверненні до спадкових правовідносин, які на момент перерозподілу припинені.

Слід виділити такі умови перерозподілу спадщини, які повинні бути наявні одночасно:

- 1) сплив строк для прийняття спадщини;
- 2) відбувся первісний розподіл спадщини.

Таким чином, єдиною і достатньою підставою для перерозподілу спадкового майна виступає вступ у спадкові правовідносини спадкоємця, строк для прийняття спадщини якому було поновлено за згодою усіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину, або за рішенням суду у порядку, визначеному правилами частин 2, 3 ст. 1272 ЦК України, і відбувся первісний розподіл спадщини (спадкові відносини припинилися). Але норми даної статті повинні розглядатися в органічному поєднанні з нормами статті 1280 ЦК України. Все залежить від того з якого моменту відкрилася спадщина та норами якого ЦК будуть врегульовані спадкові відносини. А отже, виникають і певні проблеми в правильному розумінні та застосуванні відповідних норм ЦК України 2003 р., якщо спадщина відкрилася не раніше 1 січня 2004 р. та Цивільного кодексу УРСР.

При детальному розгляді даної проблеми очевидним стає те, що практика застосування норм цих двох нормативних актів різна, і в багатьох випадках помилкова, про що свідчить також і судова практика у справах про спадкування, це зокрема пов'язано з тим, що ЦК України 2003 р. докорінно змінив правове регулювання перерозподілу спадщину порівняно з ЦК УРСР, а єдиної практики застосування досі не напрацьовано [2]. Хочемо зазначити, якщо останній встановлював норми, які свідчили про те, що спадкоємець, який прийняв спадщину після пропущення строку, має вужчі права на майно, ніж спадкоємець, який прийняв спадщину вчасно, тобто встановлював своєрідну цивільно-правову відповідальність спадкоємця за недодержання встановлених законом строків для прийняття спадщини, то новий ЦК України, навпаки, за загальним правилом не встановлює для такого спадкоємця жодних негативних наслідків.

За змістом же ЦК УРСР спадкоємцеві, який пропустив строк для прийняття спадщини і прийняв її внаслідок продовження цього строку у судовому порядку або за згодою інших спадкоємців, передавалося лише те з належного його майна, яке збереглося в натурі, а також кошти, виручені від реалізації речі належного йому майна (ч. 2 ст. 550).

Ця норма позбавляла спадкоємця права на одержання майна у разі відчуження його на підставі договору міни, оскільки у такому випадку відбувався обмін майна на не гроші, а на майно [2].

Крім того, наведена норма передбачала негативні наслідки пропущення строку для прийняття спадщини, адже за її змістом вартість знищеного, загиблого, спожитого або подарованого майна не відшкодовувалася. Це пояснювалося тим, що незнання спадкоємцем про факт відкриття спадщини та наявність спадкової маси не могло бути підставою для звільнення його від обов'язку щодо несення невігідних майнових наслідків, тобто втрати права

на спадщину. У цьому знаходила свій вияв одна з основних функцій інституту спадкування – виховна, суть якої полягає в тому, що за допомогою правових важелів спадкоємець стимулюється до підтримки належних стосунків із спадкодавцем, що може виявлятися у наданні останньому матеріальної допомоги, піклуванні про його здоров'я тощо [7, с. 47].

Новий ЦК України не містить подібних обмежень прав спадкоємця, який прийняв спадщину поза межами встановлених для цього строків. Про це свідчить широке формулювання норми, абзац другий ч. 1 ст. 1280 ЦК України, за змістом якої спадкоємці, які прийняли спадщину із пропуском встановленого законом строку, мають право вимагати передання їм у натурі майна, яке збереглося, а за неможливості, тобто у разі його втрачено, пошкодження або відчуження – сплати грошової компенсації [3].

Єдине виключення з наведеного правила міститься у ч. 2 ст. 1280 ЦК України. Якщо майно, на яке мав би право претендувати спадкоємець за умови прийняття спадщини у встановлені строки, перейшло до територіальної громади як відумерле, він має право вимагати повернення цього майна в натурі, а якщо воно не збереглося, – виключно на грошову компенсацію у випадку його продажу. З цього випливає, що спадкоємець не вправі вимагати відшкодування вартості такого майна від територіальної громади, якщо останньою здійснений обмін цього майна на інше, а також якщо майно вибуло з володіння громади з інших підстав (загублено, знищено, вкрадено тощо) [3].

Важливим також у застосуванні ст. 1280 ЦК України є визначення моменту здійснення первісного розподілу спадщини. Таким моментом можна визначити видачу нотаріусом відповідним спадкоємцям свідоцтв про право на спадщину, а щодо об'єктів, права на які підлягають державній реєстрації, – проведення державної реєстрації. В даному випадку виникає колізія – в ст. 1299 ЦК України, була встановлена обов'язковість державної реєстрації права на спадщину, якщо у її складі є нерухоме майно, а ч. 2 вказаної статті, пов'язувала момент виникнення права власності на нерухоме майно з державною реєстрацією цього майна. Привертає увагу певна термінологічна неточність ст. 1299 ЦК України у новітній системі реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Законом України від 01.07.2004 № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» передбачено, що державній реєстрації, яка носить обов'язковий характер, підлягають саме речові права на нерухоме майно та обтяження цих прав, а не саме майно. З метою усунення зазначених колізій було ухвалено Закон України від 04.07.2013 № 402-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із запровадженням державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», яким ст. 1299 із ЦК України виключена [5]. Між тим, напевно чи, задекларована мета досягнута, оскільки невизначеним є момент виникнення права власності при спадкуванні, особливо з огляду на те, що книга шоста ЦК України містить загальну норму (ч. 5 ст. 1268 ЦК України) про належність спадщини спадкоємцеві з часу її відкриття.

Висновки. Суб'єктами перерозподілу спадщини можуть виступати виключно спадкоємці. Відповідно вимагати перерозподілу може спадкоємець, який прийняв спадщину після спливу строку для її прийняття або має право на перерозподіл з інших підстав. Вимога про перерозподіл спадщини адресується спадкоємцям, які прийняли спадщину і розподілили її між собою. Якщо первісний розподіл спадщини не відбувся (спадкоємці прийняли спадщину, але не оформили свої спадкові права, а отже, свідоцтв про право на спадщину не отримали), не можна вести мову про її перерозподіл.

Норми спадкового права не визначають форм реалізації спадкоємцями права на участь у перерозподілі спадщини. На нашу думку, перерозподіл може здійснюватись у добровільному порядку, тобто за взаємною згодою спадкоємців шляхом звернення до нотаріуса за внесенням змін до свідоцтва про право на спадщину (ч. 1 ст. 1300 ЦК

України), або шляхом звернення до суду з вимогою про перерозподіл спадщини. Перерозподіл спадщини судом здійснюється у тому випадку, коли між спадкоємцями відсутня взаємна згода щодо внесення змін до свідоцтва про право на спадщину або ж нотаріус відмовляє у внесенні змін до свідоцтва, та в інших випадках наявності спору між спадкоємцями, зокрема щодо розміру частки «нового» спадкоємця.

Позивачем у справах про перерозподіл спадщини є спадкоємець (незалежно від виду спадкування: за заповітом чи законом), який прийняв спадщину після спливу строку для її прийняття або має право на перерозподіл спадщини з інших підстав.

Спадкоємець, який не прийняв спадщину, не має права вимагати її перерозподілу. Відповідно, якщо суд встановить, що позивач не прийняв спадщину, він постановляє рішення про відмову у задоволенні позовних вимог.

У ситуації, коли позивач об'єднує у позові вимоги про визначення додаткового строку для прийняття спадщини та про перерозподіл спадщини, позивача не можна вважати таким, що прийняв спадщину, а тому позовні вимоги в частині перерозподілу не можуть бути задоволені. За наявності підстав можуть бути задоволені лише вимоги про визначення додаткового строку для прийняття спадщини (ч. 3 ст. 1272 ЦК України).

При вирішенні питання, чи наявні достатні підстави для визначення додаткового строку для прийняття спадщини, істотне значення має позиція, викладена у постанові Верховного Суду України від 26.09.2012 р., за якою правила ч. 3 ст. 1272 ЦК України можуть бути застосовані, якщо:

- 1) у спадкоємця були перешкоди для подання такої заяви;
- 2) ці обставини визнані судом поважними.

Якщо ж у спадкоємця перешкод не було, а він не скористався правом на прийняття спадщини через відсутність інформації про спадкову масу, то положення ч. 3 ст. 1272 ЦК України не застосовуються.

Відповідачами у справах про перерозподіл спадщини виступають спадкоємці, які прийняли спадщину в установленому порядку і оформили на неї спадкові права, розподіливши спадщину між собою. Залучати до участі у справі якості відповідачів інших спадкоємців, зокрема тих, хто не прийняв спадщину (ч. 1 ст. 1272 ЦК України), відмовився від її прийняття (ст.ст. 1273, 1274 ЦК України), усунений від права на спадкування (ст. 1224 ЦК України), немає підстав.

Особи, які не відносяться до кола спадкоємців, наприклад, кредитор спадкодавця, не є суб'єктами перерозподілу спадщини, а тому не можуть пред'являти відповідних позовів. Суд, встановивши, що позивач не відноситься до кола спадкоємців, ухвалює рішення про відмову в позові.

Уст. 1280 ЦК України сформульована лише одна підстава перерозподілу спадщини – прийняття її іншими спадкоємцями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс Української РСР. Затверджений Законом Української РСР від 18 липня 1963 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1963. – № 30. – Ст. 463; Офіційний текст зі змінами і доповненнями за станом на 1 січня 1994 р. / Право України. – 1993. – № 11–12.
3. Цивільний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003. – К. : Юрінком Інтер, 2003.

4. Законом України «Про нотаріат» прийнятий Верховною Радою України 2 вересня 1993р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 32. – Ст. 156.

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із запровадженням державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» прийнятий Верховною Радою України 04.07.2013 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 402-VII.

6. Рабовська С. Я. Нові схеми передачі спадщини без оподаткування: роздуми в голос / С. Я. Рабовська // Юриспруденція теорія і практика № 4 (6) – Київ. – 2005. С. 44.

7. Зайки Ю. О., Ловяка О. О. Актуальні проблеми спадкового права / Ю. О. Зайки, О. О. Ловяка. – К.: КНТ, ЦУЛ, 2014. – С. 38–46.

УДК 347.922: 347.2/3(477)

ПОЗОВ У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Дрішлюк Володимир Ігорович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри господарсько-правових дисциплін юридичного факультету
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Наукова стаття присвячена дослідженню судової форми захисту прав власності суб'єктів цивільних правовідносин та правовим позиціям судів у справах про захист прав власника. На підставі аналізу норм Цивільного кодексу України, матеріалів судової практики сформульовані окремі висновки щодо особливостей розгляду справ про захист права власності в порядку цивільного судочинства. В статті зокрема розглянуто питання особливостей захисту прав власника, позбавленого володіння, захисту прав власника, що не пов'язано із позбавленням права володіння та питання визнання права власності на спірне майно. Крім того, в статті висвітлюються питання способів захисту цивільних прав, поняття захисту цивільних прав та його значення в цивільному праві, а також складових права на судовий захист.

Ключові слова: цивільне право, право власності, судовий захист, позов, елементи позову.

ИСК В ДЕЛАХ О ЗАЩИТЕ ПРАВ СОБСТВЕННОСТИ

Дришлюк Владимир Игоревич,

доцент кафедры хозяйственно-правовых дисциплин
юридического факультета (Одесский государственный
университет внутренних дел, г. Одесса, Украина)

Научная статья посвящена исследованию судебной формы защиты права собственности субъектов гражданских правоотношений и правовым позициям судов по делам о защите прав собственника. На основании анализа норм Гражданского кодекса Украины, материалов судебной практики сформулированы отдельные выводы по особенностям рассмотрения дел о защите права собственности в порядке гражданского судопроизводства. В статье, в частности, рассмотрены вопросы особенностей защиты прав собственника, лишенного права владения, защиты прав собственника, которое не связано с лишением права владения и вопросы признания права собственности на спорное имущество.

Кроме того, в статье освещаются вопросы способов защиты гражданских прав, понятие защиты гражданских прав и его значение в гражданском праве, а также составных права на судебную защиту.

Ключевые слова: гражданское право, право собственности, судебная защита, иск, элементы иска.

CLAIM IN CASES OF DEFENCE OF OWNERSHIP

Drishlyuk Volodymyr Igorovych,
candidate of legal Sciences,
associate Professor of the Department of economic
and legal disciplines law faculty
(Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine)

The scientific article deals with the research of judicial form of defense of right of ownership of subjects of civil relations and legal positions of courts in matters about defense of rights for an owner. On the basis of analysis of norms of the Civil code of Ukraine, materials of judicial practice separate conclusions are set forth on the features of consideration of businesses about defense of right of ownership in order of the civil court procedure. The article deals the relevance of the research topic, as well as the names of the scientists jurist who were involved in the problem of protection of property rights in the different periods of development of civil science.

The article, in particular, the issues the protection of rights of the owner which is deprived of the right of ownership, protection of the rights of the owner, which is not related to the deprivation of the right of ownership and the recognition of ownership of the disputed property.

In addition, the article deals with the issues of methods of protection of civil rights, the concept of civil rights and its importance in the civil law, as well as the component of the right to judicial protection. The article also deals with the importance of guard of civil rights of owner as well as with the defense of his rights in court.

The article also deals with the issues subject composition of persons who have the right to claim for protection of their property rights, as well as issues of the subject and grounds of negatorn, vindication and a claim for the protection of property rights.

Keywords: civil law, property, judicial protection, the claim, the elements of the claim.

Розвиток ринкових відносин в Україні, розширення приватної ініціативи у підприємницьких відносинах зумовлює необхідність встановлення, удосконалення форм та способів захисту прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин. Непорушність права власності, забезпечення захисту державою всіх суб'єктів права власності, рівність прав власників перед законом, забезпечення та захист права власності на землю, як загальні засади правової та демократичної держави закріплені в ст.ст. 13, 14, 41 Конституції України [1].

Цивільне законодавство передбачає форми та способи захисту прав та інтересів суб'єктів цивільних правовідносин і важливе місце серед них займають ті, що застосовуються для захисту прав власності. Порушені, невизнані або оспорені прав та інтереси власника можуть бути захищені ним самим, шляхом звернення до компетентних державних органів виходячи із принципу диспозитивності.

У відповідності із ст. 15 ЦК України [2] кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Кожна особа

має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

В той же час слід констатувати, що юрисдикційна форма захисту, й зокрема судова, є найбільш дієвою у сучасних складних умовах цивільного обігу. В то же час дослідження судової форми захисту прав власності залишається актуальним в зв'язку із постійним вдосконаленням юридичних прийомів, що застосовуються суб'єктами цивільних відносин в суді, «динамічністю» судової практики та відсутністю єдиних підходів в правозастосуванні при вирішенні відповідної категорії цивільних справ.

Метою статті є виявлення особливостей судової форми захисту прав власника в сучасних умовах правозастосування судів загальної юрисдикції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідженням відносин власності, засад, форм та способів захисту права власності займалися відомі вчені цивілісти з часів римського права, дореволюційної російської та радянської цивілістики. Серед найбільш відомих слід зазначити Д. І. Мейєра, Г. Ф. Шершеневича, Є. А. Суханова, Н. С. Кузнецову, О. В. Дзеру, О. О. Погрібного, Я. М. Шевченко та ін.

Питання про засади захисту права власності тісно пов'язане з вибором способу захисту, перелік яких міститься в ЦК України та в ст. 16 ЦК України, зокрема, якщо мова йде про захист прав власника судом. Серед них визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Способи захисту цивільних прав не обмежуються переліченими. Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

Загальні засади права власності, які закріплені в низці статей Конституції України знайшли своє відбиття й в галузевому законодавстві, зокрема в ст. 386 ЦК України. У відповідності із ст. 386 ЦК України держава забезпечує рівний захист прав усіх суб'єктів права власності. Власник, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, може звернутися до суду з вимогою про заборону вчинення нею дій, які можуть порушити його право, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню. Власник, права якого порушені, має право на відшкодування завданої йому майнової та моральної шкоди. В науковій літературі зазначені положення розглядаються в контексті дослідження принципу недопустимості позбавлення права власності.

Найбільш широке розуміння даного принципу знаходимо у В. І. Борисової та С. Н. Приступи, які, розширюючи його до принципу свободи власності, зазначали, що принцип свободи власності (неприпустимості позбавлення права власності) знаходить своє вираження в тому, що власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном, які він здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав, а держава не втручається у їх здійснення. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності чи обмежений у його здійсненні [3, с. 23].

Н. Ю. Мурзін слушно відзначив, що сутність права власності виражається в усуненні всіх інших осіб від об'єктів цього права, а власник визначає поведінку (можливості) інших осіб відносно цього майна: або усуває їх від впливу на нього, або допускає його,

або вимагає через суд утримуватися від здійснення дій, що заважають йому володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном [4, с. 342].

Як зазначає В. П. Грибанов немає сумнівів в тому, що право на звернення до компетентних державних або громадських органів за захистом порушеного права нерозривно зв'язано із суб'єктивним матеріальним правом принаймні в двох відносинах: по-перше, воно виникає лише з порушенням суб'єктивного цивільного права або коли це право оспорується іншими особами; по-друге, характер самої вимоги про захист права визначається характером порушеного матеріального права або права, що оспорується, зміст і призначення якого в основному визначає і спосіб його захисту. Тому з матеріально-правової точки зору немає перешкод до того, щоб розглядати право на захист у його матеріально-правовому аспекті як одне з правомочий самого суб'єктивного цивільного права [5, с. 105].

Право на захист у його матеріально-правовому значенні, тобто як одного з правомочий самого суб'єктивного цивільного права, являє собою можливість застосування у відношенні правопорушника заходів примусового впливу. Право на захист по своєму матеріально-правовому змісту містить у собі:

- по-перше, можливість уповноваженої особи використовувати дозволені законом засоби власного примусового впливу на правопорушника, захищати приналежне йому право власними діями фактичного порядку (самозахист цивільних прав);

- по-друге, можливість застосування безпосередньо самою уповноваженою особою юридичних заходів оперативного впливу на правопорушника, що у літературі іноді не зовсім точно називають оперативними санкціями;

- по-третє, можливість уповноваженої особи звернутися до компетентних державних або громадських органів з вимогою спонукання зобов'язаної особи до визначеного поведіння [5, с. 106].

Цивільно-правовий захист права власності – це система активних заходів, що їх застосовують власник, компетентні державні чи інші органи, спрямована на усунення порушень права власності, покладення виконання обов'язку і підновлення порушеного права на порушника. Така система захисних заходів водночас є складовою частиною загальноправового механізму захисту права власності та інших цивільних прав [6, с. 145].

Поряд із захистом прав суб'єктів цивільних правовідносин законом передбачено охорону їх прав, що являє собою систему заходів правового, економічного, організаційного та іншого характеру, які мають а меті забезпечення реалізації суб'єктивних прав учасників цивільних правовідносин. Більшість юристів зазначають, що категорія «захист» і «охорона» перебувають у взаємному зв'язку і являють собою подібні явища. Проте, охорона розглядається як більш широке поняття, яке включає захист.

Цивільне законодавство передбачає чисельні засоби захисту права власності. Відтак в науці цивільного права стала проблема їх класифікації. Загальновідомим є поділ засобів захисту на речово-правові та зобов'язально-правові.

Речово-правові засоби захисту спрямовані на захист суб'єктивного права власності як абсолютного цивільного права громадян чи організацій, які на момент порушення права не перебувають у договірних чи інших зобов'язальних відносинах з порушником. Зобов'язально-правові засоби захисту мають на меті захист інтересів власника як учасника зобов'язальних відносин [6, с. 147].

На сьогодні питання, що виникають під час розгляду справ щодо захисту права власності найбільш повно урегульовані Постановою Пленуму Вищого спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ № 5 від 07.02.2014 р. «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав». Не дивлячись на те, що в Постанові визначено питання юрисдикції, доказування та вказівки

судам щодо фактичних обставин справи, питання, що пов'язані із визначенням предмету, підстав ат частково суб'єктного складу відповідних позовів про захист права власності залишилися поза увагою ВССУ.

Віндикаційний позов – це позов неволодіючого власника до незаконно володіючого майном з метою витребування свого майна з чужого незаконного володіння. Предметом віндикаційного позову є вимога позивача про повернення в натурі майна з чужого незаконного володіння. Суб'єктний склад відповідних відносин становлять особа, що є власником, або володіє майном на законних підставах, але позбавлена такого володіння, та особа, яка незаконно заволоділа майном незалежно від підстав його набуття. Підставами позову є фактичні обставини, які свідчать про законність права власності (володіння) певним майном та незаконність позбавлення такого володіння та незаконність перебування майна у відповідача.

Негаторний позов – це вимога власника, не позбавленого володіння майном, про усунення або припинення перешкод у здійсненні його права власності – користування та розпорядження майном. Суб'єктний склад цих правовідносин складають – власник або особа, що на законних підставах володіє майном, але позбавлені можливості користування чи розпорядження ним внаслідок дій третіх осіб. та особа, яка протиправно перешкоджає позивачу в здійсненні права власності. Відповідне право закріплено в ст. 391 ЦК України – власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном. Предметом негаторного позову є вимога позивача про усунення перешкод в користуванні та розпорядженні майном. Підставою позову – фактичні обставини, що свідчать про законність володіння майном та неможливість здійснення правомочностей щодо користування та розпорядження ним внаслідок протиправних дій відповідача.

У відповідності із ст. 392 ЦК України власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності. Потреба власника в такій формі захисту виникає у разі невизнання або заперечення його права власності з боку інших осіб. Задоволення позову про визнання права власності усуває невизначеність у правовідносинах між власником та іншими особами стосовно володіння, користування та розпорядження певним майном. Суб'єктний склад вказаних правовідносин передбачає наявність позивача – власника, права якого заперечуються чи не визнаються іншою особою та відповідача – особи, яка не визнає права власності за позивачем. Позивачем також може виступати власник, який втратив документи, що засвідчують право власності на певне майно. Предметом позову є вимога позивача про визнання його права власності. Підставою позову є фактичні обставини, що підтверджують право позивача на майно.

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

Непорушність права власності є одним з основних принципів, що гарантує учасникам цивільних правовідносин охорону та захист їх прав та інтересів як власників певного майна. Цивільним законодавством передбачено основні форми та способи захисту прав власника – від здійснення права на самозахист до звернення до компетентних державних органів. Найбільш дієвою слід визнати судову форму захисту. Здійснення власником свого права на захист в суді передбачає пред'явлення позову про визнання права на майно, про витребування майна із чужого незаконного володіння, про усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження майном, не пов'язаних із позбавленням володіння. Проблемні питання захисту права власності найбільш повно висвітлені в Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ № 5 від 07.02.2014 р. «Про судову практику в справах про захист права

власності та інших речових прав». Втім питання щодо предмету, підстав та суб'єктів, що мають право на пред'явлення позову залишилися поза увагою вищої судової інстанції.

Предметом віндикаційного позову є вимога позивача про повернення в натурі майна з чужого незаконного володіння. Суб'єктний склад відповідних відносин становлять особа, що є власником, або володіє майном на законних підставах, але позбавлена такого володіння, та особа, яка незаконно заволоділа майном незалежно від підстав його набуття. Підставами позову є фактичні обставини, які свідчать про законність права власності (володіння) певним майном та незаконність позбавлення такого володіння та незаконність перебування майна у відповідача. У випадку захисту прав власника, не позбавленого права володіння суб'єктний склад цих правовідносин складають – власник або особа, що на законних підставах володіє майном, але позбавлені можливості користування чи розпорядження ним внаслідок дій третіх осіб. та особа, яка протиправно перешкоджає позивачу в здійсненні права власності. Предметом негаторного позову є вимога позивача про усунення перешкод в користуванні та розпорядженні майном. Підставою позову – фактичні обставини, що свідчать про законність володіння майном та неможливість здійснення правомочностей щодо користування та розпорядження ним внаслідок протиправних дій відповідача.

Позови про визнання права власності передбачає наявність позивача – власника, права якого заперечуються чи не визнаються іншою особою та відповідача – особи, яка не визнає права власності за позивачем. Позивачем також може виступати власник, який втратив документи, що засвідчують право власності на певне майно. Предметом позову є вимога позивача про визнання його права власності. Підставою позову є фактичні обставини, що підтверджують право позивача на майно.

Усі інші проблеми пов'язані з дослідженням особливостей захисту прав власника в юрисдикційному порядку, в тому числі процесуальні особливості розгляду відповідних справ виходять за межі цієї статті і становлять перспективні напрямки подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України. – Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – 44. – Ст. 356.
3. Цивільне право України: [Підручник]: у 2 т. [Борисова В. І., Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.] / За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. – 480 с.
4. Мурзин Н. Ю. К вопросу о понятии субъективного права собственности // Цивилистические записки. Межвузовский сборник научных трудов. Уральское отделение Российской школы частного права. Вып. 1. – М.: Статут, 2001. – С. 330–346.
5. Грибанов В. П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав – М., 2000. – 210 с.
6. Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав [Текст] : монографія / За заг. ред. академіка НАПрН України О. Д. Крупчана та В. В. Луця. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – 400 с.

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО
ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 342.9

**УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСКАРЖЕННЯ
ПОСТАНОВ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ**

Жильцов Олександр Леонідович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загальноправових та соціально-
гуманітарних дисциплін (Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Статтю присвячено окремим аспектам удосконалення законодавчого регулювання оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення. Досліджено існуючий стан такого оскарження в Кодексі України про адміністративні правопорушення і виявлено ряд прогалин, які суттєво впливають на забезпечення реалізації конституційного права громадян на звернення такого роду. Насамперед, це звуження кола суб'єктів, що мають право оскаржити постанову по справі про адміністративне правопорушення, нечіткого визначення підсудності цих справ, форми і змісту скарги тощо. Запропоновано власне бачення автора щодо розв'язання зазначених проблем.

Ключові слова: звернення громадян; скарга; оскарження постанов; суб'єкти оскарження.

**УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ОБЖАЛОВАНИИ
ПОСТАНОВЛЕНИЙ ПО ДЕЛАМ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ**

Жильцов Александр Леонидович,
кандидат юридических наук,
доцент кафедры общеправовых и социально-
гуманитарных дисциплин (Херсонский факультет
Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

Статья посвящена отдельным аспектам усовершенствования законодательного регулирования обжалования постановлений по делам об административных правонарушениях. Исследовано существующий порядок такого обжалования в Кодексе Украины об административных правонарушениях и выявлено ряд пробелов, которые существенно влияют на обеспечение реализации конституционного права граждан на обращения такого рода. В первую очередь, это сужение круга субъектов, которые имеют право обжаловать постановление по делам об административных правонарушениях, нечеткости определения подсудности этих дел, формы и содержания жалобы в том числе. Предложено собственное видение автора разрешения указанных проблем.

Ключевые слова: обращения граждан, жалобы; обжалование постановлений; субъекты обжалования

AN IMPROVEMENT OF THE LEGISLATIVE ADJUSTING OF APPEAL OF DECISIONS IS IN MATTERS ABOUT ADMINISTRATIVE CRIMES

Zhylytsov Oleksandr Leonidovich,
candidate of law sciences,
Associate Professor of the Department General legal and
socio-humanitarian disciplines (Kherson Faculty of
Odessa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

The article is sanctified to the separate aspects of improvement of the legislative adjusting of appeal of decisions on businesses about administrative crimes. Investigational existent state of such appeal in Code of Ukraine about administrative crimes and the row of blanks which substantially influence on providing of realization of constitutional right for citizens on an appeal such is educed. First of all, it narrowing of circle of subjects which have a right to appeal a decision in business about an administrative crime, unclear determination of cognizance of these businesses, manner and matter of complaint and others like that. Own vision of author is offered in relation to the ways of decision of the noted problems.

So decision in business about administrative misconduct it can be appealed by the representative of person, in relation to what of her it is taken away or victim.

The appeal of decision of administrative organ in business about an administrative crime must take place in an administrative court by presentation of administrative lawsuit with the observance of requirements, set by Code of the administrative rule-making of Ukraine, and examined on the rules of this realization taking into account an order, terms of presentation, consideration and decision-making on results consideration of point of claim and others like that.

Complaint about a decision in business about an administrative crime it can be given during 10 days from the day of handing or receipt under the receipt of copy of decision a person which she is taken away in relation to, to the victims or them by legal representatives.

At the appeal of decision a declarant must adhere to the formal requirements in relation to a manner and matter of complaint, certain a current legislation.

Citizens have a right to apply with a complaint the Ukrainian or other language, acceptable to parties. Taking into account, that in a current legislation absent clarifications in relation to the level of acceptability of that or other language, a citizen has a right to apply with a complaint, made any language, and a public organ must accept such complaint.

A complaint about a decision in business about an administrative crime can be the verbal (expounded by a citizen and written in public servant on the personal reception) or writing, sent mail or passed by a citizen to the corresponding organ, establishments personally or through the person authorized by him, if these plenary powers are executed in accordance with a current legislation. Complaint it can be given by both an individual (individual) and group of persons (collective).

Writing complaint without pointing of residence, not signed by an author (by authors), and also such from which it is impossible to set authorship is acknowledged by anonymous and not subject consideration.

Key words: appeal of citizens; complaint; appeal of decisions; subjects of appeal.

Для подальшого розвитку демократії, зміцнення державної дисципліни, вдосконалення роботи державних органів управління, успішної боротьби проти порушень законності велике значення має гарантоване Конституцією України право громадян оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів, забезпечення реалізації

прав особи та громадянина є пріоритетним напрямом діяльності органів виконавчої влади в Україні.

Правовою основою такого захисту є, насамперед, ст.3 Конституції України [1], яка визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав людини є головним обов'язком держави. Статтею 55 Конституції України кожному гарантовано право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб. Тобто, громадянин має право звернутися зі скаргою як до вищого за підлеглистю органу чи посадової особи, так і до суду згідно з чинним законодавством.

Одним із дієвих засобів адміністративно-правового захисту прав громадян виступає їх право на оскарження в адміністративному порядку незаконних дій (бездіяльності) органів та посадових осіб у сфері публічної влади, зокрема і постанов у справах про адміністративні правопорушення.

Скарга на протизаконні дії або рішення відповідних органів та їх посадових осіб подається у порядку підлеглисті вищому органу або посадовій особі, що не позбавляє громадянина права на звернення в суд відповідно до закону, а в разі відсутності такого (вищого) органу або незгоди громадянина з прийнятим по скарзі рішенням – безпосередньо в суд.

Отже, захищаючи свої законні права і свободи, громадяни звертають увагу компетентних органів на порушення законодавства і таким чином захищають існуючі в державі та суспільстві правовідносини [2, с.266–267].

Окремі питання щодо адміністративного оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення розглядали у своїх працях такі вітчизняні і зарубіжні науковці як Б. В. Авер'янов, С. С. Алексєєв, О. М. Бандурка, Д. Н. Бахрах, Ю. П. Битяк, П. Т. Василенков, С. В. Ващенко, І. П. Голосніченко, С. Т. Гончарук, Є. В. Додін, А. П. Ключніченко, Л. В. Коваль, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, М. М. Тищенко та інші.

Разом з тим, у зв'язку з важливістю даного виду звернень громадян для захисту їх прав, свобод та законних інтересів дані питання залишаються актуальними, що обумовило необхідність ще раз звернутись до сучасного стану законодавчого регулювання адміністративного оскарження та визначити можливі напрями реформування національного законодавства, яке регулює реалізацію зазначеного права.

Мета статті – запропонувати шляхи удосконалення законодавчого регулювання оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення.

Однією із стадій, яка виникає не в кожному провадженні у справах про адміністративні правопорушення, є стадія оскарження (або опротестування) постанови у справі про адміністративне правопорушення. Наявність цієї стадії виступає однією з найважливіших гарантій захисту прав правопорушника. Постанову по справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржено особою, щодо якої її винесено, а також потерпілим.

Порядок оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення врегульований главою 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення (надалі КУпАП) [3], яка має назву «Оскарження і опротестування постанови по справі про адміністративне правопорушення».

Разом з тим, окремі норми даної глави не в повній мірі регулюють процедуру такого оскарження і тому підлягають удосконаленню. На наш погляд, це обумовлено наступним.

По-перше, КУпАП на сьогоднішній день єдиний кодифікований нормативний акт, який містить норми щодо провадження в справах про адміністративні правопорушення.

По-друге, він має в повній мірі регулювати весь комплекс питань, пов'язаних з реалізацією громадянином права на оскарження постанов по справам про адміністративні правопорушення.

По-третє, громадянину, який має намір оскаржити постанову по справі про адміністративне правопорушення, зручніше користуватись одним кодексом, ніж низкою нормативних актів, які регламентують дане питання.

Перше питання, що потребує перегляду – це коло суб'єктів, що мають право оскаржити постанову по справі про адміністративне правопорушення. Так, ч. 1. ст. 287 КУпАП визначає, що постанову по справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржене особою, щодо якої її винесено, а також потерпілим. Разом з тим ні в цій статті, ні в інших статтях КУпАП не визначено, чи можуть ці особи подати скаргу через свого представника, скажімо адвоката або іншого фахівця в галузі права, якому чинним законодавством України надано право захищати права, свободи та законні інтереси громадян. Існуюча норма значно звужує право громадянина на захист своїх законних прав та інтересів.

На наш погляд, постанову у справі про адміністративний проступок може бути оскаржено і представником особи, щодо якої її винесено або потерпілого. У зв'язку з цим доцільно було б доповнити ч. 1. ст. 287 КУпАП після слів «а також потерпілим» словами «або його представником, повноваження якого оформлені у встановленому законом порядку».

Крім того, непоодинокі випадки, коли постанова по справі про адміністративне правопорушення винесена щодо неповнолітньої чи недієздатної (обмежено дієздатної) особи. Разом з тим, ч. 1. ст. 287 КУпАП не містить положень з цього питання. Вважаємо, що скарга в інтересах неповнолітніх і недієздатних осіб може подаватись і їх законними представниками, скажімо батьками, усиновителями, опікунами, піклувальниками.

Крім того, ми погоджуємося з думками провідних українських вчених, що положення ч. 2 ст. 287 КУпАП є застарілими [4, с. 123] і не відповідають вимогам ст. 55 Конституції України, згідно з якою «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб».

Таким чином, в КУпАП слід передбачити, що поряд із рішеннями органів виконавчої влади про притягнення до адміністративної відповідальності, які приймаються у формі постанов, можуть бути також оскаржені і постанови районного (міського) судді про накладення адміністративного стягнення.

Судова форма оскарження постанови у справі про адміністративне правопорушення характеризується тим, що з внесенням Законом України від 24.09.2008 р. змін та доповнень до КУпАП [5], оскарження постанови у справі про адміністративне правопорушення відбувається виключно в порядку позовного або апеляційного провадження. Проте норма, яка закріплює, що постанова в справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржена до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду, в порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України (надалі КАСУ) [6], з особливостями, встановленими Кодексом України про адміністративні правопорушення (ст. 288 КУпАП), потребує принаймні, кількох уточнень.

По-перше, якщо у порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства, то чому законодавець встановлює звернення до судів загальної юрисдикції (п. 1-3 ч. 1 ст. 288 КУпАП), але не конкретизує, що звернення має бути направлено до адміністративних судів, як це визначено предметною підсудністю адміністративних справ (п. 2 ч. 1 ст. 18 КАСУ). По-друге, які саме особливості, встановлені КУпАП, мають бути враховані при зверненні до суду щодо оскарження постанови у справі про

адміністративне правопорушення: подання скарги за формою і змістом, визначеними п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику розгляду судами скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення" від 24.06.1988 р. № 6, [7] чи у формі позовної заяви, відповідно до ст. 106 КАСУ; дотримання строків подання та розгляду скарги; порядок подання скарги чи що інше?

Нечітка визначеність щодо суду, який має розглядати скаргу на постанову адміністративного органу (посадової особи) у справі про адміністративне правопорушення, форми і змісту скарги може призвести, в умовах великої завантаженості судів, до зволікання, затягування процесу розгляду скарги або необґрунтованої відмови в оскарженні постанови у справі про адміністративне правопорушення. На нашу думку, оскарження постанови адміністративного органу у справі про адміністративне правопорушення має відбуватися в районному, районному у місті, міському чи міськрайонному (адміністративному) суді шляхом подання адміністративного позову з дотриманням вимог, встановлених ст. 106 КАСУ, і розглядатися за правилами провадження, встановленими Кодексом адміністративного судочинства України з урахуванням порядку, строків подання, розгляду та прийняття рішення за результатами розгляду позовної заяви, визначеними статтями 277–293 КУпАП.

Сам порядок оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення регламентований ст. 288 КУпАП, яка надає вичерпний перелік органів (посадових осіб) куди може бути подана скарга в залежності від їх компетенції. Відповідно до даної норми скарга подається в орган (посадовій особі), який виніс постанову по справі про адміністративне правопорушення, якщо інше не встановлено законодавством України. Скарга, що надійшла, протягом трьох діб надсилається разом із справою органу (посадовій особі), правомочному її розглянути.

Що ж власне зумовлює подання скарги до того органу, який виніс постанову, адже Закон України "Про звернення громадян" [8], наприклад, забороняє подання скарги в той орган або тій посадовій особі, яка винесла початкове рішення. Це пояснюється тим, що вирішення справи про адміністративні правопорушення, потребує нового аналізу доказів і носіїв інформації про обставини справи, яка досліджується в органі, до котрого вона оскаржується, в тому числі й показання свідків, і висновок експерта тощо.

Порядок оскарження постанови та подання скарги на постанову у справі про адміністративне правопорушення врегульовано статтями 288, 294 КУпАП, відповідно до яких законодавець дає можливість заявнику звернутися з оскарженням постанови у справі про адміністративне правопорушення до вищестоячого органу (вищестоящої посадової особи), якщо це простіше й доступніше для заявника, або використати своє конституційне право (ст.55 Конституції України) звернутися безпосередньо до суду.

На практиці можливий інший варіант оскарження, хоча закон цього не вимагає, а саме: заявник оскаржує постанову у справі про адміністративне правопорушення до вищестоячого органу (вищестоящої посадової особи) і в разі відмови у позитивному її вирішенні звертається до суду.

В цьому контексті суттєвим також є питання про визначення органу (посадової особи) до якого особа звертається зі скаргою на постанову по справі про адміністративне правопорушення. На практиці непоодинокі випадки, коли адміністративне стягнення накладається на правопорушника, який проживає в іншому районі, області або коли за вчинення адміністративного проступку накладається основне та додаткове адміністративне стягнення.

У таких випадках, на наш погляд, слід дотримуватись наступних правил:

– справа про адміністративне правопорушення, як правило, розглядаються за місцем його вчинення (ч. 1 ст. 276 КУпАП);

- окремі категорії справ можуть розглядатися як за місцем вчинення адміністративного правопорушення та і за місцем проживання правопорушника (ч. 2-4 ст. 276 КУпАП);

- постанова по справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржена не тільки особою щодо якої її винесено, а і потерпілим (ч. 1 ст. 287 КУпАП, який може проживати в іншому районі, місті, області;

- при накладенні основного та додаткового адміністративного стягнення скарги на постанови компетентних державних органів (посадових осіб) можуть подаватись до різних адресатів.

За загальним правилом, скарга (позовна заява) подається протягом десяти днів із дня винесення постанови до органу (посадової особи), який виніс постанову в справі про адміністративне правопорушення.

Разом із тим, ч. 2 ст. 294 КУпАП встановлює, що апеляційна скарга чи протест прокурора на постанову суду в справі про адміністративне правопорушення, подані після закінчення цього строку, повертаються апеляційним судом особі, яка її подала, якщо вона не заявляє клопотання про поновлення цього строку, а також якщо у поновленні строку відмовлено. За аналогією права (ч. 7 ст. 9 КАСУ) ця норма може бути застосована і при розгляді скарги на постанову органу (посадової особи) у справі про адміністративне правопорушення, що розглядається в адміністративному (інстанційному) порядку.

Суттєвим є питання щодо визнання тієї або іншої причини поважною чи не поважною. Закон «Про звернення громадян» не містить вказівок з цього приводу. Таким чином, рішення щодо оцінки причини пропуску терміну приймає відповідна особа, керуючись своєю правосвідомістю.

Разом з тим, по перше, чинне законодавство не містить переліку поважних причин за наявності яких може бути поновлено строк подачі скарги і, по друге, поновлення даного строку є правом, а не обов'язком органу (посадової особи). Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 285 КУпАП постанова оголошується негайно після закінчення розгляду справи. Копія постанови протягом трьох днів вручається або надсилається особі, щодо якої її винесено.

Але на практиці мають місце випадки, коли справи про адміністративні правопорушення розглядаються за відсутності особи, яка притягується до адміністративної відповідальності чи потерпілого, а копії постанов, надіслані поштою не доходять до адресата. В такому випадку особа позбавляється можливості у встановлений 10-денний строк подати скаргу компетентному органу (посадовій особі).

В цьому контексті заслуговує на увагу досвід зарубіжних країн щодо визначення строку подачі скарги. Так, наприклад, відповідно до п. 1 ст. 30.3. КпАП РФ [9] скарга на постанову по справі про адміністративне правопорушення може бути подана протягом десяти діб з дня вручення або отримання копії постанови.

На підставі вищезазначеного, пропонуємо внести зміни до ч. 1. ст. 289 КУпАП і викласти абзац перший в наступній редакції «Скаргу на постанову по справі про адміністративне правопорушення може бути подано протягом 10 днів з дня вручення або отримання під розписку копії постанови особою, щодо якої вона винесена, потерпілим або їх законними представниками».

Наступним важливим питанням, яке потребує свого вирішення є те, що КУпАП не встановлює обов'язкових вимог щодо форми та змісту скарги. З одного боку, це забезпечує доступність цієї форми оскарження постанов по справам про адміністративні правопорушення для громадян, які не є фахівцями в галузі права, а також свободу оскарження.

З іншого боку мають бути дотриманні формальні вимоги щодо форми та змісту скарги визначені законом України «Про звернення громадян», відповідно до якого у

скарзі має бути зазначено, найменування органу, до якого подається скарга, прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання громадянина, викладено суть скарги та відповідні прохання чи вимоги. Крім цього, деякі реквізити згідно з п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику розгляду судами скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення" від 24.06.1988 р. № 6 обов'язково мають бути зазначені у скарзі.

Скарга повинна містити такі дані:

- найменування органу (посади особи), до якого подається скарга;
- відомості про заявника (особи, до якої застосовано стягнення, потерпілого, їх законних представників);
- найменування органу (посадової особи), дії якого оскаржуються;
- дата винесення постанови;
- викладення обставин, якими заявник обґрунтовує свої заперечення та докази, що стверджують їх;
- перелік документів та інших матеріалів, що додаються на обґрунтування скарги.

Якщо скарга не відповідає необхідним для її вирішення вимогам, застосовуються загальні правила процесуального провадження, встановлені ст. 108 КАСУ, згідно з якими скарга може бути залишена без руху або повернена скаржникові.

Скарга може бути усною (викладеною громадянином і записаною посадовою особою на особистому прийомі) чи письмовою, надісланою поштою або переданою громадянином до відповідного органу, установи особисто чи через уповноважену ним особу, якщо ці повноваження оформлені відповідно до чинного законодавства. Також скаргу може бути подано як окремою особою (індивідуальна), так і групою осіб (колективна).

На особливу увагу заслуговує питання застосування мови скарги. Законом визначено, що громадяни мають право звертатися до органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян, посадових осіб українською чи іншою мовою, прийнятною для сторін. При цьому відсутні уточнення щодо рівня прийнятності тієї чи іншої мови. Можлива ситуація, за якої відсутня єдина прийнятна для обох сторін мова і тому логічним є висновок про те, що громадянин має право звертатися зі скаргою, складеною будь-якою мовою, і державний орган повинен таку скаргу прийняти.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про звернення громадян» письмова скарга без зазначення місця проживання, не підписана автором (авторами), а також така, з якої неможливо встановити авторство, визнається анонімною і розгляду не підлягає.

Кодекс України про адміністративні правопорушення не передбачає вимоги до скарги, а це, в свою чергу, ускладнює процедуру її перегляду. Тому існує необхідність у Кодексі України про адміністративні правопорушення викласти вимоги до скарги на постанову по справі про адміністративне правопорушення, що виніс орган або посадова особа.

Враховуючи вищезазначене, пропонується внести до КУпАП нову статтю з наступною назвою та змістом.

«Стаття 289. Форма та зміст скарги на постанову по справі про адміністративне правопорушення».

«Скарга на постанову по справі про адміністративне правопорушення може бути усною (викладеною громадянином і записаною посадовою особою на особистому прийомі) чи письмовою, надісланою поштою або переданою громадянином до відповідного органу, установи особисто чи через уповноважену ним особу, якщо ці повноваження оформлені відповідно до чинного законодавства. Скаргу може бути подано як окремою особою (індивідуальна), так і групою осіб (колективна).

Письмова скарга повинна містити такі дані:

- найменування органу (посади особи), до якого подається скарга;
- відомості про заявника (особи, до якої застосовано стягнення, потерпілого, їх законних представників);
- найменування органу (посадової особи), дії якого оскаржуються;
- дата винесення постанови;
- викладення обставин, якими заявник обґрунтовує свої заперечення та докази, що підтверджують їх;
- перелік документів та інших матеріалів, що додаються на обґрунтування скарги;
- копія документу, що засвідчує повноваження законного представника, копія доручення або виданий відповідним адвокатським об'єднанням ордер, яким посвідчуються повноваження захисника, представника, у випадку, якщо скарга підписана зазначеними особами;
- підпис особи, яка звернулася зі скаргою із зазначенням дати.

Письмова скарга без зазначення місця проживання, не підписана автором (авторами), а також така, з якої неможливо встановити авторство, визнається анонімною і розгляду не підлягає.

Висновки. Важливою гарантією законності і обґрунтованості застосування адміністративних стягнень є наявність у чинному КУпАП норм, які регламентують підстави та порядок перегляду постанов у справах про адміністративні, зокрема і можливість оскарження зазначених постанов.

В результаті проведеного дослідження стану законодавчого регулювання оскарження постанов у справах про адміністративні, закріпленого Кодексом України про адміністративні правопорушення, виявлено ряд прогалин, які суттєво впливають на забезпечення реалізації конституційного права громадян на захист своїх прав, свобод та законних інтересів від свавілля чиновників. Насамперед, це звуження кола суб'єктів, що мають право оскаржити постанову по справі про адміністративне правопорушення, нечітке визначення підсудності цих справ, форми і змісту скарги тощо.

Запропоновано розв'язання зазначених проблем шляхом внесення змін та доповнень до КУпАП в частині розширення кола суб'єктів, що мають право оскаржити постанову по справі про адміністративне правопорушення, уточнення моменту, з якого особа може реалізувати таке право, встановлення обов'язкових вимог щодо форми та змісту скарги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Адміністративне право України: підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
4. Адміністративна відповідальність (загальні положення та правопорушення у сфері обігу наркотиків): навчальний посібник / За заг. ред. доктора юридичних наук, професора І. П. Голосніченка. – К. : КІВС, 2002. – 141 с.
5. Закон України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 10–11. – Ст. 137.
6. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – №35 (№ 35–36, 37). – Ст. 446.

7. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 червня 1988 року № 6 «Про практику розгляду судами скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення» // Юридичний вісник України, 2002. – № 25.

8. Закон України «Про звернення громадян» // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.

9. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях // Собрание законодательства РФ. – 2002 – № 1.– Ст. 1.

УДК 342.924

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ РЕЄСТРАЦІЇ ЯК СПЕЦІАЛЬНОЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ

Кузниченко Сергій Олександрович,
доктор юридичних наук, професор, проректор
(Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

Феделеш Михайло Михайлович,
аспірант (Міжнародний університет бізнесу та права,
м. Херсон, Україна)

Статтю присвячено сутності та змісту реєстрації як спеціальної адміністративної процедури. У наслідок дослідження окреслено систему наукових підходів в інших дослідженнях цього поняття та викладено приклади розуміння категорії «реєстрація» як юридичної діяльності та її різних видів, а також запропоновано підходи до моделювання дефініції досліджуваного поняття через окреслення цілей, які ставляться до певної реєстрації як виду юридичної діяльності.

Ключові слова: реєстрація, облік, державна реєстрація, реєстраційна діяльність.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СУЩНОСТИ ПОНЯТИЯ РЕГИСТРАЦИИ КАК СПЕЦИАЛЬНОЙ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ПРОЦЕДУРЫ

Кузниченко Сергей Александрович,
доктор юридических наук, профессор, проректор
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

Феделеш Михаил Михайлович,
аспирант (Международный университет бизнеса и права,
г. Херсон, Украина)

Статья посвящена сущности и содержанию регистрации как специальной административной процедуры. В результате исследования очерчена система научных подходов в других исследованиях этого понятия, изложены примеры понимания этой «регистрация» как юридической деятельности и ее разных видов, а также предложено подходы для моделирования дефиниции исследуемого понятия через определение, цели которые ставятся перед определенной регистрацией как видом юридической деятельности.

Ключевые слова: регистрация, учет, государственная регистрация, регистрационная деятельность.

THE DEFINITION OF THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF REGISTRATION AS A SPECIAL ADMINISTRATIVE PROCEDURE

Kuznichenko Sergey Aleksandrovich,
doctor of legal Sciences, Professor, Prorector
(Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine)

Fedelesh Mikhail Mikhailovich,
graduate (International University of business and law, Kherson, Ukraine)

The article is devoted to the nature and content of the registration as a special administrative procedure. The research results in description of scholastic approaches to this notion, example selection of interpretation of the term «registration» as legal activity and its categories, suggestion of approaches to defining of the notion under research by outlining targets of a particular registration type as legal activity.

Key words: registration, record, state registration, registration activities.

Стан розвитку суспільних відносин та розбудови України як демократичної правової держави вимагає удосконалення управлінських процесів, що відбуваються у різних сферах життєдіяльності. Це стосується й нормативного забезпечення реєстраційної діяльності органів державної влади, результативність роботи яких безпосередньо залежить від чіткої та науково обґрунтованої регламентації реєстраційних процедур.

Реєстраційну діяльність органів державної влади України, як складову адміністративно-правових відносин, розглядали В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, І. М. Грущинський, І. Б. Коліушко, А. Т. Комзюк, С. О. Кузніченко, О. В. Кузьменко, Н. М. Тищенко, Н. В. Галіцина, М. П. Гурковський, Я. О. Пономарьова, Д. В. Мовчан, О. Г. Юшкевич. Однак у сучасній вітчизняній юридичній літературі поняття терміну «реєстрація» надалі залишається дискусійним.

Метою цієї статті є аналіз наукових підходів в інших дослідженнях цього поняття та спроба, на прикладах різного розуміння категорії «реєстрація» як юридичної діяльності, запропонувати підходи до розуміння сутності дефініції цього поняття через окреслення цілей, які ставляться до певної реєстрації як адміністративної процедури.

Моделювання дефініції такої юридичної категорії як «реєстрація», зазвичай здійснюється у наслідок органічного поєднання ще двох категорій: та «діяльність» та «акт».

Сам термін «реєстрація» походить від латинського слова «regesta» – список, що в пізньолатинський період трансформувалось в «registratio» – списувати, або заносити в список. Реєстрація означає – запис фактів з метою обліку і надання цим фактам законності [1]. Укладачі словника «Словарь иностранных слов» подають два значення цього терміну:

- 1) внесення в список, до книги;
- 2) запис фактів або явищ з метою обліку, з метою надання фактом законності (легітимності) [2].

В. П. Нагребельний, один з упорядників шеститомника «Юридична енциклопедія» під редакцією Ю. С. Шемшученка, також подає два варіанти розуміння цього терміну:

- внесення до відповідних списків, реєстру або спеціальних книг чи журналів окремих відомостей щодо будь-яких осіб;

- письмовий запис чи фіксація іншим чином (напр., електрон, засобами) певних фактів, подій та явищ з метою їх обліку і контролю, засвідчення дійсності та надання їм закон, (легітимного) статусу [3].

З позиції нашого дослідження приведені дефініції не можна назвати повними, оскільки вони характеризують в першу чергу технічну сторону даної діяльності, хоча, безумовно, містять деякі сутнісні характеристики цього поняття. У юридичній літературі та законодавстві України існують різні підходи до визначення поняття «реєстрація». Розглянемо найбільш поширені з них.

Не дивлячись на величезний обсяг нормативно-правових актів, що регулюють реєстраційні правовідносини, нормативне визначення поняття «реєстрація» закріплене не у всіх, варто навіть підкреслити – лише у деяких, не дивлячись на те, що інститут реєстрації застосовується практично в будь-якій сфері державного управління.

Наприклад Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» пояснюючи статтею 3 терміни, які вживаються у цьому законі, обумовив: *«реєстрація – внесення інформації до Єдиного державного демографічного реєстру та до паспортного документа про місце проживання або місце перебування особи із зазначенням адреси житла;»* [4].

А пункт 1.2. Порядку реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні та зразків необхідних для цього документів, затверджений Наказом Міністерства внутрішніх справ України 22 листопада 2012 р. № 1077 подає це саме поняття дещо у відмінній редакції *«внесення інформації до Єдиного державного демографічного реєстру про місце проживання або місце перебування особи із зазначенням адреси, за якою з особою може вестися офіційне листування або вручення офіційної кореспонденції»* [5].

Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» формулює інше поняття реєстрації пов'язаної з правовідносинами набуття чи припинення речових прав на нерухоме майно: *«державна реєстрація речових прав на нерухоме майно (далі – державна реєстрація прав) – офіційне визнання і підтвердження державою фактів виникнення, переходу або припинення прав на нерухоме майно, обтяження таких прав шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно»* [6].

Закон України «Про режим іноземного інвестування» формулює поняття реєстрації пов'язаної з правовідносинами іноземного інвестування: *«державна реєстрація іноземної інвестиції – фіксування факту внесення іноземної інвестиції шляхом присвоєння органом державної реєстрації Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій інформаційному повідомленню реєстраційного номера з відповідним записом у журналі обліку державної реєстрації внесених іноземних інвестицій»* [7].

В цей же час як низка інших нормативно-правових актів, які безпосередньо регулюють реєстраційні процедури у певних правовідносинах, не містять нормативного закріплення цього поняття. Це стосується як законів, так і підзаконних актів. Наприклад: Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» [8], Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» [9], Порядок державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1998 р. № 1388

[10] та багато інших.

Як бачимо законодавець також у поняття «реєстрація» може вкладати різне розуміння:

- у першому випадку реєстрація – це внесення інформації;
- в другому – офіційне визнання і підтвердження державою юридичних фактів;
- в третьому – фіксування факту.

Серед науковців також немає єдиної думки на сутність цього юридичного інституту. Наприклад, А. І. Рябко ототожнює реєстрацію з внесенням до спеціальних списків, реєстрів, реєстрів, кадастрів різних фактів, що мають юридичне значення, матеріальних об'єктів, нерухомості, юридичних актів, підприємств проводиться головним чином з метою обліку [11]. На думку М. Ю. Тихомірової «реєстрація – це юридичний акт визнання та підтвердження правомочним суб'єктом, фактів, подій або явищ, які підлягають обліку та реєстрації, які надають об'єкту реєстрації законності, роблять його юридично значимим» [12]. Як інститут публічної влади, що виконує обліково-контрольні і легалізували функції для забезпечення публічних інтересів і охорони законності на економічному полі, регульований нормами цивільного та адміністративного права, визначає державну реєстрацію Ю. А. Тихоміров [13]. А. Н. Добров розглядає реєстрацію як самостійний інститут адміністративного права, представлений як матеріально-правовими, так і процесуально-правовими нормами [14]. В. В. Новіков під реєстрацією розуміє «фіксацію у передбачених нормативно-правовими актами облікових документах стислих даних про конкретні об'єкти та присвоєння кожному з них відповідного порядковою номеру» [15]. Через запис облікових даних про об'єкт реєстрації за встановленою формою, з подальшим записом у реєстраційних формах (журналі, картотеці, електронній базі даних) певних відомостей про цей об'єкт, пояснює реєстрацію О. М. Загорецька [16]. Не вдале на нашу думку визначення подає С. В. Борісова «реєстрація – це виконання уповноваженими особами, які реалізують встановлені законом обов'язки, низки юридично значимих дій, що характеризуються єдиною організаційною основою та здійснюються у відповідності з правилами встановленими чинним законодавством» [17]. Очевидним є те, що воно не розкриває сутності інституту реєстрації.

Яскравою ілюстрацією різноманітності тлумачень досліджуваного поняття може слугувати цитування змісту окремих термінів, пояснення яких дається в енциклопедії «Популярна юридична енциклопедія». Так, поняття «реєстрація актів громадянського стану» пояснюється, як «внесення органом реєстрації актів громадянського стану записів про факти ...»; поняття «реєстрація громадянства України» відображає поняття визначене Законом України «Про громадянство» – внесення запису про набуття особою громадянства України спеціально уповноваженим на те органом у відповідні облікові документи» [18]; «реєстрація документа» пояснюється як «фіксування факту створення або надходження документа шляхом проставлення умовного позначення...»; «реєстрація підприємства» пояснюється як «одна з процедур утворення підприємства, в наслідок якої останнє набуває права юридичної особи»; «реєстрація шлюбу» – «встановлений законодавством порядок документального оформлення сімейного союзу жінки та чоловіка» [19].

Як один з видів реєстрації по різному розглядають і поняття «державна реєстрація». Окремими вченими наводяться думки, згідно з якими під державною реєстрацією розуміється визначений законодавчими актами порядок внесення уповноваженими державними органами певних відомостей до державних реєстрів [20]. Згідно з позицією І. М. Лазарева «державна реєстрація – це акт офіційного визнання законності існування певних матеріальних об'єктів та юридичних фактів» [21]. З твердженням І. М. Лазарева,

в частині ототожнення реєстрації з актом, не погоджується Я. О. Пономарьова, вважаючи що, «реєстрація це дія, чи навіть сукупність дій уповноваженої державою посадової особи, тому що вона є результатом її (посадової особи) волевиявлення» [22].

А. В. Дмитрієв викладає думку, що «будь яка державна реєстрація є публічним актом влади, який направлений на фіксування на певний період часу визначених, важливих з точки зору самої влади і суспільства, правовідносин [23].

О. Г. Юшкевич розглядає державну реєстрацію як адміністративну послугу, тобто як діяльність публічної адміністрації зі створення необхідних умов для реалізації громадянами та іншими суб'єктами адміністративних відносин своїх прав у сфері здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування [24]. С. В. Лихачов обґрунтовує державну реєстрацію, як «передбачений законом порядок дій, що вчиняються органом державної реєстрації з метою фіксації юридичних фактів...» [25]. Ю. М. Козлов вважає під державною реєстрацією розуміється «...акт офіційного визнання законності відповідних дій і правових актів, здійснення якого у переважній більшості випадків покладається на органи юстиції та внутрішніх справ» [26].

Наведені наукові судження І. М. Лазарева, С. В. Лихачова, Ю. М. Козлова та інших про сутність реєстрації відображають лише одну сторону цього інституту – визнання юридичного факту. Однак не відображають її сутності як внесення інформації про факти або події. При цьому варто говорити про інститут реєстрації як контрольно-правовий засіб, за допомогою якого підконтрольний суб'єкт, який виконав усі приписи норм права, щодо виконання дії, повинен бути зареєстрований, а реєстраційний орган не вправі йому відмовити.

Тут варто привести приклад визначення державної реєстрації окреслений російським дослідником реєстраційної діяльності Є. Г. Чуткіним, який вказує, що державна реєстрація – це насамперед юридична діяльність, що складається із сукупності таких юридично значущих актів компетентних органів і посадових осіб які націлені на фіксацію юридично значимих фактів та їх облік здійснення контролю, посвідчення зареєстрованих фактів, результатом якої має стати задоволення загально-соціальних групових та індивідуальних потреб і інтересів [27].

Хоча, на нашу думку, щодо наукових позицій, які визначають поняття «реєстрація» як діяльність, варто вести дискусію. Ми ж відстоюємо позицію, що безпосередньо реєстрацію не варто розглядати як діяльність, а як правовий процедурний акт, яку здійснює уповноважений суб'єкт за допомогою визнання, фіксації, підтвердження, узаконення певних суб'єктів, об'єктів, дій чи внесення у відповідний реєстр інформації про них в інтересах зацікавлених осіб.

У дослідженнях з адміністративного права також можна зустріти підхід, згідно з яким реєстрація розглядається як адміністративно-правовий режим, що сприяє досягненню цілей і завдань в різних галузях державного управління. На думку Є. І. Спектор, «...реєстраційний режим являє собою сукупність правових та організаційних заходів, що встановлюють і закріплюють на законодавчому рівні порядок реєстраційного обліку відповідних об'єктів (суб'єктів), здійснюваний зазначеними в законодавстві уповноваженими органами виконавчої влади. Природа даного режиму полягає у визнанні державою правоздатності суб'єктів, встановленні законності їх прав (як наявних, так і знову придбаних) на вчинення будь-які дії на основі реалізації функцій державного нагляду, контролю, ведення обліку, класифікації, зберігання та видачі відповідної інформації. Юридичний акт державної реєстрації підтверджує поява нового суб'єкта права, засвідчує законність його існування. Реєстраційний режим має важливе значення в забезпеченні охорони громадського та державного порядку, а також у реалізації особистих і майнових прав та законних

інтересів фізичних і юридичних осіб.» [28]. Згідно з твердженнями О. В. Шмалій реєстрація являє собою комплексний адміністративно-правовий режим, при якому виникають правовідносини між громадянським суспільством та державною владою, у першу чергу між її виконавчими структурами [29].

Через реєстраційні процедури намагається пояснити реєстраційну діяльність С. С. Савченко «...– це регламентований адміністративно-процесуальними нормами порядок діяльності органів публічної адміністрації, що здійснюються з метою: офіційного визнання законності правових актів; дій юридичних осіб; дій фізичних осіб; підтвердження з боку держави правового статусу суб'єктів; наділення суб'єктів правами або обов'язками; фіксації юридичних фактів; встановлення певних правових відносин» [30].

Звичайно, що такий великий семантичний діапазон пояснень досліджуваних юридичних категорій породжує необхідність визначення співвідношення таких понять як: «фіксація», «облік», «реєстрація», «державна реєстрація».

В. В. Новіков робить висновок про те, «що облік та реєстрація є різними за змістом поняттями. Реєстрація завжди передує обліку, впливає на його форму. У свою чергу, облік є кінцевим результатом реєстраційної роботи – матеріальним носієм інформації. Звідси, вважаємо, що більш логічним було б говорити не про обліково-реєстраційну діяльність (роботу), як це визначено у законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах, а навпаки – про реєстраційно-облікову діяльність (роботу)» [15].

В. В. Степаненко реєстрацію поділяє на дві окремі функції: державну реєстрацію та облік [31]. Долгополова М. М. реєстрацію і облік відносить до складових частин функції нагляду [32].

Контрольні та наглядові функції у реєстраціях вбачають також О. Г. Бондар [33] та О. В. Шмалій [29]. Облік та контроль, як основну функцію реєстрації визначає О. М. Загорецька [16]. Обліково-контрольні та легалізаційні функції у інституті державної реєстрації вбачає С. І. Агафонов [34].

Ми ж вважаємо, що на відміну від реєстрацій метою обліків є накопичення, систематизація та аналіз певної юридично значимої інформації, без надання об'єктам, інформація про які облікується, відповідних юридичних статусів.

Очевидно, що будь-яка реєстрація – це облік, але не будь-який облік – реєстрація. Отже, поняття «реєстрація» вужче, ніж поняття «облік». У свою чергу, так само співвідносяться поняття «облік» та «реєстрація» і «державна реєстрація», останнє з яких – вужче стосовно попереднього [35]. Про необхідність розмежування понять «реєстрація» («державна реєстрація») та «облік» («спеціальний облік») говорять також Є. В. Тресцова та М. С. Огородников [36].

Поєднуючи усі наукові точки зору на сутність досліджуваного поняття, а також узагальнення його змісту, яке має різне нормативне визначення, можна ствердити, що реєстрація спрямована на досягнення чотирьох цілей:

- 1) внесення інформації;
- 2) фіксації юридично значимих фактів або статусів та їх облік;
- 3) посвідчення зареєстрованих фактів або статусів;
- 4) контроль в тій області, в якій здійснюється реєстрація.

Саме у цих чотирьох цілях нами спостерігається поліфункціональність реєстрації як різновиду спеціальної адміністративної процедури.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку полягають у розширенні кола досліджень сутності реєстрації, як адміністративної процедури, зокрема: в порядку застосування норм права, що регулюють реєстраційну діяльність широкого кола суб'єктів реєстраційної діяльності, у тому числі органів Міністерства юстиції України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Популярна юридична енциклопедія. Енциклопедія / В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський [таін.]; [спец.ред. А. В. Довбня]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.
2. Словарь иностранных слов. – 16-е изд., испр. – М.: Рус. яз., 1988. – 624 с.
3. Юридична енциклопедія. В 6т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [таін.]. – К. : «Укр.енцикл.», 1998. (неофіційна версія). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cydpor.com.ua/content/view/1290/58/1/12/#22140>.
4. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні. Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1382-15>.
5. Про затвердження Порядку реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні та зразків необхідних для цього документів: Наказ МВС України від 22.11.2012 № 1077. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2109-12>;
6. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>.
7. Про режим іноземного інвестування» формулює поняття реєстрації пов'язаної з праввідносинами іноземного інвестування. Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр>.
8. Про державну реєстрацію актів цивільного стану. Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2398-17>.
9. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15>;
10. Про затвердження Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів. Постанова Кабінету Міністрів України від 7.09.1998. № 1388. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1388-98-п>.
11. Рябко А. И. Социальный контроль и его правовые формы (вопросы теории): монография / А. И. Рябко. – Ростов-на-Дону, 1999. – 352 с.
12. Тихомирова Л. В. Юридическая энциклопедия /Л. В. Тихомирова, М. Ю. Тихомиров. [Изд. 5-е, доп. и перераб.]. – М. : ЮЭ, 2006. – 972 с.
13. Тихомиров Ю. А. Государственная регистрация статусов юридических и физических лиц, их юридических действий и актов // Право и экономика. – 2000. – № 1. – С. 3–8.
14. Добров А. Н. Институт регистрации в административном праве: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.14 /А. Н. Добров. – Москва, 2005. – 173 с.
15. Новіков В. В. Внутрішній контроль як засіб забезпечення законності і дисципліни в органах внутрішніх справ: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07 /В. В. Новіков. – Харків, 2006. – 201 с.
16. Загорецька О.М. Загальний курс діловодства на підприємствах різних форм власності. Заочний курс. Частина № 5 /О. М. Загорецька, «Секретарь-референт». – С. 7–20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://undiasd.archives.gov.ua/doc/zmi/SR_07_2013.pdf.
17. Борисова С. В. Организационные и правовые основы создания субъектов предпринимательской деятельности в России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 /С. В. Борисова. – Москва, 2002. – 211 с.

18. Закон України «Про громадянство». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.
19. Популярна юридична енциклопедія / В. К. Гіжевський [та ін.]; голов. ред. І. С. Чиж. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
20. Юридичний словник-довідник / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Феміда, 1996. – 696 с.
21. Лазарев И. М. Административные процедуры в сфере взаимоотношений граждан и их организаций с органами исполнительной власти в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / И. М. Лазарев; Москва, 2002. – 199 с.
22. Пономарьова Я. О. Адміністративні провадження з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Я. О. Пономарьова. – Харків, 2009. – 208с.
23. Дмитриев А. В. От «укрепления прав» до государственной регистрации прав на недвижимое имущество: опыт России / А. В. Дмитриев // Законодательство. – 2007. – №7. – С. 72–77.
24. Юшкевич О. Г. Провадження в справах про державну реєстрацію фізичних осіб-підприємців: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О. Г. Юшкевич. – Харків, 2007. – 22 с.
25. Лихачов С. В. Дозвільне провадження в адміністративному процесі: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07 / С. В. Лихачов. – Харків, 2001. – 177 с.
26. Козлов Ю. М. Административные правоотношения / Ю. М. Козлов. – М. : Юридическая литература, 1976. – 560 с.
27. Чуткин Е. Г. Функциональный анализ регистрационной деятельности / Е. Г. Чуткин // Юридическое образование и наука. – 2005. – № 2. – С. 17–22.
28. Спектор Е. И. Развитие административного законодательства о государственной регистрации // Журнал российского права. – № 7. – июль 2002. – С. 86–98.
29. Шмалый О. В. Регистрация как форма государственного управления: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О. В. Шмалый. – Ростов-на-Дону, 2004. – 22 с.
30. Савченко С. С. Реєстраційні процедури в діяльності органів внутрішніх справ: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07 / С. С. Савченко. – Київ, 2012. – 18 с.
31. Степаненко В. В. Поняття та правова природа державної реєстрації / В. В. Степаненко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності – № 3 (46). – 2011. – С. 136–141.
32. Долгополова М. М. Суб'єкти здійснення контролю та нагляду у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху на Україні / М. М. Долгополова // Вісник Запорізького юридичного університету. – 2010. – № 1. – С. 90–96.
33. Бондар О. Г. Майнові відносини при державній реєстрації та веденні державних реєстрів держсільгоспінспекцією / О. Г. Бондар // Європейські перспективи. – 2013. – №5. – С. 129–136.
34. Агафонов С. И. Государственная регистрация как вид административной процедуры в сфере исполнительной власти / С. И. Агафонов // Право и жизнь. – 2006. – №104 (14). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law-n-life.ru/arch/n104.aspx>;
35. Гринько С. В. Правові аспекти реєстрації прав на землю: [монографія] / С. В. Гринько. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 172с.
36. Тресцова Е. В. Проблемы теории и практики государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним: [монографія] / Е. В. Тресцова, М. С. Огородников. – Иваново : Иванов. гос. ун-т, 2008. – 232 с.

**ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
ТА КРИМІНОЛОГІЇ**

УДК 343.62

**ОКРЕМІ МАЙНОВІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДІТЕЙ ТА СІМЕЙНИХ
ВІДНОСИН: СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА, КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ,
ПЕРЕДУМОВИ І НАСЛІДКИ**

Бабенко Андрій Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та кримінології
(Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

Стаття присвячується дослідженню проблем окремих майнових злочинів проти дітей та сімейних відносин. Систематизовані знання про суспільну небезпеку ухилення від сплати коштів на утримання дітей і непрацездатних батьків. Виділені кримінологічні загрози майнових злочинів про ти дітей і сімейних відносин. Виявлені основні фактори детермінації і наслідків від таких протиправних дій.

Ключові слова: майнові злочини проти дітей і сімейних відносин, ухилення від сплати аліментів, ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків, кримінально-правова охорона сім'ї, сім'я, неповнолітні.

**ОТДЕЛЬНЫЕ ИМУЩЕСТВЕННЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ
ПРОТИВ ДЕТЕЙ И СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ:
ОБЩЕСТВЕННАЯ ОПАСНОСТЬ, КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ УГРОЗЫ,
ПРЕДПОСЫЛКИ И ПОСЛЕДСТВИЯ**

Бабенко Андрей Николаевич,
кандидат юридических наук, доцент,
профессор кафедры уголовного права и криминологии
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

Статья посвящена исследованию проблем отдельных имущественных преступлений против детей и семейных отношений. Систематизированы знания об общественной опасности уклонения от уплаты средств на содержание детей и нетрудоспособных родителей. Выделены криминологические угрозы от имущественных преступлений против детей и семейных отношений. Выявлены основные факторы детерминации и последствия от таких противоправных действий.

Ключевые слова: имущественные преступления против детей и семейных отношений, уклонение от уплаты алиментов, уклонение от уплаты средств на содержание нетрудоспособных родителей, уголовно-правовая охрана семьи, семья, несовершеннолетние.

SOME PROPERTY CRIMES AGAINST CHILDREN AND FAMILY RELATIONS: SOCIAL DANGER, CRIMINOLOGICAL THREATS CAUSES AND CONSEQUENCES**Babenko Andrey,**candidate juridical science, associate professor,
Professor of the Department of Theory and History of State and Law
(Odessa State University of Internal Affairs,
Odessa, Ukraine)

The article is devoted to the problems of some property offenses against children and family relations. The author systematized knowledge about social danger of evasion maintenance of children and disabled parents. Criminological threats from property crimes against children and family relations are highlighted. The main factors causing and the consequences of such illegal acts are identified.

The study substantiates that the criminal-legal protection of children's rights and family relations is an important area of penal policy of Ukraine. A comprehensive financial protection of families and minors, improving the development of children, adolescents and other family members acts as a prerequisite of successful social economic and demographic development of society.

Constitutional, family law, criminal grounds of protection of property rights of children and family relations are analyzed by the author. An analysis of the evasion of payment of the prescribed court decision means for the maintenance of children (st.164 Criminal Code of Ukraine), and disabled parents (Article 165 of the Criminal Code) is presented. It is substantiated that factors deteriorating property protection of children and family relations is the rapid rise in unemployment, decline of spirituality, the weakening of family and family relationships, reducing social protection, the growth of family violence.

It is proved that a direct indication of the presence of significant threats criminological and high latency of declared crimes are the high prevalence of such related phenomena described as crimes against elderly persons (because left without care, they are the most vulnerable to crime); evidence of a high level of preventive accounting persons prone to domestic violence; results comparing the number of registered marriages, divorces and the number of families in which children are brought up by one of the spouses.

It is predicted that the state of crime associated with the violation of the property rights of children and the family in the next 5 and subsequent years will be significantly depend on the dynamics of fertility, registered marriages, the number of divorces, the number of people who are brought up in single-parent families and in need of financial assistance.

Keywords: property offenses against children and family relations, avoidance of alimony, evasion means for the maintenance of disabled parents, criminal law protection of the family, family, minors.

Продовжуючи раніше задекларовану тему наукового дослідження [1, с. 185 -191], значимо, що одним з актуальних та найважливіших завдань соціально орієнтованої держави і необхідною складовою частиною державного захисту є кримінально-правова охорона сім'ї та неповнолітніх від суспільно небезпечних посягань. Важко не погодитися з фахівцями [2, с. 3], що забезпечення соціальної стабільності, зміцнення фізичного та психічного здоров'я нації, попередження соціальних конфліктів неможливе без зміцнення сімейних відносин. Важливість останніх для суспільства обумовлено й тим, що сім'я виступає найбільш сприятливим природним середовищем для фізичного, психічного соціального та духовного розвитку підростаючого покоління. Отже, всебічний матеріальний

захист сім'ї, поліпшення умов розвитку дітей, підлітків та всіх членів родини виступає передумовою сприятливого соціально-економічного і демографічного майбутнього нашої держави та суспільства в цілому.

Таким чином, одним із важливих завдань сучасної соціально орієнтованої держави є кримінально-правова охорона сім'ї, неповнолітніх та інших членів родини від суспільно небезпечних посягань, пов'язаних із взаємними матеріальними обов'язками батьків та дітей піклуватися один про одного. На досягнення цієї мети у кримінальному законодавстві України передбачено цілий ряд кримінальних норм, що мають здійснювати майновий захист дітей та сімейних відносин, зокрема, й ст. 164 і 165 КК України. На цьому тлі одним з актуальніших нагальних питань є необхідним виявлення кримінологічних загроз, суспільної небезпеки, передумов та наслідків від ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України) та ухилення від сплати коштів на утримання непрацевдатних батьків (ст. 165 КК України).

В різні часи питанням кримінальної відповідальності за злочини проти сім'ї, неповнолітніх та молоді приділялася увага у окремих публікаціях В. В. Вітвіцької, А. Б. Благої, О. І. Беловой, Ф. Г. Бурчака, Б. В. Головкина, І. М. Даньшина, С. Ф. Денисова, В. П. Ємельянова, О. М. Костенка, Є. Л. Стрельцова, А. А. Музикі, С. С. Яценка та інших вчених. Поряд із цим, у кримінально-правовій та кримінологічній доктрині довгі роки залишається невирішеним і дискусійним питання визначення кримінологічних загроз, суспільної небезпеки, передумов та наслідків від ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України) та ухилення від сплати коштів на утримання непрацевдатних батьків (ст. 165 КК України). Саме вирішення цього питання і розглядається нами в якості основної мети цієї статті. Реалізація мети нашого дослідження полягає у вирішенні ряду завдань, пов'язаних з висвітленням правових підстав для захисту майнових сімейних відносин, визначення кримінологічних загроз, суспільної небезпеки, передумов та наслідків ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України) та ухилення від сплати коштів на утримання непрацевдатних батьків (ст. 165 КК України).

Виклад основних результатів дослідження. Статтею 51 Конституції України встановлено, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацевдатних батьків [3]. Таким чином, самою Конституцією України чітко визначені охоронювані суспільні відносини і визначено основну ієрархію об'єктів правового захисту, де узагальнюючим визнається сім'я та її похідні, обов'язкові складові елементи – дитинство, материнство і батьківство. Отже, сімейні відносини являють собою один з найбільш важливих для суспільства вид відносин, належне функціонування яких не лише є необхідною умовою для забезпечення сімейного виховання, належного духовного та фізичного розвитку дітей, а й являє собою один із чинників «здоров'я суспільства». Ці відносини піддані правовому регулюванню в кодифікованому нормативному акті, яким виступає Сімейний кодекс України [4]. Метою такого регулювання є: зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб; утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї; побудова сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги й підтримки; забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку. Піддані правовому регулюванню, сімейні відносини потребують і правової охорони взагалі та кримінально-правової охорони від суспільно небезпечних посягань, зокрема. Остання є функцією кримінального права і має здійснюватися за допомогою єдиної й несуперечливої системи норм кримінального права, в яких встановлено відповідальність за злочини проти майнових сімейних відносин.

Розвиваючи вище зазначені положення, Сімейний Кодекс України, деталізує охоронювані суспільні відносини і передбачає обов'язок батьків утримувати дитину та обов'язок повнолітніх дітей утримувати непрацевдатних, та таких, що потребують допомоги батьків. Зокрема, ст. 180 СКУ прямо зазначається, що батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття [4]. Між батьками та дітьми існують зворотні обов'язки. Це впливає не лише зі ст. 51 Конституції України а і з положення ст. 202 СКУ, де прямо вказується, що повнолітні дочка та син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацевдатними і потребують матеріальної допомоги [4].

Кримінальний кодекс України [5] відносить злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (ст. 164 КК) та непрацевдатних батьків (ст. 165 КК) до суспільно небезпечних, злочинних діянь, оскільки невиконання обов'язків з виплати аліментів ставить дітей і непрацевдатних батьків у тяжкі життєві умови, подолати які в силу малолітства, хвороби або безпомічності вони без допомоги своїх близьких не в змозі. Відповідно до частин перших ст. 164 та 165 КК України ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей та непрацевдатних батьків вважається злочином невеликої, а за частинами другими цих же статей – середньої тяжкості.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 164 КК України виражається як у формі дії, так і у бездіяльності, які знаходять прояв: а) у злісному ухиленні від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів); б) у злісному ухиленні батьків від утримання неповнолітніх або непрацевдатних дітей, що перебувають на їх утриманні. Схожими характеристиками відрізняється і злочин, передбачений ст. 165 КК, який полягає у злісному ухиленні від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацевдатних батьків. Непрацевдатними вважаються батьки - жінки, що досягли 55 років, чоловіки - 60 років, а також інваліди 1 та 2 групи. Юридичною підставою для настання кримінальної відповідальності за ст. 164 КК є наявність рішення суду, яке набрало чинності відповідно до якого мати або батько чи інша, передбачена законом особа зобов'язана сплачувати аліменти. В цей же час, необхідною умовою притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 165 КК є наявність рішення суду, яке набрало чинності, згідно з яким винна особа зобов'язана сплачувати кошти на утримання своїх непрацевдатних батьків.

Суспільна небезпечність злочину, передбаченого ст. 164 КК полягає в тому, що він грубо порушує сімейні обов'язки, які покладаються на батьків Конституцією України та сімейним законодавством і посягає на нормальний розвиток, фінансове забезпечення і здоров'я дітей. А злочином, передбаченим ст. 165 КК, навпаки, порушуються сімейні обов'язки, які покладаються Конституцією України та сімейним законодавством на дітей піклуватися про своїх непрацевдатних батьків з метою забезпечення нормальних життєвих умов, створити які вони самостійно в силу хвороби або безпомічності без допомоги своїх близьких не в змозі.

Соціальний зв'язок у таких відносинах полягає в соціально корисній діяльності батька та мати у здійсненні матеріального забезпечення своєї неповнолітньої або непрацевдатної дитини, і навпаки – дітьми за непрацевдатними батьками. Механізм заподіяння шкоди суспільним відносинам при ухиленні від сплати аліментів на утримання дітей та непрацевдатних батьків характеризується вчиненням посягання, при якому особа, не виконуючи покладені на неї обов'язки з матеріального забезпечення дітей або батьків, виключає себе з цих суспільних відносин і тим самим здійснює розрив соціального зв'язку в цих відносинах чим спричиняє їм шкоду.

Кримінологічні загрози та суспільна небезпека досліджуваних видів злочинів містяться перш за все у їх високій розповсюдженості. Так, за висновками фахівців [2, с. 4; 6;

7] та офіційними статистичними даними правоохоронних органів, тільки у 2014 році в Україні вчинено злочинів, пов'язаних з ухиленням від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України) – 4890 факти (у 2001 р. – 3604); а ухилення від сплати коштів на утримання непрацевдатних батьків (ст. 165 КК України) зареєстровано лише 2 випадки (у 2001 р. – 3), що у сукупності дорівнює майже п'яти тисячам. Як загально відомо, сімейні відносини носять зворотних характер. Високий рівень ухилення від сплати аліментів на утримання дітей у теперішній час призводить до аналогічної поведінки дітей по відношенню до власних батьків у майбутньому. Описана статистика детермінується такими *передумовами*, як стрімке зростання безробіття, зниження духовності, послаблення родинних та сімейних зв'язків, зменшення рівня соціального захисту населення. Враховуючи закритість та важко контрольованість такої сфери, як сімейні відносини, негативні економічні та соціальні показники розвитку країни у 2014–2015 роках, цілком справедливо стверджувати не лише про значну розповсюдженість, а й про високу латентність досліджуваних видів злочинів. Остання обставина, а саме висока латентність цих видів злочинів, розглядається в якості наступної важливої кримінологічної загрози цих явищ.

Прямою вказівкою на існування суттєвих *кримінологічних загроз* та високий ступінь *суспільної небезпеки* задекларованих злочинів є велика розповсюдженість таких супутніх описаним явищам, як кримінальні правопорушення, вчинені відносно осіб похилого віку (оскільки ці особи, залишені без догляду та турботи є найбільш вразливими від злочинів); дані про профілактичний облік схильних до вчинення насильства у сім'ї; результати порівняння кількості зареєстрованих шлюбів, розлучень та кількості сімей, у яких діти виховуються одним із подружжів.

Своєрідним барометром, що сигналізує про відношення молодого до старшого покоління є зареєстровані кримінальні правопорушення, вчинені відносно осіб похилого віку. Лише у 2014 році в Україні вчинено 27951 злочини відносно осіб похилого віку, серед яких 9719 виявилися тяжкими, 1273 – особливо тяжкими, а 808 осіб похилого віку, взагалі, стали жертвами умисних вбивств.

Навряд чи буде помилковим твердження про те, що сприятливими передумовами руйнування сімейних відносин є високий рівень розповсюдженості сімейного насилля. У цьому ж 2014 році до органів МВС надійшло 117941 заяв та повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з насильством в сім'ї. Серед них 88888 осіб було поставлено на офіційний профілактичний облік, як таких, що є схильними до вчинення насильства у сім'ї. Насторожуючим виявився той факт, що серед осіб яким було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства у сім'ї 210 правопорушників були неповнолітніми особами. Наявність описаних негативних явищ призводить не лише до руйнування стосунків між членами родини, а й відмову від виконання майнових сімейних обов'язків між ними.

Наступною кримінологічною обставиною, що негативно впливає на стан злочинності, пов'язаної із невиконанням майнових сімейних обов'язків є руйнування інституту сім'ї та наявність великої кількості дітей, що виховуються одним із членів родини. Так, вже починаючи з 1995 року в Україні *істотно зменшується кількість зареєстрованих шлюбів*, а *кількість розлучень дорівнює майже половині від зареєстрованих*. Якщо в 1990 році було зареєстровано 482,8 тис. шлюбів, у 1995 – 431,7 тис., то починаючи з 2002 р., їх кількість зменшилася до 317,2 тис., а у 2010 – до 305 тис. зареєстрованих випадків. На цьому тлі спостерігається збільшення частки розлучень в усіх регіонах країни, яка, починаючи з 2008р., становить близько 166,82 зареєстрованих фактів. На фоні 304 тис. зареєстрованих фактів шлюбу у 2013 році, відбулося 165 тис. розлучень. Отже, кількість розлучень перевищує половину від укладених шлюбів в Україні [8, с. 345; 9, с. 324]. Описані обставини закладають негативний фундамент не лише для подальшого зменшення природного

відтворення населення, а й для зростання інтенсивності злочинності, пов'язаної з невідплатою коштів на утримання дітей, а у подальшому й непрацевдатних батьків. Кримінологічні загрози від описаних явищ лише підсилюються, оскільки вони відбуваються на фоні *перевищення смертності над народжуваністю* і значних темпів депопуляції населення України (зменшення з 52млн. у 1990 році до 45млн. у 2011р.) [8, с.328]. У таких випадках шлюб, як природний антикриміногенний фактор істотно зменшує свої антикриміногенні властивості й дедалі втрачає важелі для утримання злочинності.

У свою чергу, фактор високого рівня розлучень обумовлює високий рівень *виховання дітей у неповних сім'ях*. За статистичними даними, з 126068 розлучень у 2010 році в 54544 випадках родини, що розпадаються, мали одну дитину; у 10803 випадках – дві дитини; і в 4468 випадках – три та більше дітей [8, с. 345]. Елементарні математичні розрахунки свідчать про те, що понад 60% розлучень мали наслідки у вигляді подальшого виховання дітей у неповних сім'ях. І це при тому, що вже за часів Ч.Ломброзо доведено, що злочини найчастіше вчиняють особи, які виховувалися в неповних сім'ях (60%) або мешкали окремо від родини [8, с. 97-98]. Додаткового кримінологічного значення набуває той факт, що в Україні тільки у 2010 році з 497689 народжених 108785 особи народилися у матерів, які взагалі не перебували в зареєстрованому шлюбі [8, с. 339]. Тобто реальна кількість дітей, які виховуються в неповних сім'ях є значно більшою, а отже, і осіб, які потребують матеріальної допомоги від одного з батьків також перевищує офіційні показники. Узагальнення та аналіз статистичних даних вказує на те, що в Україні 22%, тобто *кожна 5 дитина народжується і виховується поза шлюбом*. Така обставина свідчить на наявність прямої загрози від ухилення від сплати коштів на утримання дітей у вигляді *наслідків* зростання спочатку злочинності неповнолітніх, а у подальшому й дорослої злочинності. На глобальному – загальнодержавному рівні, у сукупності наведені дані розглядаються як чинники для негативних тенденцій злочинності в наступні роки. Це дає підстави стверджувати про існування залежності між демографічними змінами, злочинністю, пов'язаною з ухиленням від уплати коштів на утримання дітей та інших членів родини і загальною злочинністю. Сучасний стан злочинності багато в чому обумовлюється зазначеними показниками в минулому. Можна прогнозувати, що стан злочинності в найближчі 5 і подальші роки буде істотно залежним від динаміки кількості народжених, зареєстрованих шлюбів, кількості розлучень, чисельності осіб, які виховуються в неповних сім'ях і потребують матеріальної допомоги. У разі відсутності дієвих заходів, спрямованих на усунення зазначених факторів, з високим ступенем вірогідності ми припускаємо, що протягом 2015-2020 років криміногенна ситуація у досліджуваній сфері лише погіршуватиметься.

Висновки. 1. Суспільна небезпечність майнових злочинів проти дітей та сімейних відносин, насамперед, злочинів, передбаченого ст. 164 КК полягає в тому, що вони грубо порушують сімейні обов'язки, які покладаються на батьків Конституцією України та сімейним законодавством і посягає на нормальний розвиток, фінансове забезпечення і здоров'я дітей. А злочинами, передбаченими ст. 165 КК, навпаки, порушуються сімейні обов'язки, які покладаються Конституцією України та сімейним законодавством на дітей піклуватися про своїх непрацевдатних батьків з метою забезпечення нормальних життєвих умов, створити які вони самостійно в силу хвороби або безпомічності без допомоги своїх близьких не в змозі.

2. Кримінологічні загрози та суспільна небезпека досліджуваних видів злочинів містяться у їх високій розповсюдженості та латентності, здатності завдавати шкоду широкому колу суспільних відносин. Майнові злочини проти дітей та сімейних відносин обумовлюється такими **передумовами**, як стрімке зростання безробіття, зниження духовності, послаблення родинних та сімейних зв'язків, зменшення рівня соціального захисту населення.

3. Прямою вказівкою на існування суттєвих кримінологічних загроз та високий ступінь суспільної небезпеки задекларованих злочинів є велика розповсюдженість таких супутніх описаним явищам, як кримінальні правопорушення, вчинені відносно осіб похилого віку (оскільки ці особи, залишені без догляду та турботи є найбільш вразливими для злочинів); дані про профілактичний облік схильних до вчинення насильства у сім'ї; результати порівняння кількості зареєстрованих шлюбів, розлучень та кількості сімей, у яких діти виховуються одним із подружжів.

4. Сприятливими передумовами руйнування сімейних відносин є високий рівень розповсюдженості сімейного насилля. Впливовою кримінологічною обставиною, що негативно впливає на стан злочинності, пов'язаної із невиконанням майнових сімейних обов'язків є руйнування інституту сім'ї та наявність великої кількості дітей, що виховуються одним із членів родини.

5. Встановлено існування залежності між демографічними змінами, злочинністю, пов'язаною з ухиленням від уплати коштів на утримання дітей і інших членів родини та загальною злочинністю. Сучасний стан злочинності багато в чому обумовлюється високими показниками цих злочинів в минулому.

6. Прогнозується, що стан злочинності в найближчі 5 і подальші роки буде істотно залежати від динаміки кількості народжених, зареєстрованих шлюбів, кількості розлучень, чисельності осіб, які виховуються в неповних сім'ях і потребують матеріальної допомоги. У разі відсутності дієвих заходів, спрямованих на усунення зазначених факторів, з високим ступенем вірогідності припускається погіршення криміногенної ситуації у досліджуваній сфері протягом 2015-2020 років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабенко А. М. Шляхи вдосконалення кримінальної відповідальності за ухилення від сплати коштів на утримання членів сім'ї / А. М. Бабенко // Кримінальне право: традиції та новації [матеріали міжнародного круглого столу, присвяченого 90-літтю з дня народження видатного вченого, героя України, академіка В. В. Сташиса (Полтава-Харків, 9-10 липня 2015 р.)]. – Полтава-Харків: Інститут права ім. Володимира Сташиса Класичного приватного університету, 2015. – С. 185-191.

2. Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. І. Белова. – Харків, 2006. – 184 с.

3. Конституція України [зі змінами, внесеними відповідно до Закону № 2952-VI від 01.02.2011, ВВР України, 2011, № 10, ст. 68] / [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/uploads/documents/27396.pdf>. – Назва з екрану.

4. Сімейний Кодекс України [зі змінами, внесеними відповідно до Закону № 1697-VII від 14.10.2014, ВВР України, 2015, № 2-3, ст. 12] / [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. – Назва з екрану.

5. Кримінальний кодекс України [зі змінами, внесеними відповідно до Закону № 218-VII від 02.03.2015, ВВР, 2015, № 17, ст. 122] / [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page5>. – Назва з екрану.

6. Дорош Л. В. Уголовная ответственность за злостное уклонение от платежа алиментов на содержание детей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Харьковский юрид. ин-т им. Ф. Э. Дзержинского. – Х., 1982. – 18 с.

7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. У 2 ч. /Під заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренко – К. : ФОРУМ, 2001. – Ч. 1 : Особлива частина. – 944 с.

8. Статистичний щорічник України за 2010 рік /Держ. ком. статистики України; [за ред. О. Г. Осауленка]. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2011 – 559с.

9. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Держ. ком. статистики України; [за ред. О. Г. Осауленка]. – К.: «Держаналітінформ», 2014 – 534с.

10. Ломброзо Ч. Преступный человек /Ч.Ломброзо; пер. с итал. Г.И.Гордона. – М.: «ООО Мидгард», 2005. – 877с.

УДК 343.237:343.36

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПРИДБАННЯ, ОТРИМАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ ЧИ ЗБУТУ МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Беніцький Андрій Сергійович

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін

(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

У статті проаналізовано ознаки суб'єкта та суб'єктивної сторони заздалегідь не обіцяного придбання, зберігання або збуту майна, здобутого злочинним шляхом. З'ясовано, що повинно включатися у предметний зміст суб'єктивної сторони придбання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом. Проведено історико-правовий аналіз кримінально-правових норм Російської імперії, Радянського Союзу, що встановлюють відповідальність за придбання або збут майна, здобутого злочинним шляхом, та визначено їх вплив на формування правових норм кримінального законодавства України. Встановлено критерії розмежування заздалегідь не обіцяного придбання та збуту злочинно здобутого майна від заздалегідь не обіцяного приховування злочину. Сформульовано рекомендації щодо кваліфікації діянь осіб, винних у злочині, передбачених ст.ст.198 та 396 КК України. Розглянуто проблеми кваліфікації діянь добросовісного набувача злочинно здобутого майна. Проаналізовано питання щодо правової оцінки діянь особи, яка викрала майно у особи, котра теж викрала це майно.

Ключові слова: причетність до злочину, приховування, придбання, збут, суб'єктивні ознаки.

СУБЪЕКТИВНЫЕ ПРИЗНАКИ ПРИОБРЕТЕНИЯ, ПОЛУЧЕНИЯ, ХРАНЕНИЯ ИЛИ СБЫТА ИМУЩЕСТВА, ДОБЫТОГО ПРЕСТУПНЫМ ПУТЕМ

Беницкий Андрей Сергеевич,

кандидат юридических наук, доцент,

профессор кафедры профессиональных и специальных дисциплин

(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

В статье проанализированы признаки субъекта и субъективной стороны заранее не обещанного приобретения, хранения или сбыта имущества, добытого преступным путем. Выяснено, что должно включаться в предметное содержание субъективной

сторони придобуття або продажу майна, отриманого кримінальним шляхом. Проведено історико-правовий аналіз кримінально-правових норм Російської імперії, Радянського Союзу, установлюючих відповідальність за придобуття або продаж майна, отриманого кримінальним шляхом, і визначено їх вплив на формування правових норм кримінального законодавства України. Встановлено критерії розмежування заздалегідь не обіцяного придобуття і продажу кримінально отриманого майна від заздалегідь не обіцяного прикриття злочину. Сформульовано рекомендації по кваліфікації діянь осіб, винуватих у злочині, передбачених ст.ст.198 і 396 ККУ України. Розглянуто проблеми кваліфікації діянь добросовісного придобуття кримінально отриманого майна. Проаналізовано питання про правову оцінку діянь особи, похитившого майно у особи, теж похитившого це майно.

Ключевые слова: причетність до злочину, прикриття, придобуття, продаж, суб'єктивні ознаки.

SUBJECTIVE SIGNS OF PURCHASE, RECEIPT, STORAGE OR SALE OF PROPERTY OBTAINED BY CRIME

Benitsky Andrey Sergeevich,

candidate of law sciences, assistant professor,
professor of the department of professional and special subjects
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The paper analyzes the signs of the subject and the subjective side of previously not promised purchase, storage or sale of property obtained by crime. We have examined awareness of the perpetrator of the predicate act, in order to have grounds for prosecution under Article 198 of the Criminal Code of Ukraine. The conditions under which the use of criminal property cannot be classified under Article 198 of the Criminal Code of Ukraine are defined. The research finds what should be included in the substantive content of the subjective aspect of the purchase or sale of property obtained by crime. We have provided historical and legal analysis of the criminal law of the Russian Empire, the Soviet Union, establishing responsibility for the purchase or sale of property obtained by crime, as well as determined their influence on the formation of legal norms of the criminal legislation of Ukraine.

The research establishes criteria of differentiation previously not promised purchase and sale of property from beforehand not promised concealment of a crime. We have determined that when a person commits previously not promised purchase, receipt, storage or sale of property obtained by crime, with special aim to conceal criminal property or traces of the commission of the predicate offense, such actions must be qualified under Article 198 of the Criminal Code, since the acquisition, receipt, storage or sale of property obtained by crime, absorb harboring crime. The paper formulates recommendations on the qualification of acts of perpetrators of crimes under Articles 198 and 396 of the Criminal Code of Ukraine. The problems of the qualification of bona fide purchaser's acts of the property obtained by crime, who, after learning about the source of origin of the property, continues to use it for their own purposes, are reviewed. We also analyze the legal assessment of actions of a person who has stolen already stolen property by another person.

Keywords: implication in a crime, concealment, purchase, sale, subjective signs.

В юридичній літературі України та інших колишніх радянських республік у правозастосовних органах виникають проблеми кваліфікації злочинів, які належать до

різновидів причетності. Складнощі виникають у встановленні суб'єктивних ознак придбання або збуту майна, здобутого злочинним шляхом, а також при відмежуванні даного прояву причетності до злочину від заздальгідь не обіцяного приховування злочинів та інших суміжних злочинів.

Суттєвий внесок у вивчення заздальгідь не обіцяного придбання або збуту майна, здобутого злочинним шляхом, внесли такі радянські дослідники, як Г. І. Баймурзін, І. А. Бушуєв, Г. Б. Віттенберг, М. Й. Коржан-ський, В. О. Кузнецов, В. Г. Смирнов, І. Х. Хакімов, М. Х. Хабібулін, а також сучасні вчені, такі як А. В. Зарубін, О. М. Крапивіна, М. М. Лапунін, А. Д. Макаров, А. Є. Мілін, Є. В. Пономаренко Б. Т. Разгільдієв та ін. Однак єдиного підходу щодо тлумачення ознак суб'єкта та суб'єктивної сторони заздальгідь не обіцяного придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом, серед вчених держав колишнього СРСР немає.

Метою статті є визначення суб'єктивних ознак заздальгідь не обіцяного придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом, виявлення ознак суб'єкта та суб'єктивної сторони, за якими розглядуваний злочин відмежується від суміжних складів злочинів, а також встановлення впливу кримінального законодавства Російської імперії та Радянського Союзу на сучасне кримінальне законодавство України.

Суб'єктом придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом, є причетна особа, тобто та, яка не брала участі у вчиненні предикатного злочину й не давала до його закінчення обіцяння виконати згадані дії стосовно злочинного майна. Таке розуміння ознак суб'єкта зазначеного злочину нормативно закріплено у ст. 198 КК України, ст. 175 КК РФ, ст. 236 КК Республіки Білорусь та в інших кримінально-правових нормах держав колишнього Радянського Союзу.

Між тим в юридичній літературі зустрічається думка деяких авторів щодо розширеного тлумачення ознак суб'єкта заздальгідь не обіцяного придбання або збуту майна, здобутого злочинним шляхом. А. В. Зарубін вважає, що не може бути виконавцем придбання або збуту майна, отриманого злочинним шляхом, особа, яка брала участь у вчиненні предикатного злочину [1, с. 130–131]. Із таким висновком ми повністю згодні. Проте далі А. В. Зарубін робить зовсім дивний висновок, що зазначена особа може нести відповідальність за пособництво, підбурювання або організацію придбання або збуту майна, здобутого злочинним шляхом [1, с. 131]. Такий висновок автора не узгоджується із правилами кваліфікації при співучасті та причетності до злочину. А. В. Зарубін фактично зміщує зовсім різні за своєю правовою природою кримінально-правові інститути – причетності до злочину та співучасті в злочині.

Особи, які заздальгідь обіцяли придбати або збути майно, одержане злочинним шляхом, розглядалися як пособники у вчиненні злочину. Крім того, діяльність особи, яка використовувала для своїх особистих цілей майно, здобуте внаслідок вчиненого нею ж злочину, не утворювала причетності до злочину. Такі діяння підлягали кваліфікації за тією ж кримінально-правовою нормою, яка передбачала відповідальність за вчинення такою особою предикатного (основного) злочину. Тому слід погодитися з думкою О. М. Крапивіною, А. Є. Міліна та інших вчених, які вважають, що заздальгідь не обіцяного придбання або збуту майна, здобутого злочинним шляхом, є різновидом причетності до злочину [2, с. 91; 3, с. 145–146; 4, с. 122].

Предметний зміст суб'єктивної сторони придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом, визначається обставинами, на які розраховувала особа, а саме: 1) те, що певний злочин уже вчинено іншою особою (іншими особами); 2) характер власної поведінки з приводу придбання або збуту майна, одержаного в результаті вчинення іншими особами злочину.

Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 198 КК України, повинен усвідомлювати той факт, що майно, стосовно якого він здійснює зазначені дії, одержано в результаті вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння. На це вказує термін "завідомо", розміщений у тексті диспозиції кримінально-правової норми. Якщо особа не усвідомлює злочинного походження згаданого майна, не можна говорити про наявність у її діяннях складу злочину, сформульованого в ст. 198 КК України. Для притягнення до відповідальності за ст. 198 КК України не має значення ступінь поінформованості особи про предикатний злочин. Цілком достатньо загального уявлення причетної особи про характер основного злочину. Ще на початку ХХ століття касаційний департамент Сенату Російської імперії визначав межі поінформованості особи, яка набуває або збуває майно, отримане злочинним шляхом. Так, Сенат роз'яснював, що для застосування ст. 180 Уставу про покарання, яке накладається мировими суддями 1864 р., не потрібно, щоб покупець точно знав про спосіб, яким було викрадено майно, але достатньо відомості йому, що купована річ не могла законно належати продавцеві [5, с. 282]. Стаття 180 зазначеного документу передбачала відповідальність за купівлю або прийняття в заставу завідомо краденого або отриманого через обман майна.

Радянське кримінальне право увібрало в себе це положення російського дореволюційного права стосовно розуміння придбання або збуту майна, завідомо отриманого злочинним шляхом. Між тим А. Д. Макаров допускає притягнення до відповідальності за придбання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом, якщо особа знала або мала підстави вважати, що майно здобуто злочинним шляхом [6, с. 14]. З таким підходом дослідника слід погодитись, оскільки у випадку, коли особа припускає, що майно, яке вона придбала чи збуває, здобуто злочинним шляхом, то в її діях є ознаки непрямого умислу. Розглядаючи злочин вчиняється тільки з прямим умислом.

У правозастосовних органів України нерідко виникають проблеми розмежування за суб'єктивними ознаками заздалегідь не обіцяного придбання або збуту злочинно здобутого майна і заздалегідь не обіцяного приховування злочину. Злочин, передбачений ст. 198 КК України має схожі ознаки з заздалегідь не обіцяним приховуванням злочину у таких його різновидах, як приховування слідів злочину або предметів, здобутих злочинним шляхом. Цікаво відзначити, що в деяких країнах придбання або збут майна, одержаного злочинним шляхом, розглядається як різновид заздалегідь не обіцяного приховування злочину. Наприклад, згідно зі ст. 215 КК Республіки Болгарія встановлено однакову відповідальність за заздалегідь не обіцяне приховування майна та заздалегідь не обіцяне придбання або збут майна, одержаного злочинним шляхом [7, с. 156].

По правилам кваліфікації, якщо заздалегідь не обіцяне приховування злочину є конститутивною ознакою об'єктивної чи суб'єктивної сторони складу іншого злочину, то за правилами конкуренції частини та цілого повинна застосовуватися норма, яка охоплює з найбільшою повнотою всі фактичні ознаки вчиненого діяння. Заздалегідь не обіцяне придбання або збут майна, завідомо отриманого злочинним шляхом, за наявності спеціальної мети – приховати злочин, може виступати як спеціальний вид приховування злочину. Таке положення впливає з аналізу ч. 5 та 6 ст. 27 КК України. Відповідно до ч. 5 ст. 27 КК України пособником є особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню злочину. Виходячи з такого формулювання, придбання чи збут предметів, здобутих злочинним шляхом, законодавець розглядає як пособництво – приховування.

Згідно з положенням ч. 6 ст. 27 КК України не є співучастю не обіцяне заздалегідь переховування злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, або придбання чи збут таких предметів. Таким

чином, законодавець України окремо розглядає не обіцяне заздалегідь приховування злочину та не обіцяне заздалегідь придбання або збут предметів, одержаних злочинним шляхом. Уцїй же нормі зазначено: «Особи, які вчинили ці діяннн, підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, передбачених статтями 198 та 396 цього Кодексу». Український законодавець не уточнює, які дії підпадають під санкції ст. 198, а які – під санкції ст. 396 КК України. Між тим, виходячи з аналізу ст.ст. 198 та 396, за такі дії, як не обіцяне заздалегідь переховування злочинця, знярядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, настає відповідальність за ст. 396 КК України, а за придбання чи збут предметів, одержаних злочинним шляхом, – за ст. 198 КК України.

Коли особа вчиняє заздалегідь не обіцяне придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом, з метою приховати злочинне майно або сліди вчинення предикатного злочину, то дії такої особи необхідно кваліфікувати за ст. 198 КК України. Придбання, отримання, зберігання або збут майна, одержаного злочинним шляхом, поглинають приховування злочину.

Особа буде нести відповідальність за придбання або отримання майна, здобутого злочинним шляхом, не тільки в особи, яка вчинила предикатний злочин та ще не була за нього засуджена, але й у тому випадку, коли вона була засуджена чи відбула покарання за основний злочин. Для приховування злочину характерно те, що приховувач здійснює свою діяльність стосовно особи, яка ще не була засуджена судом за вчинений предикатний злочин.

На думку деяких учених, якщо набувач або збувальник майна, здобутого злочинним шляхом, усвідомлює індивідуальні особливості злочину, тобто йому достовірно відомо про основні об'єктивні та суб'єктивні ознаки вчиненого предикатного злочину, приховування якого карається, то діяннн винного слід кваліфікувати за сукупністю злочинів – за заздалегідь не обіцяне придбання або збут майна, одержаного злочинним шляхом, і за заздалегідь не обіцяне приховування злочину[8, с. 83; 9, с. 79].

Навряд чи можна погодитися зі вченими, які вважають, що коли набувач майна, отриманого злочинним шляхом, достовірно знав, у результаті вчинення якого саме злочину було здобуто майно, то його дії містять склад придбання майна, здобутого злочинним шляхом, а також приховування злочину, які необхідно кваліфікувати за правилами ідеальної сукупності злочину. Як слушно зазначав у радянський період С. С. Яценко, прийняти пропозицію щодо кваліфікації придбання чи збуту майна, отриманого злочинним шляхом (ст. 213 КК УРСР 1960 р.), за сукупністю із приховуванням злочину (ст. 186 КК УРСР 1960 р.) або недонесенням про злочин (ст. 187 КК УРСР 1960 р.), якщо винному відомо, у результаті якого саме злочину здобуто майно, не можна, оскільки в такому випадку приховування і недонесення є частиною придбання чи збуту майна, отриманого злочинним шляхом. Прийняття пропозиції про кваліфікацію скоєного за сукупністю в такому разі б означало пред'явлення винній особі вимоги свідчити проти самої себе, що йде врозрїз із положеннями кримінального процесу[10, с. 406].

Цікаву позицію висловлював в серединці ХХ століття радянський вчений М. І. Якубович, який вважав, що коли особа повністю обізнана стосовно всіх умов злочинного придбання чужого майна, наявною буде співучасть у злочині. Лише у тих випадках, вказував цей автор, коли покупець тільки в загальних рисах знав, що майно здобуто злочинним шляхом, дії його не переростають у приховування й підлягають кваліфікації за ст. 164 (придбання чужого майна, здобутого злочинним шляхом) КК РРФСР у ред. 1960 р. [11, с. 368]. Однак із такою думкою погодитися неможливо, оскільки незалежно від ступеня обізнаності особи про предикатний злочин, що був джерелом утворення майна, яке вона заздалегідь не обіцяючи придбала або збувала, така особа є причетною до злочину, а не співучасником злочину.

Ряд авторів вважають, що для кваліфікації придбання або збуту майна, отриманого злочинним шляхом, необхідно встановити мету злочину. На думку І. Погребняка, В. Г. Смирнова та інших вчених, метою розгляданого злочину є користь, отримання матеріальної вигоди для себе або інших осіб від вчиненого основного злочину [12, с. 60, 65]. Деякі автори стверджують, що мотив придбання або збуту майна, одержаного злочинним шляхом, є обов'язковою ознакою злочину, ним є користь. Але з такою позицією вчених слід не погодитися, оскільки ні радянський, ані вітчизняний законодавець не вказав у конструкції складу придбання або збуту майна, завідомо отриманого злочинним шляхом, корисливої мети або іншої мети як обов'язкової ознаки розгляданого злочину. Виходити за рамки ознак, які містяться в злочині, встановленому ст. 198 КК України, ми не можемо. Бажання особи ускладнити чи унеможливити розкриття або розслідування предикатного злочину, а отже, і притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності вирішальної ролі для кваліфікації діянь за ст. 198 КК України не відіграє. Для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 198 КК України не важливо, з якою метою та з якого мотиву винна особа придбає, отримує, зберігає або збуває майно, здобує злочинним шляхом. Тому на кримінально-правову кваліфікацію вчиненого мотиви та мета не впливають, але можуть бути враховані судом при призначенні винному справедливого покарання.

Відповідно до ст. 198 КК України добросовісний набувач, який дізнався про злочинне походження майна, яке він використовує, буде нести відповідальність за зберігання злочинно здобутого незалежно від того, коли він дізнався про джерело походження майна. Може виникнути ситуація, коли особа, яка збула майно, здобує злочинним шляхом, уже після збуту дізнається про його злочинне походження. У такій ситуації кримінальна відповідальність за ст. 198 КК України виключається, оскільки така особа завідомо не знала про походження майна, яке вона збувала. Положенням нинішнього законодавства на таку особу не покладено обов'язку повідомляти органи влади про достовірно відомий їй предикатний злочин.

Особа може придбати або отримати майно, здобує злочинним шляхом, але про джерело походження такого майна їй може стати відомо вже після того, як вона стала ним користуватись або зберігати. У такому випадку в діяннях особи містяться ознаки зберігання майна, здобутого злочинним шляхом. Ознаки придбання або отримання цього майна в її діях відсутні, оскільки на момент придбання або отримання така особа не знала про злочинне джерело їх походження. У радянській літературі із цього приводу виникали дискусії. Так, наприклад, В. О. Кузнецов вважав, що в разі якщо сумнівний набувач дізнається про злочинне походження використовуваного ним майна, але все одно продовжуватиме ним володіти й користуватися, то це спричиняє моральне, а не кримінальне засудження [13, с. 71]. Таке розуміння розгляданого злочину зумовлювалось аналізом ст. 213 КК УРСР 1960 р., у якій передбачалася відповідальність за придбання чи збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом. Такого складу, як зберігання майна, одержаного злочинним шляхом, у ст. 213 КК УРСР 1960 р. не було передбачено. Між тим із позицією В. О. Кузнецова слід було б не погодитись. Якщо сумнівний набувач дізнався про злочинне походження отриманого майна і не повідомив про це органи влади, а продовжує його зберігати, то своїми діями він приховує предикатний злочин. Якщо основний злочин входив до переліку злочинів, передбачених ст. 186 КК УРСР 1960 р., то для такої особи повинна була наставати кримінальна відповідальність за приховування предметів, здобутих злочинним шляхом. Своїми діями добросовісний набувач посягає на суспільні відносини у сфері захисту інтересів правосуддя.

Слід відзначити, що в дореволюційному російському законодавстві зазначені діяння добросовісного набувача кваліфікувались як злочин. Так, наприклад, відповідно до ст. 244 Кримінального Уложення Великого князівства Фінляндського було передбачено відповідальність за приховування чужого майна особою, яка добросовісно його придбала, але потім дізналася, що його здобуто злочинним шляхом [14, с. 285].

У юридичній літературі виникають питання щодо правової оцінки діянь особи, яка викрадає майно в особи, котра таке майно теж викрала. Так, наприклад, А. В. Зарубін вважає, що викрадення винним завідомо викраденого майна слід кваліфікувати за нормою, яка передбачає відповідальність за придбання майна, здобутого злочинним шляхом [1, с. 128]. Але з такою позицією дослідника навряд чи можна погодитися. Ще в ХІХ столітті О. Лохвицький справедливо зазначав, що злодій, який викрадає у вбивці частину здобичі, хоч і знаючи про те, що майно це здобуто злочинним шляхом, не стає приховувачем вбивці, а є винним у крадіжці [5, с. 164].

Відповідальність за заздальгідь не обіцяне придбання майна, здобутого злочинним шляхом, можлива лише за наявності угоди між виконавцем або іншим співучасником вчиненого предикатного злочину та причетною особою щодо придбання майна, яке було предметом цього злочину. У разі таємного або відкритого викрадення майна така угода неможлива. Зазначені дії особи необхідно кваліфікувати залежно від способу викрадення майна (як крадіжка, грабїж, розбїй або інший корисливий злочин).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зарубин А. В. Уголовно-правовое регулирование прикосновенности к преступлению: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Зарубин Андрей Викторович; Тюмен. юрид. ин-т МВД России. – Тюмень. – 2004. – 212 с.
2. Крапивина О. Н. Приобретение или сбыт имущества, заведомо добытого преступным путем: сравнительно-правовое, уголовно-правовое, уголовно-политическое и криминологическое исследование: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Крапивина Ольга Николаевна; Моск. гос. лингвист. ун-т. – Саранск, 2008. – 240 с.
3. Милин А. Е. Уголовная ответственность за приобретение или сбыт имущества, заведомо добытого преступным путем: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Милин Андрей Евгеньевич; Московский университет МВД РФ. – Москва, 2004. – 200 с.
4. Лапунин М. М. Вторичная преступная деятельность и ее криминализация: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Лапунин Михаил Михайлович; Саратовская государственная академия права. – Саратов, 2006. – 239 с.
5. Фойницкий И. Я. Курс уголовного права: Часть Особенная: Посягательства личные и имущественные / И. Я. Фойницкий, орд. проф. С-Петербур. ун-та; [под ред. с предисл.: проф. А. А. Жижиленко]. – [7-е изд., доп. и пересмотр.]. – Петроград: Юрид. общество при Петроград. ун-те, 1916. – 443 с.
6. Макаров А. Д. Уголовная ответственность за прикосновенность к преступлению: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Макаров Анатолий Дмитриевич; Российская правовая академия Министерство юстиции Российской Федерации. – М., 2004. – 176 с.
7. Уголовный кодекс Республики Болгария / [науч. ред. канд. юрид. наук, проф. А. И. Лукашова]; [пер. с болг. Д. В. Милушева, А. И. Лукашова]; [вступ. статья И. И. Айдарова]. – СПб. : Изд-во "Юридический центр Пресс", 2001. – 298 с.
8. Бушуев И. А. Ответственность за укрывательство преступлений и недоносительство / И. А. Бушуев. – М.: Юрид. лит., 1965. – 139 с.

9. Мурадов А. Н. Уголовная ответственность за приобретение или сбыт имущества, заведомо добытого преступным путем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Мурадов Аслан Нусрат оглы. – М., 1985. – 23 с.

10. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Особенная / М. И. Бажанов, И. П. Лановенко, П. С. Матьшевский, А. Я. Светлов и др.; [отв. ред. А. Я. Светлов]. – Киев: Наук. Думка, 1985. – 455 с.

11. Советское уголовное право (Общая и Особенная части): [учебник]: / [авт. кол. : В. Ф. Кириченко, М. И. Якубович]; [под ред. В. Д. Меньшагина]. – М.: Издательство Юридическая литература, 1958. – 515 с.

12. Смирнов В. Г. Понятие прикосновенности к преступлению по советскому уголовному праву / В. Г. Смирнов. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1957. – 129 с.

13. Кузнецов В. А. Борьба с преступным приобретением и сбытом имущества / В. А. Кузнецов. – К. : Наук. думка, 1970. – 160 с.

14. Лохвицкий А. Курс русского уголовного права / А. Лохвицкий, д-р прав. – [2-е изд., испр. и доп. Сведенное с кассацион. решениями]. – С.-Пб. : Скоропечатня Ю. О. Шрейера, 1871. – 714 с.

УДК: 343.3

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ ТА УМОВ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО АБО НЕНАЛЕЖНОГО
ПОВОДЖЕННЯ З МАТЕРІАЛЬНИМИ ОБ'ЄКТАМИ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ЗА
ЗАКОНОДАВСТВОМ ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

Конопельський Віктор Ярославович,

доктор юридичних наук, доцент,
начальник кафедри кримінального права та кримінології
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Гриченко Оксана Анатоліївна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У статті надається кримінально-правова характеристика та встановлюються умови відповідальності у сфері незаконного або неналежного поводження з матеріальними об'єктами підвищеної небезпеки за законодавством деяких зарубіжних держав. Вивчаються деякі норми зарубіжного законодавства, що забезпечують відповідальність у випадках вчинення суспільно небезпечних дій, які посягають на громадську безпеку, а саме сферу поводження або обігу радіоактивних матеріалів. Встановлюються особливості кримінальної відповідальності за правопорушення в галузі атомної енергії у європейських державах за предметом злочинів, за суб'єктивними ознаками та за санкціями.

Ключові слова: радіоактивні матеріали, радіоактивні відходи, ядерні матеріали, радіоактивні речовини, атомна енергія, поводження та обіг з радіоактивними матеріалами.

**ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ И УСЛОВИЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ В СФЕРЕ НЕЗАКОННОГО ИЛИ НЕНАДЛЕЖАЩЕГО
ОБРАЩЕНИЯ С МАТЕРИАЛЬНЫМИ ОБЪЕКТАМИ ПОВЫШЕННОЙ ОПАСНОСТИ
ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН**

Конопельский Виктор Ярославович,
доктор юридических наук, доцент,
начальник кафедры уголовного права и криминологии
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

Гритенко Оксана Анатольевна,
кандидат юридических наук,
доцент кафедры уголовного права и криминологии
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

В статье предоставляется уголовно-правовая характеристика и устанавливаются условия ответственности в сфере незаконного или ненадлежащего обращения с материальными объектами повышенной опасности по законодательству некоторых зарубежных государств. Изучаются некоторые нормы зарубежного законодательства, обеспечивающих ответственность в случаях совершения общественно опасных действий, посягающих на общественную безопасность, а именно сферу обращения с радиоактивными материалами. Устанавливаются особенности уголовной ответственности за правонарушения в области атомной энергии в европейских государствах по предмету преступлений, по субъективным признакам и по санкциям.

Ключевые слова: радиоактивные материалы, радиоактивные отходы, ядерные материалы, радиоактивные вещества, атомная энергия, обращение с радиоактивными материалами.

**SINGLE ISSUES OF CRIMINAL LAW DEFINITIONS AND CONDITIONS OF
RESPONSIBILITY IN THE SPERE OF ILLEGAL OR IMPROPER TREATMENT OF
MATERIAL OBJECTS OF INCREASED DANGER BY THE LAWS OF SOME FOREIGN
COUNTRIES**

Konopelskiy Victor Yaroslavovich,
doctor of legal Sciences, associate Professor,
head of the Department of criminal law and criminology
(Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine)

Gritenko Oksana Anatolevna,
candidate of law sciences, assistant professor,
associate Professor of criminal law and criminology
(Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine)

In the article the relevance of research is determined, which is due to the fact that in the process of development of a society man creates new wealth to satisfy his growing needs. But at the same time it causes problems, because many of the goods created by humans create objects that can threaten him, in particular his life and health, the environment as a whole and his individual components. Under continuous scientific and technological progress the

organization of control by society and the state in the sphere of illegal or improper handling of material objects of increased danger, including their use (application) for criminal purposes is becoming increasingly important. And, above all, against those who are the subject of a criminal assault, as well as the instruments or means of commission of offenses against public safety. It is pointed out that the question of the legal definition of criminal responsibility and conditions of radioactive materials in the criminal law of Ukraine on the basis of the experience of foreign legislation, are of a particular interest. Criminal law standards, that functionate in some countries and envisage responsibility for delict in the field of nuclear energy for many reasons, are significantly different from each other, reflecting differences in national legal systems. It is determined, that classification of the criminal law standards in many foreign countries comes mainly from three tasks: a) the protection of life, health and property; b) providing fulfillment of regulations and prohibitions of administrative and economic bodies in the absence of criminal law; c) protection of nuclear secrets. It is provided standards of some foreign countries by establishing responsibility in the sphere of illegal or improper handling of radioactive material, substances, wastes, nuclear materials in countries such as the UK, Germany, France, the Republic of Bulgaria, the Netherlands, Poland, USA.

On the basis of analysis of individual criminal law standards that set criminal responsibility for illegal handling of nuclear and radioactive substances in foreign countries listed above, some features on the subject of crimes are determined, namely in countries such as USA, UK, Netherlands, Poland, Germany radioactive materials (substances) are the subject. According to subjective grounds on the example of Great Britain, a mandatory attribute of the subjective side is provided that the person should have known or could have known that it comes to radioactive materials having an increased danger to others. According to established maximum sanctions, Bulgaria – life imprisonment, and the United States – a life imprisonment or the death penalty.

Keywords: radioactive materials, radioactive waste, nuclear material, radioactive substances, nuclear power, radioactive materials.

Постановка проблеми: Актуальність обраного напрямку дослідження обумовлюється тим, що створюючи в процесі свого розвитку все нові і нові матеріальні блага, людство задовольняє свої постійно зростаючі потреби. Але одночасно з цим створює проблеми, оскільки багато створені їм об'єкти загрожують своєму творцеві, життю та здоров'ю людей, навколишньому середовищу в цілому і окремих її компонентів. Досить нагадати у цьому зв'язку про зброю масового ураження, ядерних матеріалів і радіоактивних речовин, вибухових пристроях, боєприпасах. Небезпеки, які виходять від створених людиною або залучених в орбіту його життя об'єктів, викликають необхідність захисту від неналежного поводження з ними або від їхнього несприятливого впливу.

В умовах безперервного науково-технічного прогресу дедалі більшого значення набуває організація контролю з боку суспільства та держави у сфері незаконного або неналежного поводження з матеріальними об'єктами підвищеної небезпеки, в тому числі використання (застосування) їх в злочинних цілях. І, насамперед, щодо тих, які є предметами злочинного посягання, а також знаряддями або засобами вчинення злочинів проти громадської безпеки.

Після Чорнобильської аварії в Україні склалася несприятлива радіаційна обстановка. Основні причини такого становища - збої в роботі окремих блоків на атомних електростанціях, велика кількість накопичених радіоактивних відходів, відсутність необхідної кількості технічних засобів для забезпечення безпечного поводження з цими відходами та відпрацьованим ядерним паливом, відсутність надійних сховищ для їх тривалого зберігання і (або) захоронення. Всі ці причини є передумовами для виник-

нення фактів незаконного поводження з ядерними матеріалами і радіоактивними речовинами, включаючи випадки розкрадання зазначених речовин і матеріалів. В останні десятиліття ХХ століття і в даний час одним з латентних видів злочинів є передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні дії (бездіяльність), пов'язані з обігом ядерних матеріалів і радіоактивних речовин. КК України містить ряд статей, в яких ядерні матеріали та радіоактивні речовини вказані в якості предмета скоєння злочину. Маються на увазі злочини, передбачені ст.ст. 261, 262, 265, 266, 267 КК України.

В даний час справжнє число злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зазначених речовин і матеріалів, точно невідомо, а статистика є закритою. Дані злочини відрізняються високим ступенем латентності.

Вивчення судової практики показує, що при кваліфікації злочинів, пов'язаних з обігом ядерних матеріалів і радіоактивних речовин, правозастосовниками допускаються помилки у встановленні ознак і кола матеріалів і речовин, що є предметом їх вчинення. Вміщені в підручниках з кримінального права, науково-практичних коментарях до КК України, монографіях і наукових статтях положення та рекомендації, що стосуються кваліфікації суспільно небезпечних діянь, пов'язаних з обігом ядерних матеріалів і радіоактивних речовин, не вирішують проблему попередження помилок у кваліфікації таких злочинів, оскільки вони часто суперечать один одному, страждають неповнотою або невірною відображають зміст коментованих кримінально-правових норм. Проте питання щодо кримінально-правового визначення та умов відповідальності поводження з радіоактивними матеріалами у кримінальному законодавстві України на підставі досвіду зарубіжного законодавства, представляють окремий інтерес.

Щодо стану наукової розробки слід зазначити, що питання кримінально-правового визначення та умов відповідальності у сфері незаконного або неналежного поводження з матеріальними об'єктами підвищеної небезпеки присвятили свої наукові праці такі відомі вчені, як П. П. Андрушко, В. І. Антипов, М. І. Бажанов, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш, В. О. Глушков, М. С. Грінберг, І. М. Даньшин, М. А. Єфімов, М. Й. Коржанський, І. П. Лано-венко, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, М. І. Панов, В. В. Петров, І. Г. Рагозіна, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, А. А. Тер-Акопов, В. П. Тихий, І. М. Тяжкова, М. І. Хавронюк, С. С. Яценко та ін.

З огляду на викладене **метою даної статті** є виокремлення та вивчення кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за правопорушення в галузі атомної енергії, зокрема визначення та встановлення умов відповідальності у сфері незаконного або неналежного поводження з матеріальними об'єктами підвищеної небезпеки за законодавством деяких зарубіжних держав.

Виклад основних положень: Діючі в окремих країнах кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за правопорушення в галузі атомної енергії, в силу багатьох причин значно відрізняються одна від одної, відображаючи відмінність національних правових систем.

Проте класифікація норм кримінального права в багатьох зарубіжних країнах виходить в основному з трьох завдань: а) захист життя, здоров'я і власності; б) забезпечення виконання розпоряджень і заборон адміністративних і господарських органів у разі відсутності норм кримінального права; в) охорона атомних секретів [1, с. 180].

Так, у Великобританії немає кримінального кодексу. Кримінально-правові норми Великобританії містяться в Законі про атомну енергію від 1946 р., в Законах про радіоактивні речовини від 1948 р. і 1960 р. та інших нормативних актах. Закон про атомну енергію від 1946 р. передбачає кримінальну відповідальність за відмову у видачі інформації, вчинення опору уповноваженим особам, порушення приписів та розпоряджень, прийнятих на основі Закону про атомну енергію.

Зазначений закон передбачає санкції, що відрізняються одна від одної – тюремне ув'язнення на строк до трьох місяців і грошовий штраф до 100ф.ст. або одне з цих покарань чи каторжну тюрму до п'яти років і грошовий штраф до 500ф.ст., або одне з цих покарань.

Згідно із Законом про радіоактивні речовини від 1948 року, забороняється продаж і постачання речовини, в якому вміст радіоактивних елементів перевищує приписану кількість і яке призначається для того, щоб людина приймала його всередину або вводила в якості ін'єкції. Забороняється також застосування випромінювальних пристроїв у медичних цілях. Згідно із Законом про радіоактивні речовини від 1960 р. в якості засобу контролю над радіоактивними відходами була встановлена реєстрація споживачів радіоактивних речовин і введено обов'язкове отримання дозволу на зберігання і усунення відходів. Винними у вчиненні караного діяння вважаються особи, які зберігають, або застосовують, або допускають зберігання або застосування радіоактивних речовин, якщо не реєструють їх. Підлягає покаранню зберігання або усунення радіоактивних відходів, здійснюване без дозволу (ліцензії) або обмеження даного дозволу. Обов'язкова ознака суб'єктивної сторони злочину – це те, що особа повинна була знати або могла знати, що мова йде про радіоактивні матеріали, установки або відходи.

Радіоактивні відходи, відповідно до законодавства Великобританії, – це рідкі та газоподібні викиди в навколишнє середовище, а також тверді відходи. Також потрібно зазначити, що чіткого розмежування між цими трьома видами відходів, за винятком спеціально обумовлених випадків [2, с. 1], не проводиться.

Кримінальні норми містяться і в Законі Великобританії про ядерні установки від 1959 року. Зазначений нормативний акт передбачає норми про кримінальну відповідальність власників ядерних установок з виробництва атомної енергії за порушення обов'язку отримати дозвіл у міністра енергетики на експлуатацію установок. З метою забезпечення виконання зазначених приписів, даний нормативний акт передбачає різні покарання: за експлуатацію установок без дозволу, за відмову передати документ про дозвіл уповноваженій особі, якщо це дозвіл скасовано, та ін. Санкціями за порушення зазначених постанов є грошовий штраф від 100 ф. ст. або тюремне ув'язнення до трьох місяців (при розгляді судами сумарного судочинства) або ж грошовий штраф до 500 ф. ст. або тюремне ув'язнення до п'яти років (при розгляді справи судами присяжних). Крім того, караються особи, які при аварії реактора або при іншій катастрофі негайно не інформують відповідні органи (представників міністерства, органи поліції і тощо).

У Німеччині, на відміну від США і Великобританії, існує федеральний кримінальний закон – Кримінальний кодекс ФРН (в редакції від 13 листопада 1998 Р.), який ділить всі протиправні діяння на злочини і проступки [3, с. 29].

Згідно ст. 12 КК ФРН злочинами є протиправні діяння, за які передбачено мінімальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від одного року і більше. Згідно з п. 2 ст. 12 КК ФРН проступки – це протиправні діяння, за вчинення яких мінімальним покаранням є позбавлення волі на більш короткий строк або грошовий штраф.

Розділ 28 КК ФРН передбачає відповідальність за «загальнонебезпечні карані діяння», в т.ч. за підготовку злочинів, пов'язаних з використанням вибухових та ядерних речовин (ст. 310) [4, с. 465]. Відповідно до зазначеної норми, відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від одного року до семи років або позбавлення волі на строк від шести місяців до п'яти років настає за виготовлення ядерного палива чи інших радіоактивних речовин, придбання для себе чи іншої особи, зберігання або передачу іншій особі радіоактивних речовин, необхідних для підготовки злочинного діяння.

Розділ 29 КК ФРН передбачає відповідальність за «діяння, які караються проти докільля», а саме за незаконне поводження з радіоактивними речовинами та іншими

небезпечними матеріалами і ресурсами (ст. 328). Під «незаконним обігом» розуміється зберігання, транспортування, обробка, переробка або інше застосування, ввезення або вивезення «без необхідного дозволу або порушуючи заборону, що підлягає дотриманню» [4, с. 494]. Відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років або грошового штрафу за вказані злочинні діяння настає в разі заподіяння смерті або тяжкої шкоди здоров'ю іншої людини в результаті іонізуючого випромінювання (ч. 1 ст. 328). Згідно ч. 4 даної статті замах також карається. Крім того, даний склад злочину передбачає вину у формі недбалості, з більш м'якою санкцією – позбавленням волі на строк до трьох років або грошовим штрафом (ч. 5 ст. 328).

Слід зазначити, що система диференційованих складів злочинів, пов'язаних з обігом ядерних матеріалів, міститься не тільки в Кримінальному кодексі ФРН, але і в законах, прийнятих до введення в дію КК, зокрема Закон про атомну енергію ФРН від 1959 р. (у редакції 1976 р).

Можна виділити кілька особливостей кримінального законодавства Німеччини, що передбачає відповідальність за незаконне поводження з радіоактивними речовинами та матеріалами. По-перше, кримінально-правові норми носять кодифікований характер. По-друге, це наявність більш м'яких санкцій – позбавлення волі від шести місяців до шести років або грошовий штраф, мінімальні та максимальні межі якого не визначені. По-третє, всі склади злочинів передбачають відповідальність за замах.

З 1 березня 1994 р. у Франції діє новий Кримінальний кодекс, прийнятий 22 липня 1992 р. [5]. Він змінив «класичний» кодекс Наполеона 1810 р., який проіснував у Франції більше 180 років. Прийняття нового КК ознаменувало перехід Франції на якісно новий рівень розвитку кримінального права, для якого пріоритетом стають загальнолюдські цінності, примат міжнародного права над внутрішньодержавним, суворе дотримання принципу законності, адекватність заходів боротьби з найбільш небезпечними злочинами сьогодення [6, с. 188].

Крім КК Франції, кримінально-правові норми та інститути містяться в інших кодексах, спеціальних кримінальних законах і законах, що не мають в цілому кримінально-правового характеру. Зокрема, Горний кодекс Франції, Кодекс громадської охорони здоров'я Франції.

Кримінально-правові норми містяться і в Горному кодексі Франції. Гірничо-правові норми відносять родовища радіоактивних елементів до класу гірничих підприємств і поширюють свою дію на видобуток цих речовин. Причому карані за цими нормами порушення сформульовані однаково. По-перше, караною є розробка корисних копалин без отримання концесії або спеціальної ліцензії. Так само кваліфікується і виробництво інших гірських робіт, якщо воно виконується не основним підрядником чи без ліцензії. Інша група порушень включає різні дії, що перешкоджають вільному доступу до установок державних гірничих інженерів та повноважних представників Комісаріату з атомної енергії з метою здійснення перевірки планів і документації або отримання іншої інформації. Карається кожне порушення приписів та указів префектів, які служать цілям охорони громадської безпеки та здоров'я гірників [7, с. 149].

Законом Франції від 25 липня 1980 р. «Про захист і контроль над ядерними матеріалами» також встановлена система кримінальних санкцій. Зокрема, імпорт і експорт, виробництво, володіння, використання та транспортування ядерних матеріалів підлягає ліцензуванню та інспекціям. Ліцензія може визначати термін її дії, кількість і форми ядерних матеріалів, заходи, що застосовуються для підтвердження місцезнаходження ядерних матеріалів і для запобігання їх крадіжки, протиправного привласнення або втрати.

Закон передбачає три склади злочину:

1) незаконне привласнення ядерних матеріалів, що охоплює випадки крадіжки, протиправного привласнення, незаконне здійснення діяльності, тобто здійснення діяльності без спеціального дозволу (ліцензії) або надання завідомо неправдивої інформації з метою отримання ліцензії. Міри покарання – тюремне ув'язнення на строк до двох років і штраф (ст. 6);

2) перешкода інспекції або контролю або навмисне надання неточної інформації контролюючим органам. Міри покарання – тюремне ув'язнення від двох місяців до двох років і штраф (ст. 7);

3) ненадання (приховування) заяви про втрату або крадіжку матеріалів. Міри покарання – від п'ятнадцяти днів до двох років тюремного ув'язнення і штраф (ст. 8).

Незважаючи на прийняття нового КК, процес кодифікації у Франції не можна вважати завершеним. Крім численних кодексів і законів, джерелами кримінального права Франції є і міжнародні угоди, укладені нею [8, с. 286]. Згідно ст. 55 чинної Конституції Франції «міжнародні договори та угоди, які належним чином ратифіковані і схвалені, мають силу, що перевищує силу закону, з моменту опублікування за умови застосування кожної угоди чи договору іншою стороною». Таким чином, положення Конституції та КК Франції, закріпили принцип примату міжнародного права над внутрішньодержавним, принцип презумпції невинності і багато інших відповідають принципам українського законодавства.

Французьке законодавство у сфері поводження з ядерними та радіоактивними матеріалами передбачає поєднання заходів кримінального та адміністративного характеру у разі порушення режиму ліцензування та державного нагляду, пов'язаного з будівництвом і експлуатацією так званих класифікованих установок. До категорії класифікованих установок у Франції відносяться ядерні реактори; заводи для виробництва, виготовлення та конверсії радіоактивних речовин (заводи для виготовлення ядерного палива, розділення ізотопів ядерного палива, переробки радіоактивних відходів); установка для зберігання, видалення і використання радіоактивних речовин, у т.ч. радіоактивні відходи [9, с. 297].

Кримінальний кодекс Республіки Болгарія прийнятий 15 березня 1968 р. і вступив в дію 1 травня 1968 р., в главі 11 серед інших загальнонебезпечних злочинів містить Розділ 5 «Злочини, скоєні при використанні атомної енергії в мирних цілях».

Згідно ст. 356 КК Республіки Болгарії позбавленням волі від п'яти до п'ятнадцяти років карається «пошкодження ядерного матеріалу або іншого джерела іонізуючого випромінювання і тим самим що завдало значну майнову шкоду чи шкоду природному середовищу або створює небезпеку для життя і здоров'я когось» [10]. Частиною 2 вказаної статті передбачено кваліфікуючі ознаки (смерть однієї або більше осіб), при настанні яких встановлені санкції у виді позбавлення волі на строк від десяти до двадцяти років або довічне ув'язнення. Встановлена також кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної та радіаційної безпеки, вчинене умисно.

Кримінальний кодекс Голландії був прийнятий 3 березня 1881р., набув чинності з 1 вересня 1886 р. Розділ 7 КК Голландії «Злочини, що ставлять під загрозу загальну безпеку людей або власність» містить два злочини, предметом яких є радіоактивні матеріали. До кримінальної відповідальності притягується «особа, яка навмисне піддає людей, тварин, рослини і майно дії іонізуючого випромінювання або заражає людей, тварин, рослини, майно, ґрунт, воду або повітря радіоактивними матеріалами ...» [11, с. 295].

За вказаний злочин, який може бути здійснений лише умисно, передбачені санкції у вигляді тюремного ув'язнення до двадцяти років або штраф у розмірі ста тисяч гульденів. Також кримінальне покарання за КК Голландії передбачено для «особи, яка за недбалості або необережності піддає людей, тварин, рослини або майно дії іонізуючого випромінювання або заражає людей, майно, ґрунт, воду або повітря радіоактивними матеріалами ...»

[11, с. 296]. У цьому випадку відповідальність настає у вигляді тюремного ув'язнення на строк до двох років або штрафу в розмірі двадцяти п'яти тисяч гульденів.

Кримінальний кодекс Польщі, прийнятий Законом від 6 червня 1997 року, містить главу 22 «Злочини проти довкілля». Параграф 1 ст. 184 передбачає відповідальність за незаконне поводження радіоактивних матеріалів: за перевезення, збирання, складування, викид або залишення без відповідного забезпечення безпеки радіоактивних матеріалів або іншого джерела іонізуючого випромінювання, якщо це може створити загрозу життю або здоров'ю людини або спричинити знищення рослинного або тваринного світу в значних розмірах, встановлено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох місяців до п'яти років [12, с. 44]. Зазначена стаття передбачає і відповідальність спеціального суб'єкта, а саме «того, хто всупереч обов'язкам допускає вчинення дії, передбаченої параграфом 1 ст. 184». У разі вчинення ненавмисної дії, передбаченої параграфом 1 ст. 184, передбачена відповідальність у вигляді штрафу, обмеження волі або позбавлення волі на строк до двох років.

Основними джерелами федерального кримінального законодавства США є Конституція 1787 р., акти Конгресу, підзаконні акти. За Конституцією США кримінальне законодавство поділяється на дві частини: федеральне законодавство, що видається конгресом, і законодавство окремих штатів [8, с. 120].

Джерелами кримінального законодавства штатів є Конституція США, конституції штатів, кримінальні закони, насамперед кодекси, і підзаконні акти. У США немає федерального кримінального кодексу в його загальноприйнятому розумінні. Розробка кримінального законодавства в США відноситься головним чином до компетенції штатів, в кожному з яких діє своє кримінальне право, при цьому не у всіх штатах (за різними джерелами - в 33-37) воно кодифіковано у кримінальних кодексах. Однак розходження між ними не є суттєвим. У системі права штату кримінальний кодекс найчастіше представлений у вигляді голови або розділу його Зводу законів. Так, кримінальний кодекс штату Нью-Йорк - це глава 40, кримінальний кодекс штату Іллінойс - глава 38, а кримінальний кодекс штату Огайо - розділ 29 Зводу законів [6, с. 129].

Кримінально-правові норми в США містяться і в Законі про атомну енергію від 1954 р., в правилах, затверджених комісією з атомної енергії та іншими федеральними органами.

Згідно ст. 223 Закону про атомну енергію від 1954 р., карані діяння полягають у недотриманні приписів про охорону здоров'я, в не витребуванні ліцензій на атомні пристрої, в порушенні приписів про реєстрацію радіоактивних матеріалів, про їх зберігання та транспортування. Зокрема, ст. 223 Закону про атомну енергію від 1954 р. передбачає кримінальну відповідальність за «умисне порушення, спробу порушення або задум з метою порушення» будь-якого положення цього закону або будь-якого припису, виданого відповідно до ст. 161 цього закону. У свою чергу ст. 161 Закону регулює питання, пов'язані з володінням та застосуванням рідкісних радіоактивних матеріалів. У цьому сенсі ст. 223 містить бланкетні норми. Санкція ст. 223 Закону передбачає позбавлення волі на строк до двох років і грошовий штраф до 5 тисяч доларів або одне з цих покарань. Санкції кримінально-правових норм законодавства окремих штатів більш м'які, ніж санкції Закону про атомну енергію від 1954. Самим максимальним за законодавством штатів, наприклад, є покарання у вигляді позбавлення волі на строк до одного року і грошовий штраф до 1 тисячі доларів. Взагалі, для наявності складу злочину за американським законодавством вимагається, щоб діяння було скоєно навмисно.

У кримінальному законодавстві США передбачені і кваліфікуючі обставини. Так, наприклад, у ст. 222 і 223 Закону про атомну енергію 1954 таким є намір заподіяти шкоду США або створити перевагу для будь-якої держави. Такий намір розцінюється як зрада інтересів країни [7, с. 154]. Якщо ці наміри будуть доведені перед судом присяжних, то може бути призначена смертна кара або довічне ув'язнення. Самим мінімальним

в цьому випадку може бути покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 20 років і грошовий штраф до 20 тисяч доларів.

На закінчення потрібно відзначити, що за законодавством США при вчиненні злочинів, що одночасно порушують приписи федерального законодавства та законодавства штату, настає подвійна відповідальність.

Висновок: проблему незаконного поводження з ядерними та радіоактивними речовинами помилково було б пов'язувати тільки з якоюсь однією державою, зокрема з Україною. Ця проблема універсальна.

Діючі в окремих країнах кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за правопорушення в галузі атомної енергії, в силу багатьох причин значно відрізняються один від одного, відображаючи відмінність національних правових систем.

Говорячи про особливості кримінальної відповідальності європейських держав і США, можна конститувати: по-перше, предметом злочинів у більшості країн (США, Великобританія, Голландія, Польща, Німеччина) є радіоактивні матеріали (речовини); по-друге, в якості обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони передбачено те, що особа повинна була знати або могла знати про те, що мова йде про радіоактивні матеріали, що мають підвищену небезпеку для оточуючих (Великобританія); по-третє, в якості «максимальної» санкції передбачені довічне ув'язнення (Болгарія), довічне ув'язнення або смертна кара (США).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Иойрыш А. И. Атом и право / А. И. Иойрыш. – М. : Междунар. отношения, 1969. – 221 с.
2. Hookway B. R. Regulatory aspects of underground disposal of radioactive waste in the United Kingdom // Regulatory aspects of underground disposal of radioactive waste. Vienna. 1980. P. 1.
3. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 524 с.
4. Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право / А. Э. Жалинский. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 560 с.
5. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л. В. Головкин, Н. Е. Крыловой; перевод с французского и предисловие Н. Е. Крыловой. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 650 с.
6. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: Учебное пособие / Под ред. и с предисл. И. Д. Козочкина. – М. : Омега-Л, Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2003. – 576 с.
7. Ковалева Р. Р. Уголовная ответственность за преступления, связанные с оборотом ядерных материалов и радиоактивных веществ: дисс.... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ковалева Рашида Рашитовна. – Челябинск, 2004. – 196 с.
8. Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части учебник / под ред. И. Д. Козочкина. – Зизд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 1056 с.
9. Йорыш А. И. Атомное законодательство капиталистических стран: сравн.-правовой анализ / А. И. Йорыш, А. Б. Чопорняк; отв. ред. Н. А. Ушаков; АН СССР, Ин-т государства и права. – М. : Наука, 1990. – 319 с.
10. Уголовный кодекс Республики Болгария. Перевод с болгарского / науч. ред.: Лукашов А. И. (пер.), Милушев Д. В. (пер.); Вступ. ст. : Айдаров И. И. – С.- Пб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 298 с.

11. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б. В. Волженкин: пер. с англ. И. В. Мироновой. – 2-е изд. – СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2001. – 510 с.

12. Уголовный кодекс Республики Польша / науч. ред. канд. юрид. наук, доц. А. И. Лукашов, докт. юрид. наук, проф. Н.Ф.Кузнецова; вступ. ст.: канд. юрид. наук, доц. А. И. Лукашова, канд. юрид. наук, проф. Э. А. Саркисовой; перевод с польского Д. А. Бариллович. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 234 с.

УДК 34.56

ЧИ Є ДОЦІЛЬНИМ УВЕДЕННЯ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКА У КРИМІНАЛЬНИЙ ЗАКОН?

Саакян Микола Балабекович,
доктор юридичних наук, професор,
т.в.о. начальника кафедры оперативно-розшукової діяльності
(Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

Розглянуто проблемні питання та доцільність введення кримінального проступка у діючий кримінальний закон в світлі головних напрямів формування кримінальної юстиції в Україні.

Ключові слова: проступок, злочин. Категорія, кримінальна політика.

ЦЕЛЕСООБРАЗНО ЛИ ВВЕДЕНИЕ ПОНЯТИЯ УГОЛОВНОГО ПРОСТУПКА В УГОЛОВНЫЙ ЗАКОН?

Саакян Николай Балабекович,
доктор юридических наук, профессор,
в.и.о. начальника кафедры оперативно-розыскной деятельности
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

Рассмотрены проблемные вопросы и целесообразность введения уголовного проступка в действующий уголовный закон в свете основных направлений формирования уголовной юстиции в Украине.

Ключевые слова: проступок, преступление, категория, уголовная политика.

IS IT APPROPRIATE TO INTRODUCE THE CONCEPT OF A CRIMINAL OFFENSE IN THE CRIMINAL LAW?

Sahakyan Nikolai Balabekovich,
Doctor of Law, Professor,
Acting Head of the Department of operational and investigative activities
(Odessa State University of Internal Affairs,
Odessa, Ukraine)

Considered problematic issues and the feasibility of introducing a criminal offense of Criminal Law in the light of the basic directions of formation of criminal justice in Ukraine.

Keywords: offense, offense category, criminal policy.

У листопаді 2012 року набрав чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс, який передбачає кримінальне провадження за кримінальним проступком. Питання вводу у кримінальний кодекс кримінального проступку має свою історію. Ще в проекті Основ кримінального законодавства СРСР 1991 року в ст. 9 використовувався термін «кримінальний проступок». У 1997 році впровадження кримінального проступка обговорювалось в проекті КК України, підготовленому за завданням Комісії Верховної Ради України. Подальша робота з реформування кримінального та адміністративного законодавства відбувалась у рамках Концепції реформування кримінальної юстиції України, яка була затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року. Саме в цієї Концепції пропонувалось з метою гуманізації кримінального законодавства трансформувати в кримінальні проступки певні злочини невеликої тяжкості та передбачені чинним КУпАП діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю.

Проект закону України «Про внесення змін до кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків», який внесений 2012 року до Верховної Ради України, вже у грудні того ж року був відкликаний у зв'язку з негативним висновком Головного науково-експертного управління. Слід зауважити, що в разі підтримки зазначеного проекту у Кримінальному кодексі України з'явилося б більш 80 складів кримінальних проступків за рахунок певних складів злочинів (менш тяжких) з кримінального кодексу і статей КУпАП, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю. Отже за скромним підрахунком численність менш тяжких злочинів КК України складає майже третину його статей. У КУпАП ці норми, пов'язані з порушеннями порядку ведення передвиборчої агітації (ст. 212-9), агітація у день проведення референдуму (ст. 212-10) тощо.

До критеріїв відмежування кримінального проступка від суміжних категорій (злочини, адміністративний чи дисциплінарний проступок) можна віднести:

- відсутність великої суспільної небезпеки (значний рівень – це кримінальний проступок; соціально-суспільний-адміністративний проступок);
- ступінь завданої шкоди суспільним відносинам (тяжкість наслідків);
- вид об'єкта правопорушення (у складах адміністративних проступків, де відносини, які охороняються, не належать до сфери державного управління);
- суб'єкт юрисдикції (суб'єкти адміністративної юрисдикції є органи виконавчої влади; кримінальні проступки розглядаються у суді);
- тяжкість та вид стягнень, тобто виправні роботи, конфіскація, арешт – це заходи впливу, які застосовуються до кримінальних проступків.

Прийняття Закону про кримінальні проступки потягне за собою певні зміни не тільки у КК, але й в адміністративному законодавстві, в його структурі і змісту.

А зараз по суті про «кримінальний проступок» в рамках значущих аспектів.

1. Історико-правовий аспект категорії злочин та кримінального проступка. На всіх етапах розвитку нашого суспільства вчинялися злочини, але дана категорія є історично мінливою, на яку впливають різні економічні, соціальні, політичні зміни. Поняття «злочинного» змінювалося із кримінальною політикою, яка здійснюється державою, зі змінною суспільно-економічних факторів, але сутність даної категорії, яка визначається соціальною небезпекою для діючих суспільних відносин, які охороняються кримінальним законодавством, залишається незмінною.

У науці кримінального права поняття злочину характеризують, перш за все, за правовим або соціальним змістом. На формальному рівні це поняття відображає юридичну природу, юридичні ознаки злочину; злочином визначається таке діяння, що вбачається

законом як кримінально карне (злочинне те, що карається, або злочинним є те, що передбачене кримінальним законом).

Матеріальне виділяє лише соціальну сутність злочину, тобто злочин це суспільно небезпечне діяння. У свою чергу формально-матеріальна сторона поєднує соціальну та юридичну характеристики злочину, а у цілому злочин це суспільно небезпечне і передбачене кримінальним законом діяння. Злочин як наукова категорія завжди знаходиться в процесі розвитку і пройшла довгий шлях від філософської категорії до філософсько-правової і далі – до кримінально-правової категорії, починаючи з часів Київської Русі, де чіткого визначення злочину не існувало (вживалися терміни «обіда», «гріх», тобто моральні злочини). Період з середини ХХ століття до 2001 року характеризувався появою матеріального визначення поняття злочину, закріплення його у законі. Саме поняття злочину було матеріальним, його матеріальна основа (ознака) – соціальна небезпека, її високий рівень. Згідно зі ст. 7 КК УРСР (1960 р.) злочином визначається передбачене кримінальним законом діяння (дія або бездіяльність), що посягає на суспільний лад України, його політичну і економічну систему, власність, особу, політичні, трудові мотиви та інші права та свободи громадян, а так само інше передбачене кримінальним законом суспільне небезпечне діяння, яке посягає на правопорядок.

Не є злочином дія або бездіяльність, що хоч формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого законом, але через малозначність не являє суспільної небезпеки.

Нарешті, у наші часи (з 2001 року до сьогодні) відбуваються процеси трансформації міжнародних стандартів у сфері охорони прав та свобод людини та громадянина. Такий самий кримінальний проступок присутній у кримінальних кодексах ряду країн Європи, також членів ЄС. Це Латвія, Естонія, Угорщина, Данія, Норвегія, ФНР, Австрія, а у Румунії діє навіть окремий кодекс кримінальних проступків. Слід вважати, що настав наш час вирішувати цю проблему. Але треба все зважити і той факт, що проект закону про кримінальний проступок був відкликаний з розгляду Верховної Ради, свідчить про його не безперечність.

2. Оцінка проблеми в світлі стратегії кримінально-правової політики держави. У постанові Верховної Ради (проект постанови від 26.03.2013р. №1202/п щодо введення інституту кримінальних проступків) ця новела подана у руслі «...політики гуманізації кримінального законодавства», яка у свою чергу закріплена у Концепції реформування кримінальної юстиції України 2008 року. Саме в Концепції пропонувалося з метою гуманізації кримінального законодавства певну частину злочинів трансформувати в кримінальні проступки, обмежити сферу застосування покарань, пов'язаних з позбавленням волі, змінивши їх, наприклад, штрафними санкціями. Кримінально карані діяння поділити на злочини та кримінальні проступки. Але ж ми цілком погоджуємося з думкою П. Л. Фірса та В. Я. Конопельського, що формальний перехід адміністративних (адміністративна діяльність) проступків у кримінальні проступки (кримінальна відповідальність) свідчить про процеси криміналізації відповідальності, що протирічить основним положенням кримінально-правової політики країни. Більш того, в проекті Закону України «Про внесення змін до КК України щодо введення інституту кримінальних проступків» санкції деяких статей, які передбачають за діяння, які колись були адміністративними правопорушеннями, у деяких випадках передбачали більш суворі міри покарання, ніж міри покарання, які передбачались до них в КУпАП. Безумовно, встановлення більш суворих мір покарання за певні діяння повинно мати певні об'єктивні підстави. Тобто у такому випадку присутній формалізм, який веде до перекручення дійсності.

Отже настає питання, що дійсно є необхідним відокремлення кримінальних проступків? Так, це прямо випливає із нового КПК, а аргументація з цього наведена в концепції

реформування кримінальної юстиції України, при чому цей процес пов'язується з гуманізацією кримінального закону в цілому. Ми вважаємо, що це не зовсім так. Новий КПК був розроблений і вступив у законну силу ще за часів старої влади, тобто до подій на майдані. Ситуація в країні була більш-менш стабільною. Слід визначити, що саме в новому КПК вдалося вирішити головне завдання – гуманізацію кримінально-процесуального закону, досягнення європейських стандартів у сфері прав і свобод громадян в рамках кримінального досудового і судового слідства.

Зараз в країні серйозна економічна та політична криза. Останні два роки спостерігається тенденція росту злочинності, особливо тяжких злочинів. Вже за перший квартал 2013 року (три місяці дії нового КПК) у ЄРДР було зареєстровано 403600 злочинів, стільки їх було зареєстровано за увесь 2012 рік; процент розкриття злочинів склав 14,3%?! За 12 місяців 2013 року зареєстровано 539218 злочинів, процент їх розкриття 43,4%, тобто кожен другий злочин залишався не розкритим. За цей же термін було зареєстровано 1955 вбивств, 240338 крадіжок, 22140 грабежів, 2663 розбоїв, 6967 фактів незаконного поводження зі зброєю, 1784 хабарів (неправомірне отримання вигоди).

У 2014 році зареєстровано 529138 кримінальних проваджень, в тому числі тяжких злочинів – 154216, особливо тяжких – 25872. Скоєно навмисних вбивств – 120, розбоїв – 411, крадіжок – 240338, хуліганств – 5961, неправомірне отримання вигоди – 1784, незаконне поводження зі зброєю та вибуховими речовинами – 6963. Минулий рік характеризувався реєстрацією й таких правопорушень, як злочини проти основ національної безпеки – 527, проти громадської безпеки – 11947. Викликає турботу й край низький рівень розкриття злочинів – 37,6%.

На жаль, кризові явища охопили не тільки економіку, але й в цілому суспільство. Ефективно проводити реформи у такий час дуже складна справа. У нашому випадку (легалізація кримінального проступка) при таких обставинах в країні, коли суспільна небезпека злочинності суттєво зростає, проводити лібералізацію кримінального закону невчасно, й навіть шкодливо. Я впевнений, що не помилився, бо саме зараз процес вводу у КК України кримінального проступку це скоріше лібералізація кримінального законодавства, а не гуманізація, яка дійсно відбулась у випадку з прийняттям нового КПК.

Поняття гуманізації слід тлумачити як процеси визначення цінності людини, його особливості, поваги до суспільства. У цьому процесі реалізується вічні і невід'ємні права і свободи людини та громадянина. Що стосується лібералізму, то в літературі він дуже часто асоціюється з грубими підрахунками, невинуватим креном в бік м'яких рішень при розробці реалізації кримінальної політики, яка супроводжується відсутністю уваги держави щодо існуючих загроз кримінальної безпеки, потуранню до злочинів, байдужість до злочинців, щодо їх жертв. Отже лібералізацію (кримінальної політики) деякі вчені розглядають як «...розширення сфер та об'єму поведінки людини, свободної від кримінально-правового контролю та заборон, що досягається повною декриміналізацією діянь, переведенням злочинів до розряду порушень іншого виду протиправності, вкладенням до складу злочинів додаткових ознак, які збудують сферу злочинного (кримінального), введенням деяких додаткових умов щодо порушення кримінальних справ (проваджень) та здійснення переслідування і т.ін. З цією думкою, на наш погляд, слід погодитись, бо вона точно відображає сутність процесів, які відбуваються. Ми вважаємо, що у такий складний для країни час, в умовах сплеску злочинності, особливо її тяжких форм, росту незаконного обігу зброї, введення у кримінальний закон кримінального проступка дія не своєчасна.

3. Кримінальний проступок: термінологічний аналіз. Уявляється доцільним розглянути кримінальний проступок в процесі впорядкування цього поняття (категорії) у фаховій термінології за відповідним рівнем (логічним, змістовним, лінгвістичним).

Подекуди, використання терміна (словосполучення) може уявлятися неправильним, хоча насправді він (термін) відповідає певній професійній сфері. Але інколи зустрічалися випадки неправильного або неточного вживання професійної термінології. Почнемо з того, що українсько-російський енциклопедичний словник термін «проступок» (російськ.) – в перекладі на українську мову надано як «провина» (провинність), тобто термін «проступок» в українській мові – це русизм («калька»). У будь-якого практикуючого юриста у випадку зустрічі з «проступком» виникають асоціації з адміністративним (дисциплінарним) проступком, бо в правовій науці цей термін («категорія») пов'язаний з адміністративним правом (адміністративною діяльністю). Отже ні в якому разі «проступок» не може бути кримінальним, тобто належати до криміналу. З точки зору логіки та головної ознаки будь-якого правопорушення – рівня суспільної небезпеки, то дійсно проступок – це не злочин, а раз це так, то згідно з кримінальним законом йому (проступку) не має місце у кримінальному кодексі. Оскільки діюча класифікація злочинних діянь на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі (ст. 12 КК) цілком задовольняє принципові позиції кримінального закону України та не суперечать сучасній законодавчій практиці.

Слід також передбачати наслідки уводу інституту кримінальних проступків в КК України. Це потягне за собою реформування адміністративної та кримінальної галузей, перегляд позиції щодо дисциплінарної відповідальності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.
2. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
3. Кодекс про адміністративні правопорушення // Верховна Рада УРСР; Кодекс України, Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-Х (Редакція станом на 21.05.2015).
4. Навчальний російсько-український словник фахової термінології для правників / Г. С. Онуфрієнко, Н. А. Полежаєва, Н. В. Руколянська, Н. В. Таранова; ред.: Г. С. Онуфрієнко. – Запоріжжя, 1998. – 120 с.
5. Українсько-російський словник // Вид. Українська енциклопедія. – Київ. – 1986. – 651 с.
6. Большой энциклопедический словарь. Языкознание // Гл.ред. Ярцева В. Н. –М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
7. Конопельський В. Я. Покарання за кримінальні проступки / В. Я. Конопельський // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (26 квітня 2013 року). – Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С.373-374.
8. Бабаєв М. М., Пудовочкин Ю. Е. Проблемы российской уголовной политики / М. М. Бабаєв, Ю. Е. Пудовочкин. – М., Проспект Издательство. – 2014. – 296 с.

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.98.06 (477)

**МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ
РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Албул Сергій Володимирович

кандидат юридичних наук, доцент, перший проректор
(Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

У статті розглянуто поняття та основні методологічні аспекти реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. Автор, на підставі аналізу існуючих філософських концепцій, світової практики протидії злочинності, виказує власне бачення означених проблем та надає пропозиції щодо розуміння сутності розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. Розкриваючи інформаційну та прогностичну сутності розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ, обґрунтовується необхідність формування в Україні системи кримінальної розвідки.

Ключові слова: злочинність; інформація; кримінальна розвідка; методологія; оперативно-розшукова діяльність; органи внутрішніх справ; розвідувальна функція.

**МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНОЙ
ФУНКЦИИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ**

Албул Сергей Владимирович

кандидат юридических наук, доцент, первый проректор
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

Рассмотрено понятие и основные методологические аспекты реализации разведывательной функции оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. Автор, на основе анализа существующих философских концепций, мировой практики борьбы с преступностью, выражает личное отношение к указанному вопросу и вносит конкретные предложения относительно понимания сущности разведывательной функции оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел.

Раскрывая информационную и прогностическую сущность разведывательной функции оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел, автор обосновывает необходимость формирования в Украине системы криминальной разведки.

Ключевые слова: информация; криминальная разведка; методология; оперативно-розыскная деятельность; органы внутренних дел; преступность; разведывательная функция.

**METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF THE INTELLIGENCE
FUNCTION OF OPERATIONAL-INVESTIGATIVE ACTIVITY OF ORGANS OF
INTERNAL AFFAIRS****Albul Sergii**Ph. D. Associate Professor. First pro-rector
(Odessa State University of Internal Affairs,
Odessa, Ukraine)

A concept and basic methodological aspects of realization of reconnaissance function of operatively-search activity of organs of internal affairs are considered. Detailed information is disclosed nature of intelligence functions. On the basis of the epistemological approach, the author analyzes the operational-search activity of the Interior.

Analyzed in detail issues related to the modern understanding of methodology and methods of research and information. Defines the concepts of methodology, techniques and methods of modern Science.

An author, on the basis of analysis of existent philosophical conceptions, world practice of fight against criminality, expresses the personal attitude toward the indicated question and makes certain suggestions in relation to understanding of essence of reconnaissance function of operatively-search activity of organs of internal affairs. Stages of information work for the implementation of functions operational and investigative activities. As an independent direction considered elements of the forecast in the operational-search activities of internal affairs.

Revealing information and predictive nature of the intelligence function of operatively-search activity of the Interior, the author proves the necessity of forming in Ukraine of criminal intelligence.

Keywords: information; criminal secret service; methodology; operatively-search activity; organs of internal affairs; criminality; reconnaissance function.

Забезпечення внутрішньої безпеки є винятковою прерогативою держави, що і визначає роль та значення її правоохоронного забезпечення. В умовах масштабної криміналізації суспільства, коли на її стан впливають організована злочинність і корупція, що опанували різноманітні механізми впливу на прийняття багатьох державних рішень, позитивні зміни у суспільному житті, стратегічні реформи у галузі внутрішньої безпеки значною мірою залежать від здатності держави, її правоохоронної системи докорінно змінити кримінальну ситуацію в державі. Оперативні підрозділи органів внутрішніх справ для виконання функцій протидії злочинності мають бути обізнані щодо внутрішніх процесів, які існують у злочинному середовищі та його інфраструктурі. Вирішення означених завдань у значній мірі досягається завдяки постійному, циклічному пошуку оперативно-розшукової інформації [1, с. 159]. Враховуючи, що пошук та здобування такої інформації знаходиться у площині проблем методології, за нашим переконанням, необхідно вести мову саме про методологічні аспекти розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ.

Окремим проблемам реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ присвячені праці таких видатних вчених, як І. Г. Басецький, А. С. Вандишев, М. П. Водько, А. Ф. Волинський, Д. В. Гребельський, І. Г. Гричанін, Л. М. Калинкович, В. А. Лукашов, В. С. Овчинський, В. Г. Самойлов, В. А. Самохін, В. В. Сергєєв та ін. Психологічні аспекти цієї діяльності досліджували В. А. Черепанов, Ю. В. Чуфаровський та ін. У сучасних роботах вітчизняних вчених,

таких як М. І. Ануфрієв, О. М. Бандурка, Г. М. Бірюков, О. Ю. Бусол, Е. О. Дідоренко, В. П. Захаров, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, О. Є. Користін, В. В. Крутов, В. А. Некрасов, Д. Й. Никифорчук, М. М. Перепелиця, С. І. Пічкурєнко, М. А. Погорєцький, Е. В. Рижков, М. Б. Саакян, І. В. Сервецький, В. Є. Тарасенко, І. Р. Шинкаренко та ін., розглядалися окремі аспекти організації і тактики реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. Слід зауважити, що до теперішнього часу комплексного дослідження методологічних засад реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ не проводилося. За нашим переконанням, одним з напрямів, що потребують ретельного наукового опрацювання є проблеми методології оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ в контексті реалізації розвідувальної функції.

Методологія (від грец. *methodes* – метод; *logos* – вчення) – являє собою систему загальних підходів, принципів, методів, способів і засобів пізнання, реалізованих на основі знань про закономірності їхнього застосування за допомогою сукупності юридичних понять і категорій, а також вчення про теоретичні основи їхнього пізнавального використання [2, с. 90]. Інакше кажучи, методологія – це різноманітна система певних теоретичних принципів, понять, логічних прийомів, конкретних способів дослідження об'єкта і предмета. Як стверджують науковці, методологія містить технологічну складову системи дослідження, якою є упорядкована сукупність методик, технічних засобів, призначених для дослідження складних явищ і процесів у територіально-просторових системах [2, с. 90].

Слід зазначити, що методологію наука розуміє досить неоднозначно. Можна виділити такі варіанти структурного розуміння методології у сучасній науці:

1. Методологія – це певна сукупність філософських методів пізнання. До неї входять: індуктивний метод Френсіса Бекона, раціоналістичний метод Рене Декарта, діалектичний метод Сократа, Георга Гегеля, Карла Маркса, феноменологічний метод Едмунда Гуссерля, системний метод Людвіга фон Берталанфі, Уільяма Ешбі, Толкотта Парсонса тощо. Методологія в цьому разі підноситься до небес філософської методології, із неї виключається величезний пласт конкретних методів і прийомів [3, с. 52];

2. Методологія розглядається як система методів пізнання, зокрема й конкретних. Вона уявляється у вигляді певного арсеналу методів діяльності. Недоліки такого підходу в тому, що методологія, з одного боку, звужується до розуміння тільки методів і тільки методів пізнання. Тут виключається методологічна роль принципів, теорій і парадигм. З другого боку, методологія в цій транскрипції стосується тільки пізнавальної діяльності. Насправді діяльність характеризується, принаймні, трьома її різновидами: пізнавальною, практичною та оцінною, які взаємно доповнюють один одного у реальній життєдіяльності [4, с. 27-28].

3. Методологія – це тип раціонально-рефлексивної свідомості, спрямований на вивчення, удосконалення і конструювання методів. Поняття «методологія» має два основних значення: по-перше, це – система певних правил, принципів і операцій, що застосовуються у тій чи іншій сфері діяльності (в науці, політиці, мистецтві тощо); по-друге, це вчення про цю систему, загальна теорія метода [5].

4. Методологія – це система принципів наукового дослідження; вчення про науковий метод пізнання законів природи за допомогою сукупності методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [6, с. 114].

Слід зазначити, що системно-діяльнісний підхід до методології ще недостатньо розроблений, але він має певні перспективи виділення в методології деяких підсистем, які забезпечують пізнання, комунікацію, рефлексію і т. ін. Проте натепер наука поки що не має такого методологічного потенціалу, щоб сформулювати розвинуту внутрішню структуру

методології. Однак процеси становлення окремих методологій відбуваються досить швидко. Формуються методології пізнання, прогнозування, комунікацій, діагностики, оцінювання, моделювання, проектування, контролю, управління, виробництва і споживання тощо.

Під методикою розуміють сукупність способів, що використовують у певній галузі знань для збирання, обробки та аналізу інформації [2, с. 90]. Метод визначається як сукупність логічних прийомів і конкретних способів пізнання загальних і основних закономірностей виникнення, розвитку й функціонування об'єкту і предмету дослідження. Призначення методу – отримання за його допомогою нової інформації про навколишню реальність, заглиблення в сутність явищ і процесів, розкриття законів й закономірностей розвитку, формування і функціонування об'єктів, які досліджуються. Від якості методу, правильності його обрання й застосування залежить істинність отриманого знання [7, с. 14].

Терміни «методологія» і «метод» у будь-якій науці співвідносять як загальне та часткове, де метод є системою розумових і практичних операцій (процедур), що спрямовані на вирішенні конкретних пізнавальних завдань з урахуванням визначеної пізнавальної мети [2, с. 91].

Сучасний етап розвитку науки зосереджує увагу дослідників на необхідності використання міждисциплінарних методів, теорії самоорганізації, альтернативістики з урахуванням методологічних у гносеологічному сенсі понять «невизначеність», «вірогідність», «віртуальність», «випадковість», «нелінійність», «біфуркація» та «флуктуація», які сукупно відображають характеристики несталого, складного і рухливого світу. Аналізуючи методологічні проблеми сучасної української правової науки, науковці зазначають, що новелізація її методології повинна базуватися на основі використання в пізнавальній діяльності досягнень таких наук, як герменевтика, соціопсихолінгвістика, синергетика, що дозволяє глибше пізнати функціональні, адаптаційні, творчі потенціали державно-юридичних інструментів і механізми реалізації таких можливостей [8, с. 2]. Процес фундаменталізації вітчизняної правової науки сьогодні характеризується наявністю значущих тенденцій у зміні об'єкта і, відповідно, предмета загальнотеоретичної юриспруденції. На думку вчених, такими тенденціями, передусім, є антропологізація, глобалізація і деформалізація [8, с. 3].

Деформалізація об'єкта і предмета загальнотеоретичних правових досліджень полягає в тому, що якісні рамки явища, що відображається поняттям права, дещо розмиваються, зливаючись з деякими суміжними соціальними феноменами. Завдяки цьому, закономірно відбувається процес запозичення для потреб подібних досліджень методологічної бази широкого кола менш формалізованих напрямків науки, що дозволяє, на наш погляд, більш глибоке проникнення у суть явища з метою осмислення і направленого, цільового впливу на його складові [9, с. 5]. Адже, сьогодні розвиток будь-якої науки пов'язаний з одночасним процесом диференціації та інтеграції знань з різних наук.

У свою чергу, глобалізація методології сучасної вітчизняної правової науки виявляється в усвідомленні національної правової системи, як елементу системно-структурного утворення більш високого рівня. Саме завдяки реалізації такого підходу «коли національна правова система осмислюється як елемент (реальний або потенційний) іншої правової системи, наприклад, правової системи Ради Європи або Європейського Союзу, – можна науково обґрунтувати умови, вимоги, напрями, методи і наслідки перетворень, які повинна зазнати перша, щоб досягти відповідних системоутворюючих параметрів і органічно «вписатися» в системно-правове утворення більш «високого» рівня» [9, с. 6].

Антропологізація методології (емпіричної і праксіологічної) сучасної науки повинна випливати з принципу людиноцентризму, як відправного пункту будь-якої діяльності [8, с. 3]. При цьому, на наш погляд, людина, в цьому випадку, визначається у трьох іпостасях, -- як суб'єкт пізнання, як об'єкт пізнання і, як орієнтир пізнання. Відносно проблем правової науки, можна, на нашу думку, зробити припущення, що суть антропологізації полягає, передусім, у визнанні аксіологічної значущості прав і свобод людини. Сутність тенденції антропологізації методології вітчизняної юриспруденції полягає в тому, що саме людина стає центральним об'єктом загальнотеоретичного правознавства, а його природні правові властивості і закономірності їх державно-юридичного забезпечення поступово перетворюються в найважливішу складову предмета цієї науки. За нашим переконанням, вказані тенденції притаманні й процесу новелізація методології оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ.

Свідченням людиноцентристського повороту вітчизняної правової системи виступає становлення теорії прав людини, як концептуального ядра праводержавознавства. При цьому, права і свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності сучасної цивілізованої держави. Права людини – одна з фундаментальних концепцій людства. Згідно з загальновизнаною у світовій політико-правовій думці природно-історичною теорією трьох поколінь, ця концепція пройшла шлях від перших актів англійського конституціоналізму, затвердження соціально-економічних прав до формування права народів [7, с. 428-432]. Безсумнівно, визнання пріоритету загальнолюдських цінностей для правової науки надзвичайно важливе. Адже саме ці цінності, на наш погляд, поєднують право з моральністю, відроджують у всій повноті такі моральні категорії, як совість, справедливість, милосердя.

Загальним проблемам методології юридичної науки присвячені фундаментальні дослідження А. М. Васильєва, В. П. Казимирчука, Д. А. Керімова, П. Є. Недбайла, П. М. Рабіновича, О. В. Сурілова, Ф. Н. Фаткуліна, Д. І. Фельдмана, Р. О. Халфіної, В. А. Шабаліна та інших видатних науковців. Однак, ми навмисно торкнулися цього питання, вважаючи, що вказані вище тенденції в новелізації методології праводержавознавства мають не тільки теоретико-утилітарний характер, але й неодмінно відображують напрями діяльнісного, праксіологічного пізнання, яким виступає реалізація розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. Перенесення домінант з галузі суто теоретичного до галузі теоретико-прикладного знання, означає, за нашим переконанням, вибір орієнтирів, які застосовуються у теоретичних дослідженнях, для цілей практики.

Ефективна протидія злочинам особливо її організованим формам неможлива без розуміння тих процесів, які відбуваються у злочинному середовищі або навпаки створенні необхідних умов для документування фактів протиправної діяльності тощо. У зв'язку з цим органи внутрішніх справ стикаються з необхідністю з'ясування умов формування та існування організованих злочинних формувань, обраних ними механізмів вчинення злочинів, рольової участі у цьому процесі кожного учасника злочинного угруповання, руху тіньових та певних легальних фінансових потоків, які є підґрунтям існування цих угруповань або навпаки предметом їх злочинних інтересів, функціонування інфраструктури організованої злочинності тощо. Організація протидії їх злочинній діяльності вимагає добування, аналітичної обробки та використання оперативно-розшукової інформації, одержаної у тому числі у із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, з метою своєчасного запобігання, виявлення і нейтралізації реальних та потенційних загроз національним інтересам України [10, с. 104]. Це потребує від оперативних підрозділів органів внутрішніх справ активного використання, в рамках чинного законодавства, негласних методів оперативно-розшукової

діяльності та специфічних засобів отримання оперативної інформації, документування фактів протиправної діяльності, що у своїй сукупності складають сутність розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності ОВС [10, с. 105]. Ситуація актуалізується ще й тим, що сьогодні, в умовах формування нової парадигми оперативно-розшукової діяльності, багато питань потребує нових ґрунтовних наукових досліджень.

На сьогодні в теорії ОРД немає єдності у визнанні розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. Відсутнє науково обґрунтоване поняття та визначення напрямів реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. Розвідувальна функція оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ не досліджувалася з точки зору феноменологічного, синергетичного та ґносеологічного підходів. Не проводилася класифікація видів розвідувальної функції. Потребує вдосконалення правовий тезаурус теорії оперативно-розшукової діяльності стосовно питань реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ [10, с. 106].

За нашим переконанням, розвідка, з точки зору методологічного підходу, виступає однією з функцій оперативно-розшукової діяльності ОВС. Оперативними підрозділами органів внутрішніх справ розвідувальна функція реалізується шляхом використання системи розвідувальних, пошукових, інформаційно-аналітичних заходів, у т.ч. із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, спрямованих на своєчасне запобігання, виявлення і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам України від злочинності [1, с. 159].

Завданнями, які вирішуються під час реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ вбачаються: добування, аналітична обробка та надання уповноваженим органам державної влади інформації про стан та можливий розвиток злочинності у державі для її використання в законодавчій, правоохоронній та виконавчій діяльності держави; сприяння здійсненню державної політики України з протидії злочинності; протидія діяльності організованих злочинних угруповань, проникненню їх членів до органів державної влади та поширення їх впливу на процеси, що відбуваються в державі та суспільстві; запобігання реалізації реальних загроз національним інтересам з боку злочинності, упередження явищ і чинників, що ними викликаються і створюють потенційну загрозу національним інтересам і національній безпеці України; розробка і реалізація заходів із нейтралізації та ліквідації організованих злочинних угруповань, створення необхідних умов для їх викриття іншими оперативно-розшуковими та кримінально-процесуальними засобами; участь у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю, в тому числі з тероризмом та іншими формами екстремістської діяльності, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, торгівлею людьми, незаконною міграцією [1, с. 162].

За нашим переконанням, кримінальна розвідка – це складова оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ, що являє собою вид діяльності оперативних підрозділів ОВС з пошуку, отримання, фіксації, оцінювання, прогнозування та використання інформації за допомогою системи розвідувальних, пошукових, інформаційно-аналітичних заходів, у т.ч. із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, спрямований на своєчасне запобігання, виявлення і нейтралізацію реальних та потенційних кримінальних загроз суспільній безпеці, захист особи, держави і суспільства від злочинності [1, с. 160].

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що на сьогодні подальші наукові дослідження питань реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової

діяльності органів внутрішніх справ мають бути спрямовані на аналіз історичних етапів становлення розвідки як специфічного виду діяльності держави; розкриття генезису розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ; визначення стану наукової розробленості проблем реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ; обґрунтування методологічних засад розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ; надання характеристики злочинного середовища та його інфраструктури як об'єктів реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ; аналіз стану регламентації розвідувальної функції поліцейських органів у міжнародно-правових актах; конкретизацію напрямів законодавчого забезпечення розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ в Україні; визначення шляхів вдосконалення нормативного регулювання розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ в Україні; систематизацію напрямів інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ; доведення особливостей координації та взаємодії органів внутрішніх справ при реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності тощо.

Слід зауважити, що сьогодні нагально необхідні науково обґрунтовані підходи до вирішення завдань, які стоять перед правоохоронними органами, та подальші фахові дослідження в галузі оперативно-розшукової діяльності, які б сприяли забезпеченню своєчасного виявлення, припинення та розслідування злочинів. Саме тому, вважаємо, що становлення в межах оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ окремого напрямку – кримінальної розвідки кардинально посилить протидію злочинам, підвищить ефективність роботи з притягнення до кримінальної відповідальності осіб, причетних до їх учинення, своєчасного виявлення, прогнозування та подолання загроз криміналізації суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Албул С. В. Концепція розвитку кримінальної розвідки органів внутрішніх справ України / С. В. Албул, О. Є. Користін // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 1. – С. 158–163.
2. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія / А. М. Бабенко. – Одеса: ОДУВС, 2015. – 416 с.
3. Киричок О. Б. Філософія: підручник / О. Б. Киричок. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 381 с.
4. Вербець В. В. Методологія та методика соціологічного дослідження: навчально-методичний посібник. – Друге вид. доп. і перероб. – Рівне: РДГУ: Інститут соціальних досліджень, 2008. – 231 с.
5. Пазенок В. С. Філософія: підручник / [Електронний ресурс] / Режим доступу до джерела: http://pidruchniki.ws/1662060752061/filosofiya/filosofiya_-_pazенок_vs
6. Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильняк, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін. / за ред. д-ра філос. наук, проф. О. Г. Данильяна. – Харків: Право, 2009. – 208 с.
7. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 520 с.
8. Рабінович П. М. Методологія вітчизняного праводержавознавства // Юридичний вісник України. – № 45 (385). – 2002. – С. 2–3.

9. Албул С. В. Новелізація методології оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ в контексті реалізації розвідувальної функції // Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-праксиологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 22-23 квітня 2015). – Одеса : ОДУВС, 2015. – С. 5-7.

10. Albul S. Epistemology intelligence functions operational and investigative activities of internal affairs // The Genesis of Genius : Scientific and educational journal. – Switzerland : Genève, 2014. – № 2. – p. 103-108.

УДК 355.424.5 : 351.74

СУЧАСНІ РОЗРОБКИ СПЕЦІАЛЬНОЇ АВТОМОБІЛЬНОЇ ТЕХНІКИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬК ПРАВОПОРЯДКУ

Вайда Тарас Степанович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки,
(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

В статті проведено критичний огляд сучасних розробок автотранспортної галузі щодо забезпечення підрозділів правоохоронних органів спеціальною технікою для службово-бойової діяльності військ правопорядку. Здійснено аналіз тактико-технічних характеристик броньованих й спеціальних автомобілів вітчизняного та закордонного виробництва.

Надано рекомендації підрозділам МВС України щодо можливості цільового укомплектування органів внутрішніх справ спеціальним автотранспортом з метою забезпечення їх готовності до належної охорони громадської безпеки під час супроводження масових заходів та проведення антитерористичної операції.

Ключові слова: спеціальна автомобільна техніка, війська правопорядку, службово-бойова діяльність, безпека, броньований транспортний засіб.

СОВРЕМЕННЫЕ РАЗРАБОТКИ СПЕЦИАЛЬНОЙ АВТОМОБИЛЬНОЙ ТЕХНИКИ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СЛУЖЕБНО-БОЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВОЙСК ПРАВОПОРЯДКА

Вайда Тарас Степанович,
кандидат педагогических наук,
начальник кафедры специальной физической и огневой подготовки
(Херсонский факультет
Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

В статье проведен критический обзор современных разработок автотранспортной отрасли в контексте обеспечения подразделений правоохранительных органов специальной техникой для служебно-боевой деятельности войск правопорядка. Осуществлен анализ тактико-технических характеристик бронированных и специальных автомобилей отечественного и заграничного производства.

Предоставлены рекомендации подразделениям МВД Украины относительно возможности комплектования ОВД специальным автотранспортом с целью обеспечением их готовности к надлежащей охране общественной безопасности во время сопровождения массовых мероприятий и проведения антитеррористической операции.

Ключевые слова: специальная автомобильная техника, войска правопорядка, служебно-боевая деятельность, безопасность, бронированные транспортные средства.

MODERN DEVELOPMENT OF THE SPECIAL MOTOR-CAR TECHNIQUE FOR PROVIDING OF OFICIALBATTLE ACTIVITY OF TROOPS OF LAW AND ORDER

Vaida Taras Stepanovich,

candidate of pedagogical sciences, assistant professor,
head of department of the special physical and fire preparation,
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

A critical review is conducted and the analysis of modern developments of motor transport industry for providing of subdivisions of law enforcement authorities with the special technique for official-battle activity of troops of law and order is carried out in the article.

Tactical and technical descriptions of military (special) motor-car technique are appraised, requirements to which substantially grew in modern terms in connection with realization by forces of law and order of anti-terror operation. New developments of car manufacturers differ on the operating indexes from the previous typical analogues (models) of the special transport, which were intended for a movement in standard travelling terms or vice versa, only by the lack of roads, had a low level of protecting from explosive facilities or large calibre weapon, were characterized by small manoeuverability and others like that.

On the basis of analysis of tactical and technical descriptions of modern standards of the military special technique conclusion is done that at its development the above-mentioned defects are taken into account and removed by home and foreign motor-car industry.

Among the home models of the special transport for forces of law and order the new created reserved cars which are characterized by the increased reliability and multifunctional – the easy reserved cars of AvtoKrAZ «Kohuar» (producer – AvtoKrAZ) and full gear «Ounce» (a producer is a design bureau of the Cherkasy motor-car plant); the specialized armour transport vehicles Raptor-ARS-KrAZ and created on the base of military car «Ural» – «Hodzila»; armored cars «Kozak» and «Kozak-2» (producer – SPA «Practice»); armored reconnaissance-patrol machine BRDM-2Di «Khazar» and others are first of all distinguished.

Transport vehicles which execute additional functions in the system of the official-battle providing of forces of law and order, for example, cars which are equipped by the automatic loaders of the system «Multilift» are mentioned in the article.

On introduction in official-battle and law-enforcement activity of developments of the special motor transport of foreign production: 1) the American armored cars HMMWV, high-mobile multifunction wheeled transport vehicle; 2) the English armored cars of Saxon and 3) the new armored car for servicemen Shrek One for realization of the mine clearing of roads (KrAZ-MPV with the wheeled formula of 4x4, made on a base of KrAZ-5233) attention is displaced.

Methodical recommendations to subdivisions of MIA of Ukraine in possibility of having a special purpose complete of organs of internal affairs by the special motor transport with a purpose of providing of their readiness to the proper guard of public safety in time of accompaniment of mass measures and realization of anti-terror operation are given.

Key words: the special motor-car technique, troops of law and order, official-battle activity, safety, an armored transport vehicle.

Постановка проблеми. Сучасний стан правопорядку в країні, поява нових, нетрадиційних форм і методів антигромадської діяльності вимагає удосконалення матеріального забезпечення готовності сил правопорядку до належного супроводження як масових заходів (соціально-політичних, спортивних, культурних тощо) в умовах мирного часу, так і при проведенні військових дій під час антитерористичної операції на сході України. Правоохоронці все частіше зіштовхуються з надзвичайними ситуаціями, в тому числі й військового характеру, у яких необхідно діяти адекватним чином (швидко, безпомилково, безпечно), і не завжди працівники МВС України та інших військових (воєнізованих) підрозділів в повній мірі готові до виконання цих завдань через відсутність сучасної техніки. Тому питання модернізації спеціального автомобільного транспорту та забезпечення ним правоохоронних органів є особливо актуальним для сил правопорядку як умови забезпечення належного захисту суспільства.

В сучасних умовах озброєння підрозділів ОВС новими видами (моделями) автотранспорту та спецзасобами є актуальною відомчою проблемою, вирішення якої забезпечить: 1) зростання маневреності її працівників міліції (військовослужбовців Національної гвардії України), оперативність їх роботи та реагування на порушення охорони громадського порядку; 2) готовність протистояти у боротьбі із злочинністю (тероризмом) у складних соціальних чи дорожніх умовах (вузькі вулиці, дії особового складу в умовах масових безпорядків тощо) [1, с. 94–97]; 3) підвищить безпеку співробітників міліції при їх транспортуванні та/чи захист затриманих [2, с. 112–118].

Проблема удосконалення матеріально-технічного забезпечення діяльності сил правопорядку є предметом дослідження низки вітчизняних вчених, зокрема, над її вирішенням працюють Р.О. Гончар (особливості підготовки техніки до здійснення маршу в умовах безпосереднього зіткнення з противником), І. К. Шаша, О. В. Іванченко та А. О. Іванченко (модель зміни технічного стану і прогнозування залишкового ресурсу зразків автобронетанкової техніки), А. В. Ковтун (обґрунтування інтегрального показника надійності військової техніки), В. В. Посохов (оцінювання діагностичних параметрів автомобільної техніки Національної гвардії України з урахуванням нормативних документів), О. І. Шаповалов, С. А. Кудімов (аналіз умов експлуатації спеціальної техніки в ході виконання службово-бойових завдань), М. А. Подригало, Р. О. Кайдалов та А. І. Нікорчук (система підвищення маневреності вантажного автомобіля), В. П. Пісарев (сучасні підходи з теорії та практики створення (модернізації) автобронетанкової техніки), В. М. Франков (обґрунтування конструктивних параметрів бронетранспортерів на базі автомобілів типу КРАЗ українського виробництва), І. Л. Страшний (оцінка гальмових властивостей автомобілів КРАЗ військового призначення і рекомендації щодо їх покращення), Т. С. Вайда (проблеми забезпечення підрозділів ОВС України спецтранспортом і спецтехнікою у службово-бойовій діяльності) та ін.

Разом з тим, в сучасних умовах проведення антитерористичної операції силам правопорядку часто доводиться застосовувати військову (спеціальну техніку), яка суттєво відрізняється за своїми експлуатаційними показниками від типових аналогів (моделей), котрі були розраховані на пересування в стандартних дорожніх умовах чи навпаки, тільки бездоріжжям, мала низький рівень захисту від вибухотехнічних засобів чи крупнокаліберної зброї, характеризувалася низькою маневреністю тощо. Тому останнім часом вітчизняною за закордонною автомобільною промисловістю створені зразки військової спеціальної техніки, при розробці яких враховано та усунуто вищезазначені недоліки.

Мета статті: 1) проведення огляду сучасних послуг та пропозицій ринку автомобільної продукції щодо розробок нових моделей спецтехніки й спецтранспорту для сил правопорядку; 2) здійснення критичного аналізу їх недоліків та визначення тактико-технічних переваг порівняно з існуючими зразками транспортних засобів у підрозділах ОВС (Національної гвардії України); 3) надання рекомендацій зацікавленим вищезазначеним підрозділам щодо укомплектування новими спецзасобами та спецтранспортом, в тому числі й у зв'язку із забезпеченням готовності сил правопорядку до належного супроводження масових заходів (політичних, спортивних культурних тощо) та діяльності в умовах проведення антитерористичної операції.

Автомобільна промисловість держави постійно працює у напрямку забезпечення потреб МВС України, в тому числі Національної гвардії України, спеціальним транспортом, який відрізняється від стандартних базових моделей специфічними параметрами і має відповідати високим вимогам щодо його ефективної експлуатації у складних умовах здійснення правоохоронної діяльності. Вивчення передового, в тому числі й закордонного, досвіду автомобілебудування дає змогу оперативно модернізувати існуючі вітчизняні моделі транспортних засобів, зробити їх більш надійними і багатофункціональними для використання, зокрема, в умовах проведення антитерористичної операції.

Вітчизняні броньовики АвтоКрАЗ «Когуар» (випускаються в м. Кременчуці за ліцензією Streit Group) як легкі броньовані автомобілі вдало підходять для ведення бойових дій в населених пунктах (швидкі, маневрені і зручні для висадки особового складу через задні люки). Серед переваг «Когуарів» – економність витрата палива. В основі українських броньовиків лежить шасі Toyota Land Cruiser з 4-літровим турбодизелем потужністю 240 к.с. або 4,5-літровим бензиновим двигуном на 218 к.с., трансмісія – 5 ступінчата механічна коробка передач. Підвіска бронеавтомобіля ресорна з гідравлічними амортизаторами, є система блокування коліс для підвищення прохідності. На «Когуар» встановлюються колеса (305/70R16), котрі мають спеціальну вставку, яка дозволяє рухатися при пошкоджених шинах ще 50 км. Колісна база – 3180 мм, довжина – 5352 мм, кліренс – 300 мм. Бака на 180 л вистачає на 300 км ходу, а максимальна швидкість складає 105 км/год. Корпус автомобіля, як і бойове застеклення, має клас броні BR6, захищаючи машину від куль калібру 7,62 мм. «Когуар» озброєний 7,62 мм або 12,7 мм кулеметами, а також 40 мм автоматичним гранатометом. Передбачена установка й іншого озброєння. Екіпаж автомобіля складає 2 особи, а всередині корпусу вміщується ще 6 осіб особового складу. При переміщенні військовослужбовцям досить комфортно завдяки підвісним ковшеподібним кріслам (котрі, до того ж, врятовують від перелому хребта у випадку наїзду на міну), а також кондиціонеру та обігрівачу [3].

Протягом останнього часу на озброєння Національної гвардії України надійшов спеціалізований бронеавтомобіль Raptor-APC-КрАЗ, який призначений для транспортування підрозділів в умовах бойової обстановки. Транспортний засіб зібраний на базі шасі КрАЗ-6322, має достатню стійкість, маса – 25,2 тони. Броньований захист відповідає стандарту STANAG 4569. Автомобіль обладнаний броньованими стеклами і бійницями; має можливість, при необхідності, вести бій безпосередньо у русі. Броньована капсула для 24 бійців – знімна, є можливість для використання у вигляді стаціонарного пункту оборони (блокпосту) з автономним кондиціонуванням, опаленням і аварійними люками» [4].

Парк Національної гвардії України поповнили автомобілі, які обладнані автоматичними навантажувачами системи «Мультиліфт». Автомобілі можуть бути обладнані трьома типами платформ – 1) для перевезення техніки, 2) для транспортування складових частин автономного мобільного блокпосту, 3) для перевезення будь-яких інших вантажів. Вантажопідйомність різних типів платформи знаходиться в межах від 2 до 30 тонн. Використання таких платформ допоможе суттєво скоротити час навантажування-

розвантажування автомобілів, а також звести до мінімуму роль людей у цих процесах. Наприклад, завдяки цій системі бойовий БТР менш ніж за хвилину може бути звантажений з автомобіля чи поміщений на вантажівку [5].

Також в Україні розпочався випуск нових броньованих розвідувально-дозорних машин БРДМ-2Ді «Хазар», які призначені для ведення розвідки боєм і вогневої підтримки мотострілецьких підрозділів. Основні переваги нової машини – високі динамічні властивості, значний запас ходу та підвищена прохідність. «Хазар» здатний на ходу долати водні перешкоди та обладнаний потужним двигуном стандарту ЕВРО-3. Призначена машина для ведення розвідки боєм і вогневої підтримки мотострілецьких підрозділів. Виробники зазначають, що «Хазар» створено на основі модернізованої БРДМ-2. Нову машину зробили двовісною, з всіма ведучими колесами. Додатковий люк дозволяє безперешкодно та зручно висаджуватися десанту [6].

З'явився новий броньовик від українського виробника НВО «Практика» – бронеавтомобіль Kozak (Kozak-2). Бронеавтомобілі розроблені вітчизняними фахівцями у партнерстві з італійським IVECO. На даний час існують дві версії лінійки бронемашин, в роботі їх більше [7]. Також в Україні розпочато випуск нового бронеавтомобіля від автокорпорації «Богдан» – легкий бронеавтомобіль «Барс». Повноприводна новинка розроблена конструкторським бюро Черкаського автомобільного заводу. Броньовик від компанії «Богдан Моторс» має зварний корпус, що забезпечує круговий захист від куль калібру 5,45 і 7,62 мм. Пасажиромісткість – 6–8 бійців. В корпусі є дві бокові і одна задня двері, а також люк на даху. «Барс» створений розробниками на основі імпортного повнопривідного шасі (конкретна марка не уточнюється) і оснащується «сучасним турбодизелем» (марка також невідома, орієнтовно це може бути Isuzu) потужністю 160 к.с., котрий забезпечує витрату палива всього 15 л на 100 км. При цьому максимальна швидкість броньовика складає 100 км/год.

В Черкасах готові оперативно налагодити серійний випуск «Барсів», щомісячно виготовляючи до 50 бронеавтомобілів. Орієнтована вартість «Барса» – біля 1 млн гривень [8].

В Києві розробили на базі військового автомобіля «Урал» новий броньовик «Годзілла» (одна з київських компаній, яка займається броньованими автомобілями). Автомобіль розрахований на 14–18 місць та здатен витримувати обстріли із СГД та АК-47. Крім кабіни і десантного відсіку, броньованими листами захищені кабіна, десантний відсік, днище та паливний бак, а по контуру проїомів всіх дверей встановлені додаткові сталеві рами, які захищають від осколків. Броньовик забезпечений евакуаційними люками та бійницями, які забезпечують можливість ведення вогню екіпажем. «Годзілла» також має систему опалення і кондиціонування [9].

Останнім часом все ширше почали впроваджуватися у службово-бойову та правоохоронну діяльність розробки спеціального автотранспорту закордонного виробництва. Так при проведенні АТО використовуються американські броньовані автомобілі HMMWV, або Humvee (High Mobility Multipurpose Wheeled Vehicle – «високомобільний багатоцільовий колісний транспортний засіб») в рамках допомоги США Україні (буде поставлено 230 бронеавтомобілів, які передадуть високомобільним десантним підрозділам в зоні АТО). Серед його переваг – висока мобільність, можливість комплектації практично будь-яким видом озброєння і висока прохідність. Головний недолік HMMWV – слабка «міностійкість». Найближчим вітчизняним аналогом американського військового Hummer є бронемашини KRAZ Spartan [10].

На озброєння Збройних сил України з Великої Британії надійшли бронеавтомобілі Saab. Незважаючи на те, що всі ці бойові машини зняті з озброєння британської армії ще в 2008 році і були законсервовані, британська фірма-виробник дає на них заводські гарантії. Saab броньований за натовським стандартом B7 – вони тримають постріли зі

зброї калібру 7,62 мм, стійкі до підривів на мінах і фугасах та витримують навіть ковзаючі черги з великокаліберного озброєння вертольотів. Основним завданням Saход AT-105 британської армії були швидка доставка груп солдатів або мінометних розрахунків у певну точку, а також евакуація поранених. Крім двох членів екіпажу, в бронемашину поміщається сім десантників. Бронемашина здатна їхати з максимальною швидкістю 96 км/год, має повний привід 4x4, може долати водні перешкоди глибиною до 90 см. В Україні ці автомобілі оснастять бойовими модулями із озброєнням під наявні в наших Збройних Силах боєприпасів [11].

Спільно з канадсько-еміратською компанією Streit Group в Україні створено новий броньований автомобіль для військовослужбовців з метою проведення ними розмінування доріг, який виготовлено на базі KrAZ-5233 з колісною формулою 4x4 – KrAZ-MPV Shrek One. Головне призначення багатоцільового Shrek One – доставка особового складу підрозділів особливого призначення до місць проведення спецоперацій, а також перевезення спецвантажів і обладнання. Автомобіль має прохідність класу MPV (Mine Protected Vehicle) і днище V-подібної форми. Бронювання відповідає рівню балістичного захисту B6+ /STANAG 4569 level 2. Серед особливостей нового автомобіля – кран, котрий дозволяє проводити операції по розмінуванню, знаходячись фахівцю всередині кабіни [12].

Висновки. Отже, розглянуті сучасні моделі автотранспортних засобів розробляються з врахуванням потреб МВС (Національної гвардії) України, технічні характеристики відображають специфіку їх застосування при здійсненні заходів з охорони правопорядку, в тому числі й при веденні бойових дій в зоні АТО. Використання передового закордонного досвіду та вищезазначених спецзасобів підрозділами ОВС і Національної гвардії України дасть можливість правоохоронцям професійно та об'єктивно попереджати виникнення небезпечних ситуацій, захищати життя працівників міліції, фахово протистояти правопорушенням та надійно забезпечувати законність в українському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вайда Т. С. Проблеми забезпечення підрозділів ОВС України спецтранспортом та спецтехнікою у службово-бойовій діяльності міліції : [Тези] / Т. С. Вайда // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності [Текст]: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, НАВС, 25 листопада 2011 року) / упоряд. : Ю. О. Орлов, С. В. Кухаренко, В. Б. Школьніий. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – С. 94–97.
2. Вайда Т. С. Сучасні засоби підвищення рівня безпеки броньованих легкових автомобілів / Т. С. Вайда // Право і безпека. – 2013. – № 2(49). – С. 112–118.
3. Новий український военний автомобіль: известны все подробности [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://auto.mail.ru/article/52263-novyi_ukrainskii_voennyi_avtomobil_izvestny_vse_podrobnosti.
4. Аваков А. На вооружение Нацгвардии пришли Рапторы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/arsen.avakov.1>.
5. В Украине создан новый автомобиль для военных [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://auto.mail.ru/article/46898-v_ukraine_sozdan_novyi_avtomobil_dlya_voennyh.
6. Парк Нацгвардії поповнили автомобілі з автоматичними навантажувачами (фото, відео) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1271550>.

7. Украина купила 75 британских бронемашин Saxon для АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.mail.ru/inworld/ukraine/politics/20378862/?frommail=1>. – Назва з екрану.

8. «Укроборонпром» почав випускати нові броньовики «Хазар» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uapress.info/uk/news/show/57577>.

9. Українським правоохоронцям представили новий бронеавтомобіль вітчизняного виробництва (фоторепортаж) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1252963;jsessionid=33354C017B0B03CC1FEAEB945508988A>.

10. Украинский «Барс» – самый некрасивый автомобиль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://auto.mail.ru/article/53297-ukrainskii_bars_samyi_nekrasivyi_iz_bronevikov.

11. В Киеве разработали новый броневик «Годзилла» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://news.mail.ru/inworld/ukraine/politics/22289002/?frommail=1>.

12. Hummer проти KRAZ Spartan (інфографіка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1546459>.

УДК 343.98

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВИКРАДЕНЬ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ

Дундич Лейла Валеддинівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін

(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,

м. Херсон, Україна)

Стаття присвячена аналізу особливостей тактики огляду місця події при розслідуванні викрадень на залізничному транспорті, що вчиняються організованими групами. На підставі аналізу архівних кримінальних проваджень, а також результатів опитувань слідчих встановлено основні недоліки, яких вони припускаються при організації та проведення огляду місця події за вказаною категорією проваджень. Запропоновано шляхи їх усунення через удосконалення окремих тактичних елементів, зокрема, через поєднання оглядового та версійного процесів, оптимізації взаємодії на місці події слідчого, спеціаліста-криміналіста, оперативного працівника.

Ключові слова: огляд місця події, викрадення, залізничний транспорт, тактика, версія, сліди.

ОСОБЕННОСТИ ТАКТИКИ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ХИЩЕНИЙ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ, СОВЕРШАЕМЫХ ОРГАНИЗОВАННЫМИ ГРУППАМИ

Дундич Лейла Валединовна,

кандидат юридических наук,

доцент кафедры профессиональных и специальных дисциплин

(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,

г. Херсон, Украина)

Статья посвящена анализу особенностей тактики осмотра места происшествия при расследовании похищений на железнодорожном транспорте, совершаемых организованными группами. На основании анализа архивных уголовных производств, а также результатов опроса следователей установлены основные недостатки, допускаемые ими при организации и проведении осмотра места происшествия по указанной категории производств. Предложены пути их устранения путем усовершенствования отдельных тактических элементов, в частности, через сочетание осмотра и версионного процесса, оптимизации взаимодействия на месте происшествия следователя, специалиста-криминалиста, оперативного работника.

Ключевые слова: осмотр места происшествия, хищение, железнодорожный транспорт, тактика, версия, следы.

PECULIARITIES OF THE TACTICS OF CRIME SCENE EXAMINATION AT INVESTIGATION OF LARCENIES COMMITTED ON RAIL ROAD BY ORGANIZED CRIMINAL GROUPS

Dundyh Leila Valeddinovna,

candidate of law sciences,

Associate Professor of the department of professional and special subjects,

(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,

Kherson, Ukraine)

The article is devoted to analysis of peculiarities of tactics of crime scene examination at investigation of larcenies on rail road committed by organized criminal groups. Based on the analyses of archival criminal cases as well as on results of investigators' interviews, there were defined main errors in their organization and conduct at the crime scene examination in the analyzed category of crimes. The article proposes the ways of their rectification by enhancement of certain tactic elements, especially by combining examination and version-making process, optimization of interaction between investigator, specialist in crime detection and fieldofficers at the crime scene.

The article draws a particular attention to the necessity of timely crime scene examination for this category of crime, because its postponement might result in the change of scene, irrecoverable loss of evidence and other vestiges of crime that substantially complicates the investigation. The article determines that the highest effectiveness is accomplished, if a specialized field investigative group works at the crime scene. As the rule investigation of crime scene in cargo larcenies committed on the rail road by organized criminal groups is conducted twice. Boundaries of crime scene examination may be widened, and examination may be conducted in order by separate sites.

Optimized interaction between investigator and other participants of investigative team has a great significance in accomplishing goals and performing tasks at crime scene examination. The task of evidence collection at the crime scene examination must be organized in such a way, that the search and ejection of certain evidence would not result in elimination or damaging to the others.

Analysis of the reports from the crime scene examination at investigation of larcenies on rail road committed by organized criminal groups identified the following substantial error – investigator and specialist in crime detection do not always secure individualization of the objects collected at this investigative action. At the crime scene examination as the result of analysis of circumstances, determination of objects of criminal perpetration, modus operandi

of crime, vestiges of crime left at the scene and other factual information on circumstances of the occasion, also taking into consideration the result of the search action the version on group organized character of a crime must emerge. Proposed version permits to simulate occasion of the crime committed and reconstruct it with the aim of acquiring new facts of evidential and orientation significance or detection of certain discrepancies.

The article proves that crime scene examination may be a source of acquiring more significant information. At the crime scene examination an investigator may with sufficient certainty define not only physical (somatic), but also moral and psychological features of the criminals.

Key words: crime scene examination, larceny, rail road transport, tactics, versions, evidence.

Залізничний транспорт України є однією з провідних галузей народного господарства, яка поєднує суб'єктів господарювання, забезпечує перерозподіл виробничих ресурсів, працевлаштовує значну кількість населення, інтегрує країну та її інфраструктуру до загальноєвропейської та світової транспортної мережі, у тому числі транзитної. Тому держава та її правоохоронні органи відповідають за стан правопорядку у цій галузі, на шляхах та у поїздах, безпеку перевезень, убезпечення майна та вантажів від злочинних посягань. Забезпечення повного збереження і безпечного транспортування вантажів залізничними шляхами є одним з пріоритетних завдань.

Незважаючи на це, на об'єктах залізничного транспорту вчиняється значна кількість викрадень вантажів, особливо крадіжок, що актуалізує проблему криміналістичних засобів протидії їх поширенню.

У юридичній науці проблемам боротьби з викраденнями вантажів на залізничному транспорті приділяється певна увага в роботах М.М. Баранова, П. М. Білого, С. І. Вінокурова, В. Л. Грохольського, А. І. Дворкіна, О. Ф. Дол-женкова, В. О. Жбанкова, С. Б. Згогуріна, Є. М. Котова, О. М. Литвинова, В. П. Петруньова, С.В. Продайка, В. Ф. Стеценка, Г. А. Туманова, В. М. Юріна, В. В. Юсупова, О. О. Юхна, І. О. Яроша. На монографічному рівні останніми роками порушена проблематика ставала предметом дослідження кандидатських дисертацій І. В. Пирога (2006 р.), присвяченої використанню спеціальних пізнань при розслідуванні цих злочинів, та М. В. Капустіної (2007 р.), в якій закладено основи методики розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті, вчинених злочинними групами. Втім, попередні дослідники акцентовано не розглядали особливості тактики огляду місця події.

Мета статті – на основі загальнотеоретичних положень про тактику огляду місця події та з урахуванням особливостей типових слідчих ситуацій виділити, описати та пояснити особливості тактики огляду місця події при розслідуванні викрадень на залізничному транспорті, що вчиняються організованими групами.

Однією з найпоширеніших слідчих дій у провадженнях про викрадення вантажів на залізничному транспорті, вчинені організованими групами, є огляд місця події, що провадиться відповідно до правил, встановлених нормами кримінального процесуального законодавства, і загальними положеннями тактики, розробленими в криміналістичній теорії та апробованими у практиці розслідування злочинів.

Як показало проведене нами дослідження, огляд місця події у провадженнях про викрадення вантажів на залізничному транспорті, вчинені організованими групами, у більшості випадків проводиться недостатньо якісно. Так, у процесі огляду сліди пальців рук вилучалися усього лише в 28% випадків; сліди ніг, взуття і транспортних засобів – у 18%; мікрооб'єкти – у 7% випадків. Насправді ж з матеріалів проваджень вбачається, що злочинці залишають на місцях вчинення викрадення значно більше слідів, які мають значення для кримінального провадження. Однак слідчі не вживають достатніх заходів

до їх виявлення і вилучення, помилково вважаючи, що затримання підозрюваних і виявлення викраденого вантажу повною мірою забезпечують розкриття, успішне розслідування і судовий розгляд цього виду злочинів.

Тим часом, кваліфіковане, вміле проведення огляду місця події надає можливість одержання цінної орієнтуючої і доказової інформації, необхідної для повного відтворення механізму злочину, викриття усіх або більшості учасників організованої групи, причетних до вчинення злочину, і виявлення всіх епізодів їх злочинної діяльності, що, врешті-решт, відповідає основним цілям розслідування.

За даними проведеного нами опитування слідчих та оперативних працівників органів внутрішніх справ на транспорті, які брали участь у розслідуванні аналізованої категорії злочинів, у 74% випадків у них сформувався неповне уявлення про механізм вчиненого злочину після проведення огляду місця події, у 20% випадків – уявлення взагалі не сформувався, і лише в 6% випадків працівники отримали повне уявлення про шукану категорію.

Основи організації і тактики проведення огляду місця події при вчиненні різних видів злочинів широко висвітлені в криміналістичній літературі [1–6 та ін.], у зв'язку з чим ми зупинимось тільки на розгляді його особливостей у прив'язці до предметної області нашого дослідження.

По-перше, слід звернути увагу на необхідність своєчасного проведення огляду місця події по даній категорії проваджень, адже зволікання з цим може привести до зміни обстановки, непоправній втраті слідів та інших речових доказів, що значно ускладнить розслідування. Аналіз слідчої практики свідчить про те, що помилки, допущені при організації і проведенні огляду місця події, як правило, у подальшій роботі заповнити чи виправити дуже важко або навіть неможливо.

По-друге, вивчення практики проведення оглядів місць події за даною категорією проваджень показало, що найбільша результативність досягається, якщо на місці події працює спеціалізована слідчо-оперативна група. В умовах дефіциту часу, характерного для початкового етапу розслідування, такі групи скоріше включаються в огляд, не втрачаючи часу на вирішення суто організаційних і технічних питань. Члени групи, як правило, володіють не тільки необхідними знаннями, але і навичками роботи з речовими доказами, а попередньо встановлений психологічний контакт учасників групи полегшує взаєморозуміння і сприяє погодженості дій.

По-третє, у провадженнях про викрадення вантажів на залізничному транспорті, вчинені організованими групами, як правило, огляд місця події проводиться двічі. Спершу початковий огляд – у місці безпосереднього виявлення викрадення. При цьому слідчий: вивчає супровідні документи на вантаж та наявні комерційні акти, зокрема, ті, що складені на шляху руху; визначає територію та об'єкти, які підлягають огляду; намічає послідовність проведення та порядок дій інших учасників огляду місця події; вивчає стан об'єкта рухомого складу і виявлені ознаки вчинення злочину без ретельного огляду вантажу; встановлює, чи не порушено правила завантаження, в чому саме ці порушення проявились; оглядає прилеглу територію з метою виявлення слідів переміщення вантажу, його залишків, пошкоджених пломб та закруток, маркувальних позначок, відбитків ніг та транспортних засобів, слідів нашарування ґрунту (для порівняння беруть зразки ґрунту навколо вагона); пломбує вагон або контейнер тимчасовою пломбою, про що робить відповідний запис у протоколі слідчої дії.

Межі огляду місця події можуть бути розширені, а огляд проведений по вузлах. Вузловий метод дослідження полягає у послідовному вивченні обстановки місця події відповідно до обраного напрямку руху за окремими вузлами (ділянками), кожен з яких виділяється визначеною сукупністю просторово або інформаційно пов'язаних об'єктів і слідів [2, с. 47].

У цей самий час оперативним співробітникам, які прибули разом зі слідчим, доцільно доручити з'ясувати, по-перше, коли, за яких обставин виявлено викрадення, і які зміни сталися на місці події з моменту виявлення до прибуття працівників міліції, а по-друге, простежити за складанням комерційного акту представниками адміністрації залізниці. Спеціалісту, якого також доцільно залучити до огляду, варто доручити зафіксувати обстановку та об'єкт огляду методами орієнтуючої та оглядової фотозйомки або із застосуванням відеозапису.

Згодом у більш зручних умовах проводять повторний детальний огляд зовнішньої та внутрішньої обстановки місця події. Наприклад, під час зовнішнього огляду вагону (контейнеру), як найбільш поширеного місця вчинення викрадення вантажів слідчий: визначає тип, вантажопідйомність та матеріал обшивки вагона; аналізує трафаретні знаки, написи, розмітки, та наклейки на вагоні; встановлює наявність пошкоджень у стінах, дверях, на даху, підлозі, люках вагона, а також наявність латок із зовнішнього боку; встановлює, яким чином закрито двері, кришки бокових та верхніх люків, заслонку відсипного люка; визначає правильність накладення пломб, стан зовнішніх замикаючих пристроїв; встановлює, чи не пошкоджено видиму частину пломбувального дроту, чи не підв'язано пломбу відірваними кінцями дроту, чи зв'язані вони між собою; визначає форму та матеріал пломб, напис, який є на відтиску; порівнює відтиски пломбувальних лещат на пломбах з відповідними даними в супровідних та комерційних документах; виявляє різні пошкодження: пломб, вхідних отворів тощо; встановлює наявність і стан закруток на дверях, плашок, діаметр дроту, кількість витків, сліди іржі, забруднення та пошкодження від ударів, розрізу, розрубу, перепилення або розкручення закруток, впливу інших факторів.

Під час проведення внутрішнього огляду вагону він виконує такі дії: за наявними слідами встановлює, який вантаж знаходився у вагоні; доручає сфотографувати розташування цих слідів або залишків вантажу усередині; визначає стан та вид (тари, упаковки) вантажу, спосіб закріплення вантажу, перев'язки (шнуром, дротом тощо), цілісність пломбування, наявність і стан контрольних (пакувальних) стрічок; описує виявлені пошкодження вантажу чи його упаковки у протоколі та доручає зафіксувати сліди цього методом детальної фотозйомки; визначає, чи відповідає тара (упаковка) встановленому стандарту, специфіці, вазі вантажу, який в ній перевозять, чи нанесено на ній певне маркування; аналізує трафаретні знаки та написи, які є на тарі, порівнюють їх з даними накладної (повинно бути два види маркування – відправника та залізниці); виявляє, описує і фіксує пошкодження в дверях, на стінах, даху та підлозі; перевіряє справність замикаючих пристроїв та іншого устаткування вагону; аналізує наявність сторонніх предметів, знарядь або засобів вчинення злочину; встановлює наявність слідів, залишених злочинцями на місці події, описують, фіксують та аналізують їх через призму певної моделі механізму вчинення викрадення; запаковує виявлені сліди належним чином, а також робить необхідні схеми, плани місця події, замальовки та фототаблиці, які додаються до протоколу слідчої дії.

По-четверте, велике значення у досягненні цілей та виконанні завдань огляду місця події належить оптимально організованій взаємодії між слідчим та іншими учасниками слідчої дії. Так, наприклад, ще до прибуття слідчо-оперативної групи для проведення огляду місця події силами співробітників воєнізованої охорони варто забезпечити охорону місця події. Опитування виявлених свідків також варто проводити в присутності всіх членів групи, які беруть участь в огляді. Це дозволить кожному з них усвідомити вихідні дані вчиненого злочину. При цьому особливо ретельно слід: 1) встановлювати прикмети злочинців (зріст, колір волосся, особливості зовнішнього вигляду, одягу тощо); 2) виявляти об'єкти, з якими взаємодіяли або контактували підозрювані. Що стосується понятих, то

слід пам'ятати, що не рекомендується залучати до огляду потенційно зацікавлених суб'єктів, наприклад, посадових осіб станції або працівників, які пов'язані з обробкою даного вантажу.

По-п'яте, роботу зі збирання речових доказів під час огляду місця події необхідно організувати таким чином, щоб пошук і вилучення одних слідів не призвели до знищення чи псування інших. На практиці слідчі і експерти-криміналісти нерідко в пошуках традиційних речових доказів (наприклад, слідів рук) поспіхом, часом не виправдано, обробляють різні поверхні спеціальними порошками, знищуючи при цьому масу всіляких мікрочастинок, мікрозалишків речовин та інших матеріалів, які також є важливими речовими доказами, адже будучи невидимими (маловидимими), ці сліди не можуть бути цілком знищені злочинцями. Їхнє виявлення і своєчасне дослідження нерідко дає ключ до розкриття злочину. На це слідчий повинен звернути увагу експерта під час інструктажу, запропонувавши йому застосовувати інші, менш руйнівні способи виявлення слідів (візуальний за допомогою розпорошеного освітлення або спрямованого під різними кутами до поверхні слідосприймаючого об'єкта).

По-шосте, аналіз протоколів огляду місця події у провадженнях про викрадення вантажів на залізничному транспорті, вчинені організованими групами, дозволив встановити такий істотний недолік – слідчі та експерти-криміналісти не завжди забезпечують індивідуалізацію об'єктів, що вилучаються в ході цієї слідчої дії. З цієї причини значно знижується, а в деяких випадках зводиться нанівець їх доказове значення.

Процесуальна індивідуалізація предметів, що мають виражені індивідуально-визначені ознаки, здійснюється шляхом фіксації індивідуальних властивостей цих предметів у протоколі огляду місця події, а також за допомогою додаткових засобів фіксації: фотографування, планів, схем, креслень, малюнків тощо. Відносно предметів, що не мають таких ознак, виникає необхідність додаткової штучної індивідуалізації.

По-сьоме, вже в ході огляду місця події в результаті проведеного аналізу обстановки, визначення предметів злочинного посягання, способу вчинення злочину, залишеним на місці події слідам та іншим фактичним даним про обставини події, що відбулась, а також за результатами пошукових заходів, має бути висунута версія про груповий організований характер скоєного злочину. Висунута версія дозволить змодельовати подію вчиненого злочину та відтворити її надалі з метою отримання нових фактів доказового або орієнтуючого значення або виявлення певних невідповідностей. Через призму висунутої версії слідчий повинен проводити як подальший огляд місця події, так й інші слідчі дії.

В процесі підготовки та вчинення злочину, а також під час приховування його слідів злочинець взаємодіє з навколишнім середовищем, що призводить до відображень у ньому його фізичних ознак, а також ознак інших об'єктів, втягнутих в орбіту події злочину. Відображення, що утворилися, несуть інформацію про особистість злочинців, дозволяючи зробити висновок про їх соматичні ознаки: зріст, вагу, статуру, фізичну силу, аномалії у розвитку або будові тіла тощо. Розміри і характер слідів можуть свідчити також про статеву належність, приблизний вік злочинців.

У той таки час огляд місця події може служити джерелом одержання і більш широкої інформації. Оглядаючи місце події, слідчий може досить точно визначити не лише фізичні (соматичні), але й морально-психологічні властивості злочинців. До останніх, зокрема, відносяться дані про наявність в окремих з них професійних вмінь та навичок, а також таких якостей, як авантюризм, сміливість, рішучість, боягузтво тощо.

Значний інформаційний потенціал в цьому відношенні має також механізм вчинення злочину, зокрема способи вчинення і приховування його слідів. Аналіз відповідних сукупностей слідів та інших речових доказів, може надати слідчому

відомості про навички злочинців, їх інтереси та захоплення, міру обізнаності в обстановці місця злочину, належність до певних злочинних кіл (раніше засуджені, злочинці-гастролери тощо), наявність відхилень у психіці тощо. Про можливість вчинення викрадення вантажу організованою групою можуть свідчити й такі факти, як використання засобів особистого маскування, знищення слідів, інсценування іншої події некримінального характеру, створення хибних слідів, виявлення слідів рук, що належать раніше засудженим особам, виявлення предметів, що могли належати особі певного кола спілкування (особі, що відбувала покарання у місцях позбавлення волі, сповідує злочинну ідеологію тощо).

Висновки. Таким чином, моделюючи та реконструюючи в уяві різні варіанти механізму викрадення вантажів на залізничному транспорті, вчиненої організованою групою, слідчий ще під час огляду місця події повинен дати собі переконливі відповіді про те, як відбувалось посягання, скільки осіб були його учасниками, навіщо вони застосовували певні знаряддя і засоби, які фактори оточуючої обстановки вони використали тощо. Варто погодитись з Р.С. Белкіним, що весь процес огляду місця події здійснюється на основі вихідних і тих, які формуються, уявлень про механізм злочинної події та її учасників [3, с. 150]. При цьому варто пам'ятати, що навіть за відсутності матеріальних ознак причетності до викрадення групи осіб, в принципі, не слід відкидати таку можливість, адже не можна виключати варіант, коли не всі члени організованої групи залишили сліди свого перебування, або слідчий не зміг їх знайти, чи знайшовши, недооцінив. Варто також враховувати, що деякі із зазначених нами вище учасників організованих груп не беруть безпосередньо участі у злочинах, а здійснюють інші функції, обумовлені попередньою домовленістю з іншими співучасниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Разумов Э. А. Осмотр места происшествия / Э. А. Разумов. – К. : РИО МВД Украины, 1994. – 118 с.
2. Коновалов Е. Ф. Осмотр места происшествия (состояние и перспективы развития) / Е. Ф. Коновалов. – Минск : Минская Высшая школа МВД СССР, 1987. – 186 с.
3. Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики : учебное пособие / Р. С. Белкин. – Волгоград : ВСШ МВД РФ, 1993. – 419 с.
4. Колмаков В. П. Следственный осмотр / В. П. Колмаков. – М. : Юрид. лит., 1969. – 224 с.
5. Шепитько В. Ю. Теория криминалистической тактики : монография / В. Ю. Шепитько. – Х. : Гриф, 2002. – 432 с.
6. Парубов Н. И. Эффективность осмотра места происшествия и его роль в раскрытии и расследовании преступлений : учебное пособие / Н. И. Парубов. – Минск : Минская Высшая школа МВД СССР, 1989. – 287 с.
7. Методичні рекомендації щодо організації розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті України / Укл. О. О. Юхно. – Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2006. – 78 с.

УДК 343.98:343.711-058.55-053.6

ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРАДІЖОК, ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ ДЛЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Ковальова Ольга Миколаївна,
викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
(Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

В даній науковій статті надається криміналістична характеристика крадіжок, вчинених неповнолітніми, а також визначається значення даної характеристики під час проведення досудового розслідування.

Ключові слова: кримінальне провадження, криміналістична характеристика, крадіжка, неповнолітні особи, органи досудового розслідування, злочин, тактика розслідування.

ЗНАЧЕНИЕ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРАЖ, СОВЕРШЕННЫХ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ ДЛЯ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ

Ковалева Ольга Николаевна,
преподаватель кафедры криминалистики,
судебной медицины и психиатрии
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

В данной научной статье предоставляется криминалистическая характеристика краж, совершенных несовершеннолетними, а также определяется значение данной характеристики при проведении досудебного расследования.

Ключевые слова: уголовное производство, криминалистическая характеристика, кража, несовершеннолетние лица, органы предварительного расследования, преступление, тактика расследования.

THE VALUE OF CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THEFTS COMMITTED BY MINORS FOR PRETRIAL INVESTIGATION

Kovaleva Olga Nikolaevna,
lecturer, Department of criminology, forensic medicine and psychiatry
(Odessa state University of internal Affairs, Odessa, Ukraine)

In this scientific article given criminological characteristics of thefts committed by minors, and determine the value of the properties during the pre-trial investigation.

Keywords: criminal proceedings, forensic characterization, theft, minors, pre-trial investigation, crime investigation tactics.

Постановка проблеми. Одним з напрямків діяльності держави є зменшення впливу на неповнолітніх негативних явищ, які виникають під час реформування суспільства. Але, нажаль, рівень злочинності серед неповнолітніх залишається дуже високим, незважаючи на певні позитивні зрушення у діяльності держави. Особливого занепокоєння викликає ситуація зі вчиненням неповнолітніми злочинів, наприклад, вбивств, крадіжок,

грабежів, розбоїв, порушень громадського порядку тощо. Вагомого значення у цьому контексті набуває науково-методичне забезпечення діяльності органів досудового розслідування щодо розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами.

Виходячи з цього, **метою даної статті є** надання криміналістичної характеристики крадіжок, вчинених неповнолітніми. Також, визначити роль та значення даної характеристики під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами, визначення певних тонкощів, на які слід звернути увагу слідчому під час виконання покладених на нього службових обов'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти криміналістичної характеристики крадіжок, вчинених неповнолітніми, а також з'ясування ролі та значення даної характеристики при розслідуванні кримінальних проваджень, вчинених неповнолітніми особами, досліджувалися у працях Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, О. М. Васильєва, І. О. Возгріна, А. Ф. Волобуєва, В. К. Гавло, В. І. Громова, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічова, В. Г. Лукашевича, Г. А. Матусовського, С. П. Мітрічева, М. В. Салтевського, М. О. Селіванова, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблокова, О. Ю. Булукувої, І. В. Борисенка, В. І. Боярової, Л. Г. Відо-нової, Г. А. Густової, А. І. Дворкіної, Ю. П. Дубягіної, В. О. Жбанкової, С. Ф. Здоровка, В. М. Ісаєнка, В. П. Колмакова, І. М. Колошка, В. О. Коно-валової, М. В. Костенка, О. С. Саїнчина, О. П. Снігерьова, А. О. Шульги та інших вчених.

Виклад основного матеріалу дослідження. При отриманні первинної інформації про вчинення злочину будь-якого виду органи досудового розслідування приступають до її аналізу на основі всього комплексу наявних теоретичних та практичних знань та досвіду розслідування злочинів [1, с. 229]. Варто зазначити, що тактика слідчих (розшукових) дій працівників органів внутрішніх справ при розслідуванні кримінальних проваджень, вчинених неповнолітніми особами, складається, перш за все, з висунування слідчих версій та подальшого планування проведення тактичних дій. Водночас, цьому передують надання криміналістичної характеристики скоєного правопорушення.

У криміналістичній науці проблемам криміналістичної характеристики злочинів приділено значну увагу. Наприкінці 60-х років ХХ століття ця категорія криміналістики швидко одержала визнання провідних учених-криміналістів і впевнено увійшла до арсеналу наукового апарату криміналістики. Таким чином існування різних підходів учених-криміналістів до визначення поняття, структури криміналістичної характеристики злочинів свідчить про складність досліджуваного питання [2, с. 99].

Так, І. М. Лузгін визначає криміналістичну характеристику злочинів як інформаційну модель подій певного виду, що виконує евристичні, пізнавальні, організаційно-методичну й оціночну функції [3, с. 18]. В свою чергу, О. Н. Колесніченко і В. О. Коновалова зазначають, що криміналістична характеристика являє собою систему відомостей про криміналістично значущі ознаки злочину (спосіб, місце, обстановку та ін.), що відображує закономірні зв'язки між цими ознаками [4]. В. Ю. Шепітько розглядає криміналістичну характеристику як систему відомостей про певні види злочинів, ознаки суб'єкта злочину, його мотиви, предмет посягання, обстановку, злочинні способи, що мають значення для виявлення, розкриття цих діянь криміналістичними засобами і методами [5].

Вище зазначені уявлення про криміналістичну характеристику злочинів надає можливість зробити узагальнений висновок про те, криміналістична характеристика злочинів допомагає сформулювати об'єктивне уявлення про сам злочин, вказати його риси, що є вкрай необхідним під час досудового розслідування.

Криміналістична характеристика крадіжок, учинених неповнолітніми являє собою систему криміналістично значущих відомостей про типові закономірно пов'язані між собою елементи даної категорії злочинів і умови їх вчинення [6, с. 9]. Структура криміналістичної характеристики крадіжок, учинених неповнолітніми, складається з таких елементів як спосіб крадіжки; місце, час, обстановка вчинення злочину; предмет злочинного посягання; особа потерпілого; особа неповнолітнього злочинця.

Розпочинаючи надання характеристики кожному елементу криміналістичної характеристики крадіжок, учинених неповнолітніми, в першу чергу, варто наголосити на тому, що спосіб учинення крадіжок є найбільш важливим елементом криміналістичної характеристики. У широкому розумінні спосіб - це обставини приготування, вчинення й приховування злочину, спосіб дії суб'єкта, що використовується для досягнення поставленої мети [5, с. 149]. Встановлення способу вчинення крадіжки має велике практичне значення. Насамперед це необхідно для правильного висування версій та планування досудового розслідування. Крім того, знаючи спосіб вчинення крадіжки, у багатьох випадках слідчому вдається визначити подальші дії неповнолітнього щодо збуту викраденого та вжити заходів до його найшвидшого розшуку та затримання.

Водночас, варто виокремити такий елемент способу вчинення крадіжок, як винесення й зберігання викрадених речей, адже саме він майже не досліджений криміналістичною наукою. Важливість даного елементу зумовлена тим, що неповнолітні виявляють спритність і винахідливість. Серед таких способів можна виділити: винесення невеликих за розміром речей у кишенях одягу; передавання викраденого через вікно або вентиляційні шахти; закопування речей у лісових, дачних масивах; зберігання викрадених речей у квартирах родичів, знайомих.

Порівнюючи вік злочинця зі способом підготовки до вчинення крадіжки із приміщення, встановлюють кореляційні зв'язки й залежності, за результатами яких можна зробити висновок про те, що у віці 16-17 років неповнолітні більш ретельно готуються до майбутнього злочину, спостерігаючи за майбутньою «жертвою», визначаючи розпорядок дня жителів квартири, у якій намічається крадіжка. Неповнолітні у віці 14-15 років менше спостерігають за об'єктом, прагнучи, наприклад, подзвонити у двері й відразу ж перевірити присутність хазяїв у квартирі [7, с. 5].

У структурі обстановки крадіжок, учинених групою неповнолітніх, певне значення має чинник часу. Так, криміналістична наука відзначає, що це елемент криміналістичної характеристики злочину, який відображує його існування в часі з моменту початку злочинної діяльності, тривалості його розвитку, послідовності фаз і періодів до моменту закінчення. Час із погляду методики розслідування злочину не тільки є елементом характеристики злочину, а й дозволяє встановлювати послідовність, розвиток різних явищ і процесів у часі.

Розглядаючи такий елемент криміналістичної характеристики крадіжок, учинених групою неповнолітніх, як предмет злочинного посягання, варто зазначити, що ним можуть бути гроші, предмети одягу, ювелірні прикраси, побутова, теле-, аудіо-, відеоапаратура, комп'ютери, ігрові приставки, мобільні телефони та ін. Криміналістична особливість предмета безпосереднього посягання на відміну від його кримінально-правового поняття полягає в тому, що вартісно-кількісні показники предмета посягання індивідуалізують його в матеріальному світі та дають змогу встановлювати обставини, що мають важливе значення під час розслідування злочинів [4].

Слід зазначити, що не менш важливим елементом криміналістичної характеристики є особа потерпілого. Глибоке вивчення особи потерпілого, його поведінки й відносин з оточуючими особами, характеру, схильностей, звичок слугує підставою для побудови обґрунтованої версії про особу, яка вчинила злочин [8, с. 115].

Жоден злочин не вчиняється без його «виконавця», тому розглядаючи особу неповнолітнього злочинця, варто зазначити, що неповнолітніми визнаються особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося 14, але не виповнилося 18 років. Кримінальна відповідальність може наставати тоді, коли особи досягли 16-річного віку, у деяких випадках – 14-річного віку, але яким не виповнилося 18 років. Цих осіб можна вважати неповнолітніми (ст. 22 Кримінального Кодексу України).

Проаналізувавши криміналістичну характеристику крадіжок, учинених неповнолітніми, можна виділити наступні напрямки її використання, а саме для: 1) забезпечення можливості висування версій про причетність до вчинення злочину певних осіб, місцезнаходження злочинця, викраденого і його збут, можливих свідків; 2) встановлення способів вчинення цього злочину; 3) планування розслідування злочину або проведення окремих слідчих дій; 4) забезпечення можливості встановлення особи потерпілих і особи злочинця; 5) забезпечення застосування найбільш ефективних тактичних прийомів і прийняття відповідних рішень у процесі розслідування; 6) забезпечення можливості встановлення інших обставин, що підлягають доказуванню (часу, місця вчинення крадіжки).

Отже, підводячи підсумок вище викладеному, варто зацентувати увагу на тому, що при розслідуванні крадіжок, учинених неповнолітніми, важливе місце належить криміналістичній характеристиці, окремі елементи якої (способи вчинення та приховування злочину, місце, час, обстановка, предмет злочинного посягання, особа потерпілого й ін.) у своєму взаємозв'язку і залежності створюють надійний потенціал доказової інформації, яка сприяє досудовому розслідуванню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андреев О. О. Вивчення особистості злочинця при розслідуванні вбивств, вчинених неповнолітніми // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Спецвипуск № 1. – Дніпропетровськ, ДДУВС, 2006. – С. 228–235.
2. Танасевич В. Г. Криминалистическая характеристика преступлений / В.Г. Танасевич, В.А. Образцов // Вопр. борьбы с преступностью. – М., 1976. – № 25. – С. 99–100.
3. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования / И. М. Лузгин. – М. : Юрид. лит., 1973. – 64 с.
4. Манжос І. О. Проблеми побудови криміналістичної характеристики крадіжок, учинених групою неповнолітніх // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – № 9. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hniise.gov.ua/user_files/File/sbornik/2009/Manguos.pdf.
5. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2004. – 736 с.
6. Субботина М. В. Проблемы методики расследования преступлений, совершенных организованными группами несовершеннолетних : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. В. Субботина. – Волгоград, 1996. – 49 с.
7. Швидкий О.Г. Планування та організація початкових слідчих дій при розслідуванні квартирних крадіжок : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. Г. Швидкий. – Х., 2000. – 18 с.
8. Журавель В.А. Розслідування крадіжок / В. А. Журавель // Настільна книга слідчого : наук.-прак. вид. для слідчих і дізнавачів / [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2003. – С. 386.

УДК 351.74(477)(075)

ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ

Мукоїда Руслан Вікторович,
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців підрозділів кримінальної міліції
(Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

В статті здійснений аналіз правових засад та практики застосування спеціальних засобів працівниками органів внутрішніх справ України. Розглянута комплексна (міжгалузєва) природа правового регулювання зазначеної сфери, а також правові підстави, що виключають кримінальну відповідальність працівників ОВС при застосування ними зброї та спеціальних засобів. З'ясовано, що під час реалізації покладених на неї завдань міліція має право застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю у випадках і порядку, передбачених чинним законодавством України.

Досліджуються актуальні проблеми, пов'язані із захистом життя і здоров'я правоохоронців, які постійно піддаються впливу низки небезпечних факторів від злочинних посягань.

Проаналізовано нормативні акти, що регулюють обіг спеціальних засобів, виявлено недоліки у сфері нормативного забезпечення такого обігу та запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: безпека, фізична сила, спеціальні засоби, зброя, правові підстави.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПРИМЕНЕНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ СРЕДСТВ

Мукоида Руслан Викторович,
кандидат юридических наук, доцент,
заместитель начальника кафедры оперативно-розыскной деятельности факультета
подготовки специалистов для подразделений криминальной милиции
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

В статье осуществлен анализ правовых основ и практики применения специальных средств работниками органов внутренних дел Украины. Рассмотрена комплексная (межотраслевая) природа правового регулирования указанной сферы, а также правовые основания, исключаящие уголовную ответственность сотрудников ОВД при применении ими оружия и специальных средств. Выяснено, что при реализации возложенных на нее задач милиция имеет право применять меры физического воздействия, специальные средства и огнестрельное оружие в случаях и порядке, предусмотренных действующим законодательством Украины.

Исследуются актуальные проблемы, связанные с защитой жизни и здоровья правоохранителей, которые постоянно подвергаются воздействию ряда опасных факторов.

Проанализированы нормативные акты, регулирующие оборот специальных средств, выявлены недостатки в сфере нормативного обеспечения такого обращения и предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: безопасность, физическая сила, специальные средства, оружие, правовые основания.

LEGAL BASIS OF SPECIAL VEHICLES

Mucoida Ruslan Viktorovich,
candidate of legal Sciences, associate Professor,
the Deputy chief of Department operatively-search activity of the faculty
of training specialists for subdivisions of criminal militia
(Odessa State University of Internal Affairs,
Odessa, Ukraine)

In the article the analysis of legal principles and practice of special means employees of internal affairs of Ukraine. Considered integrated (cross-sectoral) nature of legal regulation of this area, as well as the legal basis for excluding criminal responsibility of police officers in their use of weapons and special means. It was found that during the implementation of its tasks, the police have the right to apply measures of physical restraint, special means and firearms in cases and order stipulated by the current legislation of Ukraine.

Investigates topical issues related to the protection of life and health of police officers who are constantly exposed to a number of hazards from criminal attacks.

Analyzed normative acts regulating the circulation of vehicles spetsialnyh revealed shortcomings in the regulatory support of the turnover and the ways of their podolannya.

Key words: security, physical strength, special tools, weapons, legal basis.

У ст. 27 Конституції визначено одним з найважливіших обов'язків держав – захист життя людини, що визнано найвищою соціальною цінністю. Для виконання покладених на неї обов'язків держава зобов'язала правоохоронні органи забезпечувати виконання цих конституційних положень і надала їм право, як крайній захід, вживати заходів адміністративного припинення, до яких входить також застосування спеціальних засобів. Поряд з цим у ст. 55 Конституції України зазначено: «Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань». До них також можна віднести використання спеціальних засобів самооборони. Оскільки застосування цих засобів обмежує права і свободи людей, на яких і воно спрямоване, вони є джерелами підвищеної небезпеки, то їх обіг має чітко регламентуватися.

Застосування зброї та спеціальних засобів працівниками ОВС представляє собою особливий вид примусових заходів, який включає в себе безпосереднє використання вражаючих властивостей даних предметів і спрямований, перш за все, на припинення протиправних дій, що становлять велику суспільну небезпеку. Це, зазвичай, приводить до суттєвого обмеження прав та інтересів людини, які охороняються як міжнародним правом, так і національним законодавством будь-якої демократичної держави. Необхідність ретельної регламентації та недосконалість правового регулювання діяльності органів внутрішніх справ України, у тому числі при виникненні особливих обставин чи надзвичайних умов, обумовлює потребу у поглибленні наукових досліджень зазначеної сфери. Окремі аспекти застосування зброї та спеціальних засобів працівниками правоохоронних органів, у тому числі ОВС, досліджували таки вітчизняні та закордонні автори, як: П. Д. Біленчук, А. Д. Благов, В. А. Гуменюк, А. А. Долгополов, Д. А. Корецький, А. В. Корнієць, А. В. Кофанов, І. А. Кузнецова, О. М. Піджаренко, О. Ф. Сулява, М. П. Федоров, О. С. Фролов та інші.

Однак, незважаючи на наявність ряду досліджень, до сьогодні комплексно не вивчені правові засади застосування таких примусових заходів. Водночас, розробка

зазначеної проблеми має велике значення для розвитку України як демократичної правової держави.

Одним з органів, діяльність якого спрямовано на захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, природного середовища, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань, є міліція.

У процесі реалізації покладених на неї завдань міліція має право застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю у випадках і порядку, передбачених чинним законодавством України.

Надзвичайної актуальності набувають проблеми, пов'язані із захистом життя і здоров'я правоохоронців, які постійно піддаються впливу низки небезпечних факторів від злочинних посягань.

Втрати особового складу ОВС (загибель, поранення, травмування, професійні захворювання) можуть виникати не лише як наслідок дій злочинців, а й в разі необачності, неузгодженості та невдало спланованих дій працівників ОВС, учасників охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, попередження й припинення злочинів та інших правопорушень. Такі та інші небезпечні фактори також можуть бути викликані недотриманням заходів особистої безпеки, незнанням специфіки виниклої ситуації та протидії їй за рахунок слабкої професійної підготовки працівників міліції.

Аналіз практичної діяльності міліції свідчить про те, що найчастіше спеціальні засоби застосовуються з метою затримання і конвоювання правопорушників, захисту громадян і самозахисту працівників міліції і для припинення опору.

Правове регулювання діяльності ОВС щодо застосування зброї та спеціальних засобів здійснюється певною системою законодавства, яка складається із значної кількості нормативних актів. Загальні основи правовідносин, що виникають у досліджуваній нами сфері, містяться в Конституції України. Безперечним є дотримання основних конституційних прав, свобод людини та громадянина, які закріплені в II розділу Конституції України, зокрема норм, що захищають життя та здоров'я людини (стаття 27), її гідність (стаття 28), особисту недоторканність та недоторканність житла (статті 29, 30) та інші [1]. Відповідно до ст. 92 Конституції України правовий режим власності в державі, а також основи національної безпеки і забезпечення громадського порядку визначається лише законами України [1]. Незважаючи на ці однозначні конституційні норми, в країні досі часу питання набуття права власності на спеціальні засоби самозахисту, особливості їх зберігання, користування ними, спадкування та відчуження регулюються в основному підзаконними нормативними актами, насамперед відомчими інструкціями МВС України.

Основним законодавчим актом, що регулює порядок застосування зброї та спеціальних засобів, є Закон України «Про міліцію» [2]. Окремі дослідники також зазначають ще два акта, норми яких встановлюють застосування працівниками ОВС зазначеного виду примусу – це Закон України «Про попереднє ув'язнення», а також Кримінально-виконавчий кодекс України.

Регулювання повноважень працівників ОВС щодо застосування заходів фізичного примусу, за думкою авторів, здійснюється виключно або переважно вказаними законами. Решта ж законів є такими, що містять бланкетні норми, які відсилають до вищезазначених трьох нормативних актів [5, с. 33–34]. Треба погодитися з О.В. Котляр, що така позиція не відповідає реаліям сьогодення, адже ні Закон України «Про попереднє ув'язнення», а ні Кримінально-виконавчий кодекс України жодним чином не регламентують діяльність ОВС [3, 501].

Виконання службових обов'язків працівниками ОВС пов'язане з реальною загрозою їхньому життю та здоров'ю. У кожній спеціальній операції, а також при повсякденному

несенні служби, особовому складу органів внутрішніх справ доводиться діяти в обстановці реальної небезпеки.

З метою захисту життя і здоров'я співробітників органів внутрішніх справ для попередження і припинення правопорушень, захисту прав і законних інтересів громадян, а також позбавлення можливості злочинців вести активні дії розроблені і успішно застосовуються спеціальні технічні засоби захисту особового складу та забезпечення спеціальних операцій, які одержали назву спеціальні засоби.

Спеціальні засоби – це дозволені для використання пристрої, прилади і предмети, що застосовують для захисту громадян та особового складу ОВС під час проведення спеціальних операцій щодо охорони громадського порядку та при виконанні службових обов'язків з метою зменшення або уникнення проникаючої чи іншої дії вражаючих елементів (факторів), локалізації або обмеження дій правопорушників [4, 19].

Спеціальні засоби застосовуються у випадках, коли були використані та не дали бажаних результатів усі інші форми діяння, які було застосовано раніше.

Підстави застосування містяться у с. 14 Закону України «Про міліцію».

Спеціальні засоби застосовуються:

а) для захисту громадян і самозахисту працівника міліції від нападу та інших дій, що створюють загрозу їхньому життю або здоров'ю.

б) для припинення масових безпорядків і групових порушень громадського порядку;

в) для відбиття нападу на будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби, незалежно від їх належності, або їх звільнення у разі захоплення;

г) для затримання й супроводу до міліції або іншого службового приміщення осіб, які вчинили правопорушення, а також для конвоювання і утримання осіб, затриманих і підданих арешту, взятих під варту, якщо зазначені вище особи чинять опір працівникам міліції або якщо є підстави вважати, що вони можуть вчинити втечу чи завдати шкоду оточуючим або собі;

д) для припинення масового захоплення землі та інших дій, що можуть призвести до зіткнення груп населення, а також діянь, які паралізують роботу транспорту, життєдіяльність населених пунктів, посягають на громадський спокій, життя і здоров'я людей;

є) для припинення опору працівникові міліції та іншим особам, які виконують службові або громадські обов'язки по охороні громадського порядку і боротьбі зі злочинністю;

ж) для звільнення заручників.

Окремо треба зупинитися на випадках коли забороняється застосування спеціальних засобів:

а) до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та малолітніх, крім випадків вчинення ними групового нападу, що реально загрожує життю і здоров'ю людей, працівників міліції, або збройного нападу чи збройного опору;

б) у приміщеннях і на земельних ділянках, які закріплені за дипломатичними, консульськими та іншими представництвами іноземних держав, за винятком випадків, коли від глави дипломатичного або глави іншого відповідного представництва надійде прохання застосовувати вказані засоби проти правопорушників;

в) у приміщеннях або на виробництвах, пов'язаних з виготовленням вибухових чи легкозаймистих речовин, у дитячих і лікувальних закладах.

Що стосується правових засад застосування спеціальних засобів то вони складаються з законодавчих актів, які регулюють діяльність органів, яким надане право на їх застосування. Правову основу застосування спеціальних технічних засобів в діяльності органів

внутрішніх справ складає система правових норм і підзаконних нормативних актів, які визначають допустимість або регламентують порядок і умови їх використання.

Враховуючи різноманітність джерел права, в яких регулюється здійснення ОРД, її правову регламентацію складають:

- окремі норми Конституції України;
- закони України (Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», інші закони України);
- підзаконні нормативно-правові акти центральних органів державної влади (укази і розпорядження Президенту України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України);
- відомчі нормативні акти (накази МВС України), а також міжвідомчі накази державних органів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність);
- міжнародно-правові акти, ратифіковані Україною.

Ці законодавчі акти можна поділити на дві групи. По-перше це нормативно-правові акти які регламентують порядок застосування спеціальних засобів, по-друге нормативно-правові акти, які стосуються обігу спеціальних засобів.

Згідно з п. 30 ст. 11 Закону України «Про міліцію» працівники міліції мають право зберігати, носити і застосовувати спеціальні засоби.

У ст. 12 цього закону встановлено умови та межі застосування спеціальних засобів, а в ст. 14 – правові підстави застосування спеціальних засобів.

Необхідно зазначити, що аналогічні норми щодо застосування спеціальних засобів містяться у наступних законах, які регламентують діяльність інших правоохоронних органів України.

Так, це Закони України:

- «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» (ст. 9);
- «Про попереднє ув'язнення» (ст. 18);
- «Про електроенергетику» (ст. 19);
- «Про тваринний світ» (ст. 60);
- «Про природно-заповідний фонд» (ст. 61);
- «Про Прикордонні війська України» (ст. 8);
- «Про Службу безпеки України» (ст. 26);
- «Про розвідувальні органи України» (ст. 19);
- «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» (п. 21-24);
- «Про Статут Гарнізонної та вартової служби Збройних Сил України» (п. 60, 61);
- «Про боротьбу з тероризмом» (ст. 13)

До нормативних актів, прийнятих урядом з питань застосування спецзасобів, належать затверджені постановою Ради Міністрів УРСР від 27 лютого 1991 р. № 49 «Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Українській РСР» із змінами та доповненнями. У них, по-перше, встановлюється єдиний для України перелік спеціальних засобів, дозволених до застосування органами внутрішніх справ та іншими правоохоронними органами, а по-друге, визначається процесуальний порядок цього застосування.

Що стосується обігу спеціальних засобів, то єдиного нормативно-правового акту, який би врегулював ці питання не існує. Окремі аспекти регулювання обігу в Україні спеціальних засобів регламентуються Цивільним кодексом України та Законом України «Про власність» (щодо закріплення права власності на спеціальні засоби), Митним кодексом України (щодо експорту, імпорту, ввезення, транзитного перевезення та вивезення з території України майна, у тому числі спеціальних засобів), Законом України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (щодо встановлення ліцензування

діяльності з виробництва спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продажу), Кодексом України про адміністративні правопорушення (щодо встановлення адміністративної відповідальності за порушення порядку розробки, виготовлення, реалізації спеціальних засобів, порядку їх купівлі, реєстрації та обліку, а також правил застосування).

Решта нормативних актів, що регулюють обіг спеціальних засобів, – це підзаконні нормативно-правові акти, серед яких: Постанова Верховної Ради України від 17 червня 1992 р. № 2471-12 «Про право власності на окремі види майна»; Положення про дозвільну систему, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576; Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1993 р. № 706.

Цими нормативними документами встановлено особливий порядок виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, обліку і використання, у тому числі спеціальних засобів, правова основа та порядок видачі дозволів на спеціальні засоби, відповідальність за їх порушення.

Крім того, існує велика кількість відомчих нормативних актів у сфері обігу спеціальних засобів: Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з виробництва спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продажу, затверджені спільним наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та МВС від 21 березня 2001 р. № 53/213, якими встановлюються організаційні, технологічні, режимні та особливі вимоги провадження господарської діяльності з виробництва спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продажу;

Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів, затверджена наказом МВС від 21 серпня 1998 р. № 622.

Наказ МВС від 18 жовтня 1993 р. № 642 «Про заходи щодо виконання постанови Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1993 р. № 706 «Про затвердження Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії», якими визначається процесуальний механізм проведення дозвільної діяльності, зокрема на пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії» та ряд інших.

Як бачимо, процес обігу спеціальних засобів здебільшого регулюється підзаконними нормативно-правовими актами, зокрема рядом наказів МВС України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Закон України «Про міліцію»: від 20.12.1990 р. // ВВР України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
3. Котляр О. В. Правові основи застосування зброї та спеціальних засобів працівниками ОВС / О. В. Котляр // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 501–506. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11kovczp.pdf>

4. Спеціальна техніка в органах внутрішніх справ: навч. посіб. / Р. В. Мукоїда, А. О. Шелехов / за заг. ред. С. В. Кузніченка. – Одеса: ОДУВС, 2013. – 134 с.

5. Фролов О. С. Застосування сили у внутрішніх справах держави: підстави, алгоритм, принципи, межі: монографія / О. С. Фролов. – Запоріжжя: ЗІОІ МВС України, 2007. – 191 с.

УДК 343.12:347.963

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ОСОБУ, ЯКА ЗАЛУЧАЄТЬСЯ НА НЕГЛАСНІЙ ОСНОВІ ДО ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ЗАКУПКИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН

Тарасенко Руслан Владиславович,
кандидат юридичних наук, с.н.с.,
начальник докторантури та ад'юнктури (Одеський державний
університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Любчик Віктор Борисович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців підрозділів кримінальної міліції
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Стаття присвячена питанням забезпечення безпеки осіб, які залучаються на негласній основі до проведення оперативних закупівель наркотичних засобів і психотропних речовин. Обґрунтована необхідність надання гарантій конфіденційності особам, які співробітничать з оперативними та слідчими підрозділами органів внутрішніх справ, реалізації у їхньому відношенні заходів безпеки, спрямованих на захист персональних даних взятих під захист осіб та іншої інформації, що може їх викрити перед підозрюваними (обвинуваченими) та громадськістю.

Ключові слова: учасник кримінального судочинства, оперативна закупка, заходи безпеки, псевдонім, анонімність, конфіденційність.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ КОНФИДЕНЦИАЛЬНОСТИ СВЕДЕНИЙ О ЛИЦЕ, КОТОРОЕ ПРИВЛЕКАЕТСЯ НА НЕГЛАСНОЙ ОСНОВЕ К ПРОВЕДЕНИЮ ОПЕРАТИВНОЙ ЗАКУПКИ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ И ПСИХОТРОПНЫХ ВЕЩЕСТВ

Тарасенко Руслан Владиславович,
кандидат юридических наук, с.н.с.,
начальник докторантуры и адъюнктуры
(Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина)

Любчик Віктор Борисович,
кандидат юридических наук,
доцент кафедры оперативно-розыскной деятельности факультета
подготовки специалистов для подразделений криминальной милиции
(Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина)

Статья посвящена вопросам обеспечения безопасности лиц, которые привлекаются на негласной основе к проведению оперативных закупок наркотических средств и психотропных веществ. Обоснована необходимость предоставления гарантий конфиденциальности лицам, которые сотрудничают с оперативными и следственными подразделениями органов внутренних дел, реализации мер безопасности, направленных на защиту данных о взятых под защиту лицах и иной информации, которая может их изобличить перед подозреваемыми (обвиняемыми) и общественностью.

Ключевые слова: участник уголовного судопроизводства, оперативная закупка, меры безопасности, псевдоним, анонимность, конфиденциальность.

ENSURING THE CONFIDENTIALITY OF INFORMATION ABOUT THE INDIVIDUAL THAT DRAWS ON THE TACIT BASIS FOR CARRYING OUT EXPEDITIOUS PURCHASE OF NARCOTIC DRUGS AND PSYCHOTROPIC SUBSTANCES

Tarasenko Ruslan Vladislavovich,

candidate of legal Sciences, senior researcher, head of doctoral and postgraduate studies
(Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine)

Lubchik Victor Borisovich,

candidate of legal Sciences, associate Professor in the Department of operational-investigative activity of the faculty of training specialists of divisions of criminal militia
(Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine)

The article deals with the issues the ensuring safety for the participants of criminal process, who are involved in the covert basis to conduct operational procurement of drugs and psychotropic substances. The author stressed the necessity of guarantees of confidentiality to individuals, who cooperate with the operational and investigative units of internal affairs bodies, the implementation of security measures, aimed at protecting the data collected under the protection of persons and other information, that could expose them to the suspect (accused) and the public.

Key words: participant of the criminal proceedings, operational procurement, security measures, pseudonym, anonymity, confidentiality.

Чинне кримінальне процесуальне та оперативно-розшукове законодавство України визначає умови та підстави проведення тих негласних слідчих (розшукових) дій (надалі - НСРД) та оперативно-розшукових заходів (надалі - ОРЗ), які є найбільш дієвими у справі боротьби з незаконним обігом наркотиків та найбільш розповсюдженими у практичній діяльності оперативних та слідчих підрозділів ОВС. Оперативна закупівля є саме тим заходом, який, починаючи з 90-х років минулого століття, найбільш щільно увійшов в арсенал засобів оперативних підрозділів ОВС у справі протидії незаконному обігу наркотиків. Із плином часу питання організації і тактики проведення цього та супутніх заходів вдосконалювалися, збагачувалися досвідом, наводилися у бюлетенях з обміну досвідом та віддзеркалювалися у керівних інструкціях. Проте й на сьогодні лишилися питання, що потребують вирішення як з позиції удосконалення організаційно-тактичних засад, так і діючого законодавства.

Проблемам проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин приділили увагу у межах своїх робіт такі відомі дослідники як К. В. Антонов, Е. О. Дідоренко, О. Ф. Долженков, В. П. Захаров, А. В. Іщенко, І. П. Козаченко,

Я. Ю. Кондратьєв, Д. Й. Никифорчук, Ю. Ю. Орлов, В. Л. Ортинський, О. О. Подобний, О. П. Снігерьев, В.Є. Тара-сенко, С.В. Албул, Г.М. Бірюков, А. А. Венедіктов, А. П. Кіцул, О. Б. Керни-цький, В. І. Лебеденко, В.А. Некрасов, С. І. Ніколаюк, Е. В. Рижков, Я. І. Слободян, О. М. Стрільців, О. Г. Цвєтков, Ю. Е. Черкасов, І. Р. Шинкаренко та інші. Однак, у роботах вказаних науковців питання забезпечення безпеки осіб, які залучаються на негласній основі до проведення оперативних закупівель, ґрунтовно не розглядалися.

Відомо, що оперативна закупка є найефективнішим ОРЗ (НСРД) у боротьбі зі збутом наркотичних засобів чи психотропних речовин, та, на відміну від інших форм контролю за вчиненням злочину, широко розповсюджена в практичній діяльності оперативних та слідчих підрозділів ОВС. За допомогою цього заходу у 2014 році органами внутрішніх справ викрито 8 412 кримінальних правопорушень, що пов'язані із незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК).

Анкетуванням 247 працівників слідчих підрозділів ГУМВС України в Одеській області [10, с. 6-7] встановлено, що 101 респондент з усієї сукупності НСРД найчастіше проводить або доручає проведення оперативним працівникам саме оперативну закупку.

Згідно статистичних даних МВС України впродовж 2014 року лише підрозділами БНОН МВС України в Одеській області було проведено більше двох сотень оперативних закупівель наркотичних засобів та психотропних речовин, у 2013 – більше ніж півтори сотні (точна кількість є інформацією з обмеженим доступом). Тобто динаміка складає +27,4 % (+46). У той же час за 2014 рік дозволів на проведення цього заходу прокурорами Одеської області надавалося 197 разів, у 2013 – 187, тобто динаміка складає +5,3 (+10).

Основна мета оперативної закупівлі, здійснюваної переважно підрозділами БНОН ОВС України, полягає у викритті причетних до протиправної діяльності осіб (наркотогровців) шляхом закупівлі в них партії наркотиків оперативними працівниками, негласними позаштатними працівниками, громадянами по завчасно спланованій оперативній комбінації, в якій оперативний / негласний працівник / громадянин легендується під покупця (закупника).

Згідно ст. 271 діючого КПК України [1, ч. 1 ст. 271] оперативна закупка може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Зазвичай у практичній діяльності ОВС оперативні закупки проводяться щодо тих осіб, які готують або вчиняють злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, зброї, бойових припасів та вибухових речовин.

У теорії оперативно-розшукової діяльності та нормативно-правових актах немає єдиної точки зору на те, що собою являє оперативна закупка. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» в ст. 5 визначає закупку як «операцію щодо придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів» [4, ст. 5]. В ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативна закупка визначена як право оперативних підрозділів [2, ст. 8]. Кримінальний процесуальний кодекс України визначає оперативну закупку як форму контролю за вчиненням злочину [1, ч. 1 ст. 271], що, у свою чергу, є негласною слідчою (розшуковою) дією.

Відповідно до Інструкції з організації роботи ОВС України щодо протидії незаконному обігу наркотиків оперативна закупка визначена як «комплекс оперативно-розшукових та інших спеціальних заходів щодо придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, що знаходяться в незаконному обігу, які здійснюються оперативними підрозділами правоохоронних органів за постановою начальника відповідного органу, погодженою з прокурором, з метою отримання доказів злочинної діяльності та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності» [5, п. 4.4.3.2].

В Інструкції про організацію роботи за оперативно-розшуковими справами та справами контрольного провадження оперативними підрозділами ОВС України оперативна закупка визначається як оперативно-розшуковий захід, проведення якого потребує рішення прокурора [6, п. 2.2.1].

Спільний наказ МВС України, Служби безпеки України, Міністерства доходів та зборів України № 887дск/384дск/480дск від 16 вересня 2013 року затверджує порядок проведення оперативної закупівлі та контрольованого постачання предметів, товарів і речовин, заборонених до обігу, а також визначає наступне:

- оперативна закупка є оперативно-розшуковим заходом та проводиться у рамках та у строки ведення оперативно-розшукових справ (надалі - ОРС);

- у разі здійснення кримінального провадження, у рамках якого контроль за вчиненням злочинів відбувається у формі оперативної закупки, цей захід є негласною слідчою (розшуковою) дією [8, п. 1.3].

Можемо окреслити основні переваги проведення оперативної закупки у порівнянні з іншими НСРД або ОРЗ, які є очевидні:

- відносна простота застосування, що не потребує спеціальних знань у відповідних галузях (технічній, фізико-математичній тощо);

- стовідсоткове забезпечення доказової бази свідками в процесі кримінального провадження;

- допустимість застосування для її здійснення широкого контингенту осіб, зокрема, працівників міліції, негласного апарату (при умові забезпечення належного зашифрування під час участі у кримінальному судочинстві), інших громадян з їхньої згоди;

- можливість використання закупки для документування злочинної діяльності як роздрібних торговців, так і оптових збувальників.

Але незалежно від форми накопичення зафіксованих матеріалів (ОРС, кримінальне провадження), придбання наркотиків під час проведення оперативної закупки має здійснюватися лише за легендою (зашифровано), оскільки особи, причетні до їх незаконного збуту, усвідомлюють характер власних протиправних дій та всіляко намагаються уникнути відповідальності за їх учинення. З їхньої сторони це досягається шляхом:

- приховування своїх намірів, збереження у таємниці окремих фактів наркозбуту;

- продажу наркотиків лише завчасно визначеним особам («вхожим»);

- продумуванням безпечної процедури купівлі-продажу (не брати до рук купюри, опосередковано передавати наркотики тощо);

- налагодженням корупційних зв'язків із представниками правоохоронних органів та застосування інших способів протидії потенційним заходам із викриття протиправної діяльності з боку органів внутрішніх справ.

У практичній діяльності підрозділів БНОН ОВС трапляються випадки залякування осіб, які систематично купують наркотики, з боку наркозбувача та інших зацікавлених у його промислі осіб. При чому загроза для громадян, які потенційно можуть допомогти ОВС у викритті фактів наркозбуту, може виходити як від самого наркозбувача і його оточення, так і від кримінальної середовища, що має місце на певній території обслуговування. На думку провідних дослідників, у сучасних умовах до учинення злочинів відносно осіб, які сприяють органам правопорядку та беруть участь у кримінальному процесі, більше причетні організовані злочинні угруповання. Дійсно, відповідно до розподілу ролей учасників злочинних угруповань саме функції організатора спрямовані на забезпечення приховування злочинної діяльності угруповання, планування, фінансування й організацію здійснення заходів щодо протидії правоохоронним та судовим органам, в т.ч. шляхом тиску на учасників кримінального судочинства, налагодження корупційних зв'язків з посадовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування,

засобами масової інформації і їхнього використання, підтримання контактів, в т.ч. міжнародних, зі злочинними угрупованнями загальнокримінальної спрямованості, організацію та обрання способів подолання опору жертв тощо. Безпосередніми виконавцями злочинів відносно учасників кримінального судочинства виступають рядові члени угруповань або особи, які працюють за замовленням учасників злочинного угруповання.

Проте, відзначимо, що вчинення злочинів відносно осіб, які сприяють у негласній формі оперативним (або слідчим) підрозділам, характерно не тільки для організованої злочинності. Загрозу можуть нести як окремі особи, їх групи, так і кримінальне середовище на певній території чи місцевості. Ця загроза може торкатися не лише осіб, які беруть участь у проведенні оперативної закупки чи інших заходів, а й інших осіб, наприклад понятих. З цього приводу можемо навести приклад з особистого досвіду практичної роботи в ОВС. Так, особа «Б.» чоловічої статі віком 24 роки була запрошена працівниками міліції (БНОН) для участі при проведенні огляду місця події в якості понятого по справі, пов'язаній зі збутом наркотичного засобу опій ацетильований. Наступного дня після проведення огляду особа «Б.» зустріла на вулиці раніше знайомих їй чотирьох громадян, які в цей час розпивали спиртні напої, та особисто були не дуже знайомі з підозрюваним по кримінальній справі. Проте це не завадило тому, що вони висловили свою зневагу до «Б.» з приводу участі в якості понятого та допомоги органам внутрішніх справ. Під час розмови з використанням нецензурної лайки пролунали погрози вчинити фізичне насильство над «Б.», а після того як «Б.» почав відходити від громадян, останні шпурнули йому у потилицю пом'яту пачку цигарок. Ця історія є яскравим прикладом того, що загрозу для учасників кримінального судочинства можуть становити не тільки підозрювані (обвинувачені) та їхні зв'язки, а і вороже настроєні до органів правопорядку громадяни, особливо особи, які додержуються злочинських звичаїв і традицій чи симпатизують ним.

У такому ключі важливо розуміти, яка загроза потенційно має місце по відношенню до тих громадян, які в активній формі сприяють оперативним та слідчим апаратам ОВС, надають з цього приводу свідчення у межах кримінального провадження. Основна загроза полягає у розшифруванні злочинцями закупника, розголошенні відомостей про особу, яка приймала участь у проведенні оперативної закупівлі. Таким чином, основна увага оперативних та слідчих працівників має бути спрямована на недопущення розголошення подібного роду відомостей, забезпечення анонімності закупника.

З цією метою оперативні (слідчі) працівники повинні створити такі умови, що виключають можливість встановлення фігурантом справжньої особи-покупця, його особистості. Передумови для цього повинні створюватися ще на етапі планування проведення заходу. Слід врахувати, що оперативна закупка може проводитися і щодо осіб, які в минулому самі сприяли оперативним підрозділам у проведенні цього заходу.

Зважаючи на обізнаність багатьох осіб, причетних до НОН, щодо організації проведення ОРЗ працівниками міліції, при проведенні оперативної закупівлі необхідно встановлювати рівень поінформованості фігуранта за зазначеним напрямком, у т.ч. щодо самої процедури збуту наркотиків, а також щодо наявності можливого «даху» зі сторони працівників правоохоронних органів (прокуратури, інших працівників ОВС тощо). З метою недопущення розшифрування покупця (закупника) працівники оперативного (слідчого) підрозділу через агентуру повинні з'ясувати рівень технічної оснащеності фігуранта. Наприклад, певного розповсюдження у цивільному обігу отримали ультрафіолетові освітлювачі (лампи), чим користуються причетні до незаконного збуту особи. Якщо оперативному підрозділу стане відомо про факт такого застосування в процесі наркозбуту, при поміченні грошових коштів вже не можна використовувати

стандартні засоби невидимого маркування: аерозольні препарати «Промінь», «Промінь-1», люмінофорні фломастери, пасти, воскові олівці. За таких умов треба застосовувати препарати, що виявляються ультрафіолетовим світлом іншої довжини хвилі. Наприклад, препарати, якості яких виявляються тільки за допомогою відповідної лампи зі світлом із певною довжиною хвилі (нанометрів). Потрібний препарат також можна на особистих контактах узгоджувати зі співробітниками НДЕКЦ МВС або працівниками лабораторії прикладної хімії.

Нажаль, у межах несекретної наукової праці ми не можемо детально зупинитися на основних тактичних прийомах забезпечення анонімності особи-покупця (закупника), тому зупинимося на кримінальних процесуальних засадах забезпечення конфіденційності відомостей про таку особу. Кримінальним процесуальним законодавством передбачена можливість вжиття дієвих заходів безпеки, націлених на забезпечення конфіденційності відомостей про відповідних учасників кримінального судочинства, зокрема:

1) спрямованих на захист персональних даних взятих під захист осіб та іншої інформації, що може їх викрити:

- обмеження відомостей про особу в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), а також протоколах слідчих дій та інших матеріалах кримінального провадження, заміни прізвища, імені, по батькові в цих документах псевдонімами за постановою органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчого, прокурора або за ухвалою слідчого судді, суду про зміну анкетних даних [3, п. а) ст. 15];

- неоголошення будь-яким способом дійсних анкетних даних про осіб, які взяті під захист і підлягають виклику в судове засідання [3, п. в) ст. 15];

- виклику до суду цієї особи виключно через орган, який здійснює заходи безпеки [3, п. г) ст. 15];

- накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про особу, взяту під захист, адресними бюро, паспортними службами, підрозділами Державтоінспекції, довідковими службами АТС та іншими державними інформаційно-довідковими службами [3, п. д) ст. 15].

2) спрямованих на унеможливлення контактування взятої під захист особи з іншими учасниками під час кримінального провадження та її ідентифікації за зовнішніми ознаками:

- проведення упізнання особи поза візуальним та аудіо-спостереженням того, кого впізнають, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства [3, п. б) ст. 15];

- проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування зі змінами зовнішності і голосу особи, якій забезпечується захист [1, ч. 1 ст. 232];

- судове провадження у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення зі змінами зовнішності і голосу особи, якій забезпечується захист [1, ч. 1 ст. 336];

- закриті судові засідання [3, ст. 16].

Застосування подібного роду заходів безпеки найбільш характерно для осіб, які або на негласній основі брали участь чи сприяли виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень (негласних позаштатних працівників, громадян), та є невідомими для фігурантів по кримінальному провадженню. За даними проведеного нами аналізу 154 ОРС відповідної категорії із забарвленням «збут наркотиків» оперативні працівники по усіх вивчених справах обирають відносно особи, яка проводить закупівлю, (закупника) заходи безпеки, спрямовані на забезпечення конфіденційності. Про це свідчать наявні у матеріалах ОРС «постанови про забезпечення безпеки особи, яка проводить оперативну закупівлю», які переважно націлені на надання вигаданих анкетних даних закупнику та його виклик для дачі свідчень під час досудового розслідування та суду тільки через відповідний оперативний підрозділ.

Згідно результатів проведеного нами анкетування 291 працівника органів досудового розслідування у межах кримінальних проваджень слідчі також вживають заходи безпеки, спрямовані на забезпечення конфіденційності про особу, яка сприяє у проведенні оперативної закупки. Тобто у кримінальному процесі допускається повна або абсолютна анонімність, коли вся персональна інформація про особистість свідка залишається в таємниці.

Слід зазначити, що повна анонімність є винятковою мірою і може мати серйозні наслідки для права обвинуваченого на справедливий і відкритий судовий розгляд, на одночасний допит двох і більшої кількості осіб (очна ставка, перехресний допит). Як зазначають О. Б. Пойзнер, О. А. Білокур, М. О. Маркін з приводу застосування одночасного допиту, закон не зобов'язує слідчого провести такий допит, а надає йому таке право [9, с. 14]. Проте при вирішенні питання про задоволення клопотання підозрюваного про проведення одночасного допиту для з'ясування причин розбіжностей у показаннях слідчий повинен урахувати міжнародно-правовий стандарт, сформульований у п. 3 «d» ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, суттю якого є переважне право на очну ставку при клопотанні про це з боку обвинуваченого (підозрюваного) [9, с. 14].

Повна анонімність також накладає обмеження на право оскаржити справжність, точність і щирість показів свідків. Адже сторона захисту в таких випадках не в змозі перевірити: будь-який зв'язок з підозрюваним (обвинуваченим), що може стати причиною упередженого ставлення; походження інформації; будь-які особисті дані, які можуть вплинути на довіру до свідка (психічний стан, кримінальне минуле, звичка брехати та ін.).

Звідси вбачається, що теоретичне та нормативне розв'язання наведених проблемних аспектів не повинно призводити до якихось крайнощів та радикальних рішень. Не можна повністю умовчувати джерела та спосіб отримання доказової інформації оперативними підрозділами та слідчими, ігнорувати неможливість її подальшої перевірки визначеним суб'єктом. У той же час, у багатьох випадках не можна та не розумно допускати розголошення відомостей про взятих під захист осіб, особливо тих, які конфіденційно співробітничать з оперативними підрозділами та органами досудового розслідування, сприяють у проведенні оперативної закупки. Вищезазначене свідчить про необхідність розроблення в Україні спеціального механізму використання відомостей, що містяться у свідченнях осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні під псевдонімом.

Таким чином, на сьогоднішній день забезпечення безпеки осіб, які залучаються на негласній основі до проведення оперативних закупівель, здійснюється оперативним або слідчим підрозділом шляхом недопущення під час проведення заходів із документування розголошення відомостей про належність покупця (закупника) до осіб, які сприяють правоохоронним органам, правильної організації проведення заходів та використання напрацьованих тактичних прийомів, а також шляхом своєчасного вжиття у межах ОРС та (або) кримінального провадження заходів безпеки: спрямованих на захист персональних даних взятих під захист осіб та іншої інформації, що може їх викрити; спрямованих на унеможливлення контактування взятої під захист особи з іншими учасниками під час кримінального провадження та її ідентифікації за зовнішніми ознаками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.
2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992. – № 22. – Ст. 303.

3. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України, 1994. – № 11. – Ст. 51.

4. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та зловживання ними» від 15 лютого 1995 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995. – № 10. – Ст. 62.

5. Інструкція з організації роботи органів внутрішніх справ України щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. – К. : 2004. – 34 с.

6. Інструкція про організацію роботи за оперативно-розшуковими справами та справами контрольного провадження оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України. – К., 2012. – 139 с.

7. Наказ МВС України № 06 від 17 грудня 2012 року «Про затвердження Інструкції про організацію агентурно-оперативної роботи оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України». – К., 2012. – 116 с.

8. Наказ МВС України, Служби безпеки України, Міністерства доходів та зборів України № 887дск/384дск/480дск від 16 вересня 2013 року «Про затвердження інструкції про порядок проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів, речей, послуг, документів, засобів і речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності».

9. Особливості проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування: Методичні рекомендації / О. Б. Пойзнер, О. А. Білокур, М. О. Маркін / Прокуратура Одеської області, Управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях, організаційно-методичний відділ. – Одеса, 2013. – 40 с.

10. Експрес-аналіз ефективності використання негласних слідчих (розшукових) дій: аналітичний огляд / С. В. Албул, М. П. Водько, О. Є. Користін, В. Б. Любчик та ін. – Одеса : ОДУВС, 2015. – 53 с.

УДК 343.98

ЗАГАЛЬНОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ПОБУДОВИ ТА ПЕРЕВІРКИ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ВЕРСІЙ

Цільмак Олена Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор,
в.о. начальника кафедри криміналістики, судової медицини
та психіатрії (Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

Автор у статті класифікував загальнологічні методи побудови та перевірки криміналістичних версій. На думку автора, використання цілого арсеналу взаємопов'язаних між собою загальнологічних методів таких як: аналізу, синтезу, наукової абстракції, узагальнення, абстрагування, аналогії, моделювання, індукції, дедукції, класифікації – надає можливості збагатити пізнавально-пошуковий процес побудови та перевірки криміналістичних версій та забезпечить ефективність досудового розслідування.

Ключові слова: загальнологічні, метод, аналіз, синтез, наукова абстракція, узагальнення, абстрагування, аналогія, моделювання, індукція, дедукція, класифікація, процес побудови та перевірки криміналістичних версій

ОБЩЕЛОГИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ПОСТРОЕНИЯ И ПРОВЕРКИ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ ВЕРСИЙ

Цильмак Елена Николаевна,
доктор юридических наук, профессор,
и.о. начальника кафедры криминалистики, судебной медицины и психиатрии
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

Автор в статье описал общелогические методы построения и проверки криминалистических версий. По мнению автора, использование целого арсенала взаимосвязанных между собой общелогических методов таких как: анализ, синтез, научная абстракция, обобщение, абстрагирование, аналогия, моделирование, индукция, дедукция, классификация - предоставит возможность обогатить познавательно-поисковый процесс построения и проверки криминалистических версий и обеспечит эффективность досудебного расследования.

Ключевые слова: общелогический, метод, анализ, синтез, научная абстракция, обобщение, абстрагирование, аналогия, моделирование, индукция, дедукция, классификация, процесс построения и проверки криминалистических версий

GENERAL LOGICAL METHODS OF CONSTRUCTION AND TESTING OF FORENSIC VERSIONS

Tsylvmak Elena Nikolaevna,
doctor of legal Sciences, Professor,
acting head of Department of criminalistics, forensic
medicine and psychiatry (Odessa State University of Internal Affairs,
Odessa, Ukraine)

The author of the article described the general logical methods of construction and testing of forensic versions. According to the author, the use of a whole arsenal of interconnected general logical methods such as analysis, synthesis, scientific abstraction, generalization, abstraction, analogy, simulation, induction, deduction, classification - will provide an opportunity to enrich the cognitive search process of building and testing of forensic versions and will provide the effectiveness of the pre-trial investigation.

Keywords: general logic, the method of analysis, synthesis, scientific abstraction, generalization, abstraction, analogy, simulation, induction, deduction, classification, the process of building and testing of forensic versions

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку органів досудового розслідування виникає низка проблем суб'єктивного та об'єктивного характеру, які призводять до зниження якості та результативності правоохоронної діяльності. Під час досудового розслідування злочинів дуже важливе значення відіграє процес побудови та перевірки криміналістичних версій.

Побудова та перевірка криміналістичних версій є складним пізнавально-вольовим процесом, якість та результативність якого залежить від того які методи використовуються для його реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розкриттю суті криміналістичних версій присвячені праці таких науковців, як В. Ф. Асмуса, Р. С. Белкіна, А. М. Васильєва, А. І. Вінберга, С. О. Голунського, Л. Я. Драпкина, А. Ф. Зелінського, І. М. Лузгіна,

А. М. Ларін, Г. М. Міньковського, І. Ф. Пантелєєва, Р. Д. Рахунова, О. О. Старченка, М. С. Строговича, Б. М. Шавера, А. Р. Шляхова та інші.

У криміналістичній літературі приділялася належна увага технології побудови та перевірки слідчих версій. Однак, у наукових працях відмічена фрагментарність стосовно методів побудови та перевірки криміналістичних версій. Тому метою та завданнями нашої статті є описання суті методів побудови та перевірки криміналістичних версій, а також механізму їх реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під час побудови та перевірки криміналістичних версій суб'єкти правозастосовної діяльності використовують цілий арсенал різноманітних методів, які умовно можна представити у такій класифікації: 1) загальнологічні (аналіз – синтез, наукова абстракція, узагальнення – абстрагування, аналогія – моделювання, індукція – дедукція, класифікація); 2) загальнонаукові (діалектичний та метафізичний); 3) приватнонаукові (теоретичні (формалізація, аксіоматизація, гіпотетично-дедуктивний) та евристичні (спостереження, порівняння, описання, експеримент)); 4) спеціально-прикладні (алгоритмічний); 5) специфічні (криміналістична рефлексія, криміналістичне прогнозування, інтуїтивний) та 6) евристичні (мозковий штурм, синектика; колективний пошук оригінальних ідей, евристичні питання, багатовимірні матриці, інверсія, організовані стратегії).

Ми зупинимося лише на загальнологічних методах так як вони у криміналістичній літературі та наукових працях вчених криміналістів описані були фрагментарно.

Загальнологічні методи - це способи та прийоми пізнавальної діяльності, що використовуються у різних галузях науки. До **загальнологічних методів** побудови та перевірки криміналістичних версій слід віднести такі: аналіз – синтез, наукова абстракція, узагальнення – абстрагування, аналогія – моделювання, індукція – дедукція, класифікація

Одним з найважливіших **загальнологічних** методів побудови та перевірки криміналістичних версій є «*аналіз*» (від грец. analysis – розклад, розчленування). Він полягає в аналізуванні явища або процесу, шляхом їх уявного розчленування на певні складові, для відшукування та виділення найбільш суттєвих деталей, сторін, характеристик (ознак, особливостей, властивостей, якостей), їх сутності, сенсу, специфічних змін та можливих зв'язків. Логічний аналіз явища або процесу завжди дозволяє виділити в його структурі три елементи: велику посилку, малу посилку й умовивід.

Важливе значення відіграє й метод «*наукової абстракції*» (від лат. abstrahere – відволікати), який передбачає логічне вилучення з аналізу другорядних фактів, які не мають істотного значення для злочину, що розслідується, однак, вони є важливими для переходу від імовірності до достовірності під час подальшої перевірки версій.

Метод аналізу міцно пов'язаний з методом «*синтезу*» (від грец. syntesis – сполучення, складання). За допомогою якого суб'єкти правозастосовної діяльності намагаються уявно з'єднати певні складові злочинного явища або процесу (деталі, сторони, характеристики (ознаки, особливості, властивості, якості)) для встановлення їхніх взаємозв'язків, сутності, сенсу та специфічних змін. Цей метод надає можливості пізнати об'єкт дослідження як єдине ціле.

Аналіз та синтез є протилежними за своєю суттю, однак, при побудові криміналістичних версій, ці методи взаємно доповнюють один одного, уточнюють, розширюють та підкреслюють те, що вважалося незначним.

Аналіз і синтез у залежності від характеру дослідження об'єкта та глибини проникнення в його сутність злочинного явища або об'єкта злочину може бути:

1) *прямий або емпіричний* – використовується на стадії поверхового ознайомлення з злочинним явищем або об'єктом злочину та надає можливості пізнати його;

2) *елементарно-теоретичний* - використовується для пізнання сутності досліджуваного явища та надає можливості встановити причинно-наслідкові зв'язки, виявити різноманітні закономірності;

3) *структурно-генетичний* - використовується для найбільш глибокого проникнення в сутність злочинного явища або об'єкта злочину та надає можливості виокремити головні, провідні, істотні елементи, які мають вирішальний вплив на всі інші сторони досліджуваного явища або об'єкта.

Аналіз, синтез та наукова абстракція взаємопов'язані з таким загальнологічним методом, як «*індукція*» (від лат. Inductio - наведення). Зазначений метод полягає в узагальненні усіх наявних відомих фактичних даних та інформації та на цій основі сприяє процесу побудови та перевірки криміналістичних версій. Завдяки цьому методу пізнання, із приватних фактів, явищ або процесів відводяться загальні принципи та закономірності; встановлюються характеристики, які мають повторювальний характер, та на цій основі вибудовується індуктивний умовивід.

Індуктивний умовивід пов'язує отримані дані та інформацію з висновком через деякі фактичні, психологічні чи математичні уявлення. Слід підкреслити, що висновок, зроблений за допомогою методу індукції в кінцевому результаті може виявитися істинним або помилковим.

Слід зазначити, що існують такі *основні групи індуктивних умовиводів за характером висновку*:

1) *повна індукція* - такий умовивід робиться на підставі вивчення усіх характеристик, фактичних даних злочинного явища або об'єкта злочину. Зазначений різновид індукції надає достовірні висновки, та використовується як доказ кримінальному провадженні;

2) *неповна індукція* - такий умовивід робиться на підставі посилок, він не охоплює усі характеристики та фактичні дані злочинного явища або об'єкта злочину. Розрізняють два види неповної індукції: популярну, або індукцію через простий перелік.

Неповна індукція являє собою умовивід, у якому загальний висновок про характеристики та фактичні дані злочинного явища або об'єкта злочину робиться на підставі, по-перше, що серед них не має суперечливих, по-друге, на підставі наукового знання. ***Наукова індукція може бути імовірною й достовірною та забезпечується такими методами:***

а) *єдиної схожості*, тобто якщо два або більше характеристик та фактичних даних злочинного явища або об'єкта злочину мають лише одну загальну обставину, а всі інші обставини різні, то це єдина схожа обставина і є причиною цього явища;

б) *єдиної відмінності*, тобто якщо випадки, при яких явище настає або не настає, розрізняються лише в однієї попередній обставині, а всі інші обставини тотожні, то саме ця одна обставина і є причиною цього явища;

в) *об'єднаний метод схожості і відмінності*, тобто він є комбінацію перших двох методів;

г) *супутніх змін*, тобто якщо виникнення або зміна одного явища щоразу викликає певну зміну іншого явища, то обидва ці явища знаходяться в причинному зв'язку один з одним;

д) *залишків*, тобто якщо відомо, що причиною досліджуваного злочинного явища не служать необхідні для нього обставини, крім одного, то саме ця одна обставина і є, ймовірно, причиною цього явища.

Зазначені методи наукової індукції по встановленню причинних зв'язків злочинного явища або об'єкта злочину є взаємопов'язаними та обумовлюють один одного.

У сучасній логіці індукція розглядається як теорія імовірнісного висновку. Робляться спроби формалізації індуктивного методу на основі ідей теорії ймовірностей, що допоможе більш чітко усвідомити логічні проблеми даного методу, а також визначити його евристичну цінність.

Суть цього методу «*дедукція*» (від лат. *Deductio* - виведення) полягає в тому, що в процесі пізнання, від загального знання про деякі явища або процеси суб'єкти доходять до знання приватного й одиничного. Особливістю дедукції є те, що істинність її посилок гарантує істинність висновку. Початком (посилками) дедукції є аксіоми або просто гіпотези, що мають характер загальних тверджень («загальне»), а кінцем - наслідки з посилок, аксіоми («приватне»).

Дедукція та індукція найтісніше взаємопов'язані та доповнюють один одного. Індуктивне дослідження припускає використання загальних теорій, законів, принципів, тобто включає в себе момент дедукції, а дедукція неможлива без загальних положень, які отримуються індуктивним шляхом. Іншими словами, індукція і дедукція пов'язані між собою як й аналіз і синтез.

Терміни «дедукція», «індукція» і «абдукція» походять від кореня «вести» і переводяться відповідно «виведення», «наведення», «приведення». Ч. Пірс писав: «Індукція розглядає теорії і вимірює ступінь їх згоди з фактами. Вона ніколи не може створити будь-якої ідеї взагалі. Чи не більше того може зробити дедукція. Всі ідеї науки виникають за допомогою абдукції. Абдукція полягає в дослідженні фактів і побудові теорії, що пояснює їх». Іншими словами, за Пірсом, абдукція є метод пошуку гіпотез, в той же час як індукція, будучи імовірнісним умовиводом, згідно філософу, є метод перевірки наявних гіпотез і теорій.

Абдукція починається з аналізу і точної оцінки встановлених фактів, після чого вибирається гіпотеза для їх пояснення. Пірс формулює методологічні вимоги до абдуктивних гіпотез:

По-перше, вони повинні пояснити не тільки емпірично спостережувані факти, а й факти безпосередньо не спостережувані, які перевіряються непрямим шляхом.

По-друге, вони повинні підтверджуватися, причому не тільки спостережуваними фактами, а й знову виявленими фактами.

Абдуктивне міркування не гарантує відкриття істини, але значно полегшує їх пошук.

Метод «*узагальнення*» застосовується у процесі уявного переходу від одиничного до про загального, від менш загального, до більш загального. Пов'язаний з ним метод «*абстрагування*» (від лат. – віддалення), який полягає в розумовому виділенні суттєвих, найістотніших рис, відношень, сторін об'єкта, що досліджуються. Процес абстрагування є двоступеневим та доволі складним – спочатку відокремлюється важливе від неважливого, суттєве від несуттєвого, загальне від одиничного, а потім устанавлюється незалежність або слабка залежність об'єкта пізнання від певних факторів для того, щоб відкинути їх.

Також під час побудови та перевірки версій суб'єктами правозастосовної діяльності використовується метод «*аналогії*» (від грец. *analogia* – схожість). Він передбачає пошук подібностей у досліджуваних явищах або процесах, тобто в їхніх деталях, сторонах, характеристиках (ознаках, особливостях, властивостях, якостях) тощо. Аналогія може бути:

а) *прямою*, тобто порівняння наявної кримінальної ситуації або злочинного явища з подібними ситуаціями або явищами, які колись вже відбувалися та порівняння з практичним досвідом правозастосовної діяльності;

б) *особистісно-спрямованою*, тобто порівняння стратегій злочинної поведінки з подібними.

Джерелами аналогії при конструюванні версій можуть бути [2]:

1) оперативно-розшукові та слідчі дані щодо способів, мотивів, складу та методів вчинення вже розкритих злочинів;

2) оперативно-розшукові та слідчі матеріали щодо однотипних нерозкритих злочинів;

3) загальні теоретичні положення, які ґрунтуються на узагальненні правозастосовної практики і дозволяють намітити певну кількість версій щодо конкретної категорії злочинів;

4) теоретичні узагальнення та власний досвід суб'єкта правозастосовної діяльності у розкритті злочинів.

Аналогія, як повністю самостійний метод правозастосовної діяльності, не може гарантувати достовірні висновки. Тобто за допомогою цього методу наукового пізнання отримуються знання про одні предмети чи явища або особу злочинця на підставі їх схожості з іншими. Для підвищення ймовірності висновків за аналогією необхідно прагнути до того, щоб:

- були виявлені не тільки зовнішні властивості зіставляються характеристик та фактичні дані злочинного явища або об'єкта злочину, а головним чином внутрішні;
- ці характеристики та фактичні дані повинні бути подібними в найважливіших і істотних ознаках, а не у випадкових і другорядних;
- коло співпадаючих ознак повинно бути якомога ширше;
- враховуватися повинна не тільки схожість, а й відмінність характеристик та фактичних даних.

Метод аналогії дає найбільш цінні результати тоді, коли встановлюється органічний взаємозв'язок не тільки між подібними ознаками, але і з тією ознакою, що переноситься на досліджуваний об'єкт.

Пов'язаний з усіма вищеописаними методами побудови та перевірки криміналістичних версій й метод *«моделювання»* (лат. *modulus* – міра, взірець). Його суть – це схематична побудова імовірних моделей злочинного явища або процесу, а також стратегій злочинної поведінки для найбільш досконалого дослідження та вивчення. Обов'язковою умовою до моделі є те, що вона має містити конкретні факти, суттєві риси, ознаки, властивості реального явища або процесу.

Моделювання в правозастосовній діяльності вважається досить ефективним засобом реконструкції злочинного явища або процесу та встановлення основних елементів структури злочинного діяння, їх взаємозв'язку, функціональних параметрів, зовнішніх факторів, які впливали на це діяння.

Модель конструюється на основі попереднього вивчення злочинного явища або процесу та виділення його істотних характеристик, аналізу основних його параметрів та зіставлення отриманих результатів з характеристиками реального об'єкта. Якщо основні параметри не співпали з характеристиками реального об'єкта відбувається корегування моделі. Моделювання може бути матеріальним та ідеальним.

Усі вище описані методи надають можливість застосувати, під час побудови та перевірки криміналістичних версій, метод *«класифікації»*, який дозволяє поділити усі фактичні дані на окремі групи за певною дуже важливою загальною ознакою, що визначає закономірні зв'язки в єдиній системі конкретного знання. Тобто можна стверджувати що метод класифікації дозволяє упорядковувати інформацію у її ієрархічній послідовності та значимості.

«Класифікаційний» метод використовується також в тих випадках, коли необхідно ідентифікувати групи однорідних об'єктів, тобто він організовує безліч об'єктів в систему, встановлюючи зв'язки між ними. Він корисний, насамперед, у тих випадках, коли необхідно обробити інформацію про велику кількість об'єктів, які відрізняються суттєвими ознаками, тобто коли необхідно з безлічі об'єктів вивчення або перевірки отримати інформацію про певний факт.

Різновидами класифікації є:

1) *декомпозиція* - це особливий вид класифікації, який не допускає довільного критерію. Декомпозиція призначена для встановлення пов'язаних між собою змістовних елементів деякої об'єктивної цілісності злочинного явища.

2) *стратифікація* - це визначення шарів (страт) в багатошаровому явищі, тобто залежностей особливого виду. Зазначений різновид класифікації ураховує такі критерії як: зовнішнє та внутрішнє середовище, людські ресурси, технічні засоби, стратегія і тактика, суб'єктивні та об'єктивні чинники тощо.

Під час застосування методу «класифікації» слід використовувати також такі обумовлюючі та детермінуючі його методи, як:

1) *ієрархічний* - послідовний поділ множини об'єктів на підмножини (відбувається тільки за однією ознакою поділу; без повторів та без пропусків), з використанням принципу «від загального до конкретного»;

2) *систематизація* - обґрунтована послідовна систематизація фактичних даних або інформації;

3) *ранжування* - розміщення ознак об'єктів в певному порядку, за принципом зростання або зменшення будь-якої ознаки, властивості, характеристики;

4) *селекція та симпліфікація*. Вони здійснюються паралельно. Їх основна відмінність в тому, що селекція орієнтована на відбір доцільних деталей, елементів, ознак, властивостей, характеристик об'єктів дослідження, а симпліфікація - на відбір недоцільних, тобто тих що виключають можливість обирати їх як достовірні фактичні данні;

5) *оптимізація* - упорядкування деталей, елементів, ознак, властивостей, характеристик об'єктів досудового розслідування за певними критеріями.

Використання методу класифікації під час побудови та перевірки криміналістичних версій визначається такими правилами її побудови:

1) пропорційності (адекватності) - тобто кожна характеристика або фактичне дане має увійти в один з критеріїв класифікації;

2) об'ємної роздільності характеристик або фактичних даних - тобто кожна з повинна чітко відображати критерій класифікації та не повинна належати декільком членам поділу.

Тому, здійснюючі класифікацію фактичних даних або характеристик злочинного явища суб'єкти досудового розслідування повинні чітко визначитися з критеріями класифікації. Слід зазначити, що критерії повинні бути чіткими, однозначними, не розпливчатими. Вони можуть бути складними та включати у себе декілька параметрів досліджуемого явища або об'єкта, однак вони повинні бути логічними та зрозумілими.

Висновок. Таким чином, загальнологічні методи є класичними, однак мають певні особливості у зв'язку з тим, що вони слугують процесу побудови та перевірки криміналістичних версій під час досудового розслідування кримінального правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цільмак О. М. Методи побудови та перевірки криміналістичних версій [Електронний ресурс] / О. М. Цільмак // Юридичний науковий електронний журнал. - 2015. - № 2. - С. 240-244. Електронний тип даних. - Режим доступу: chrome-extension://http://lsej.org.ua/2_2015/66.pdf

2. Карагодин В. Н., Морозова Е. В. Криминалистические проблемы обнаружения и устранения следственных ошибок : учебно-практическое пособие / В. Н. Карагодин, Е. В. Морозова. - Екатеринбург : Изд-во Уральского юридического института МВД России, 2003. - 22 с.

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9:351.743-055

ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ
ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Барко Вадим Іванович,
доктор психологічних наук,
професор кафедри соціології та психології факультету права та
масових комунікацій (Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків, Україна)

Лапчук Віталій Степанович,
кандидат психологічних наук,
заступник начальника Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Стаття присвячена висвітленню психологічних механізмів діяльності керівника щодо профілактики девіантної поведінки та професійної деформації працівників органів внутрішніх справ. Розглядаються основні теоретичні підходи до поняття девіантної поведінки; відзначається, що важлива роль у профілактиці професійної деформації у колективах працівників органів внутрішніх справ належить управлінцям, оскільки керівник має бути прикладом поведінки для інших членів організації, повинен демонструвати зразки дій у складних ситуаціях. Показано, що успішність управлінських рішень багато в чому пов'язана із здатністю впливати на працівників. Наводяться психологічно обґрунтовані правила висунення вимог до підлеглих, такі, як реальність, своєчасність, аргументованість, послідовність і систематичність. З метою надання допомоги керівному складу підрозділів органів внутрішніх справ у статті пропонуються рекомендації щодо здійснення індивідуальної роботи з різними категоріями працівників органів внутрішніх справ.

Ключові слова: органи внутрішніх справ, девіантна поведінка, професійна деформація, психологічні механізми, психологічна профілактика.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ ПРОФИЛАКТИКИ ДЕВИАНТНОГО
ПОВЕДЕНИЯ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Барко Вадим Иванович,
доктор психологических наук,
профессор кафедры социологии и психологии факультета права и массовых
коммуникаций (Харьковский национальный университет внутренних дел,
г. Харьков, Украина)

Лапчук Виталий Степанович,
кандидат психологических наук,
заместитель начальника Херсонского факультета Одесского
государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина)

Статья посвящена рассмотрению психологических механизмов деятельности руководителя по профилактике девиантного поведения и профессиональной деформации сотрудников органов внутренних дел. Рассматриваются основные теоретические подходы к понятию девиантного поведения, отмечается, что важная роль в профилактике профессиональной деформации в коллективах сотрудников органов внутренних дел принадлежит управленцам, поскольку руководитель является примером поведения для других членов организации, показывает образцы действий в сложных ситуациях. В статье аргументируется, что успешность управленческих решений во многом связана со способностью влиять на сотрудников, представлены психологически обоснованные правила выдвижения требований к сотрудникам, такие, как реальность, своевременность, аргументированность, последовательность и систематичность. С целью оказания помощи руководящему составу органов внутренних дел в статье предложены рекомендации по осуществлению индивидуальной работы с различными категориями сотрудников органов внутренних дел.

Ключевые слова: органы внутренних дел, девиантное поведение, профессиональная деформация, психологические механизмы, психологическая профилактика.

PSYCHOLOGICAL APPROACHES TO PREVENTION OF DEVIANT BEHAVIOUR OF LAW ENFORCEMENT BODIES' OFFICERS

Barko Vadym Ivanovich,

doctor of psychological sciences,
professor of department of sociology and psychology
(Kharkiv national university of internal affairs,
Kharkiv, Ukraine)

Lapchuk Vitaliy Stepanovich,

candidate of psychological sciences,
deputy chief of Herson's faculty of Odessa state university of internal affairs
(Kherson, Ukraine)

The article is devoted to observation of psychological mechanisms of manager's activity towards prevention of deviant behaviour and professional deformation of Law enforcement bodies' officers. Basic factors that make the biggest contribution to development of deviant behaviour and professional deformation and related to the specific of activity of subdivisions of militia and maintenance of professional role of employees of organs of internal affairs are considered, psychological types of employees of militia are discussed. Different methods of psychological defence that can lead to appearance of deviant behaviour of militia personnel are considered as well.

The article emphasises that the main role in prevention of deviant behaviour and professional deformation of Law enforcement bodies' officers belongs to Police managers, because they urge to show to personnel the examples of right activity and correct behaviour in difficult and stressful situations. In the article authors present some arguments in favour of usage of psychological methods of influencing on Police personnel, suggest sound rules and arguments of setting up claims to Law enforcement officers, such as reality, timeliness, validity, consistency, systematicity.

In order to help Police managers in daily work the authors also suggest some recommendations concerning individual approach to different categories of Law enforcement bodies'

officers. In particular they propose to Police managers different plans of management with officers that have some temper accentuations.

The article also suggests complex of methods of psychological diagnostics; with the help of these methods psychologists and Police managers can find out individual features of police officers and predict the success of their professional activity. Multi-step process of complaint management among Law enforcement bodies' officers is suggested as well.

Key words: Law enforcement bodies, deviant behaviour, professional deformation, psychological mechanisms, psychological prevention.

Науковці називають девіантною поведінку, яка відрізняється від норм або прийнятих в суспільстві стандартів і не відповідає соціальним очікуванням. У свою чергу, соціальні очікування обумовлені поняттями соціального статусу людини, її етнічної і культурної приналежності, віку, статі [1–4]. Девіантну поведінку людини розглядають як систему вчинків (або окремі вчинки), що суперечать прийнятим в суспільстві нормам і проявляються у вигляді незбалансованості психічних процесів, неадаптивності, порушенні процесу самоактуалізації або у вигляді ухилення від морального і естетичного контролю над поведінкою. Наразі прояви девіантної поведінки є доволі поширеними в системі органів внутрішніх справ України, що призводить до негативних наслідків, суттєво знижує ефективність роботи міліції [2]. Тому наукова розробка підходів до профілактики такої поведінки є важливим теоретичним і прикладним завданням.

У сучасних психологічних дослідженнях виокремлюють наступні ознаки, що становлять зміст поняття девіантної поведінки: поведінка відхиляється від статистичної і соціальної норм; вона складно виправляється, коригується; потребує індивідуального підходу до працівників з боку керівників, психологів, колективу. Проблемі профілактики і подолання наслідків девіантної поведінки серед особового складу ОВС присвятили наукові роботи вітчизняні і зарубіжні психологи – В. С. Медведєв, О. М. Бандурка, Л. М. Балабанова, Т. Ю. Ваврик, С. І. Яковенко, Л. М. Мороз, І. В. Клименко, Ю. В. Осіпова, О. М. Цільмак, О. М. Буданов, М. І. Мар'їн, М. І. Мягких, В. Є. Петров та інші. Проте психологічні чинники і механізми профілактики такої поведінки серед працівників міліції наразі є недостатньо з'ясованими, тому метою статті є їх розкриття і висвітлення можливостей керівника ОВС щодо попередження девіантної поведінки і професійної деформації особового складу.

У літературі факти девіантної поведінки часто відносять до проявів професійної деформації [5; 6].

Важлива роль у профілактиці девіантної поведінки і професійної деформації у колективах працівників органів внутрішніх справ належить управлінцям. Керівник має бути прикладом поведінки для інших членів організації, чітко показуючи, як вони повинні діяти, що мають робити в першу чергу у складних ситуаціях. Успішність управлінських рішень багато в чому пов'язана із здатністю впливати на працівників. Можна виділити декілька типів поведінки керівника, що здійснює вплив: 1. Ґрунтується на заохоченні підлеглих за виконання ними своїх обов'язків якнайкраще; 2. Спирається на загрозу покарання за неправильні дії; 3. Ґрунтується на вимогах точного і неухильного дотримання усіх законів, наказів і правил; 4. Ґрунтується на авторитеті, керівника, на визнанні підлеглими безперечної переваги свого керівника у рівні знань, досвіду і кваліфікації. Науковці також виокремлюють низку методів ефективного психологічного впливу на працівників [6; 7].

Методи встановлення сприятливих взаємовідносин з об'єктом впливу (методи зближення). Сюди входять: введення в посаду, звернення, співчуття і співпереживання, довіра, турбота, допомога і підтримка, захист, прохання, пробачення, гумор.

Методи віддалення об'єкта впливу: демонстрація посилення ресурсів, натяк, уявна недовіра, заборона, відступ, вичікування, примус, обмеження, ігнорування, докір, недовіра, іронія.

Методи розвитку і зміцнення позитивних якостей об'єкта впливу: переконання, навіювання, контроль. Переконання складається з прийомів інформування і аргументації. Інформування можливе з використанням наступних засобів: висунення тези, визначення понять, висунення гіпотез, пояснення, вказівка, опис, характеристика, порівняння і розрізнення, інформація про цілі діяльності, порада і пропозиція, інформування про результати роботи. Аргументація реалізується за допомогою посилення на авторитетні джерела, доказ фактами, ілюстрація, аналогія.

Методи усунення негативних якостей у підлеглих: вимога, ексцес, демонстрація дій начальником, критика, нейтралізація, покарання, засудження.

Керівникові важливо враховувати, що успішна реалізація методів впливу залежить від багатьох психологічних чинників. Серед них головними є: авторитет суб'єкта; надійність джерела інформації; привабливість суб'єкта; зміст повідомлення.

Дослідження і практика управління в ОВС справ дозволяють виділити декілька психологічно обґрунтованих правил висунення вимог до підлеглих [2].

1. Реальність. Правило спонукає керівника пред'являти вимогливість, виходячи із змісту виконуваних підлеглим обов'язків, вирішуваних ними професійно-службових завдань, міри професійної підготовленості, досвіду і професійних здібностей.

2. Своєчасність. Правило означає необхідність вчасно реагувати на ознаки недисциплінованості працівників, дрібну провину і недбале ставлення підлеглих до посадових обов'язків.

3. Аргументованість. Керівник повинен домагатися розуміння підлеглими змісту вимог і внутрішньої згоди з ними.

4. Послідовність і систематичність. Правило вимагає з боку керівника поєднувати нарощування вимогливості до підлеглих відповідно до досвіду, професійної кваліфікації, індивідуальних особливостей.

5. Предметність. Вимоги керівника повинні мати точну адресу, вказувати на зміст майбутніх дій підлеглих, терміни виконання завдань, передбачувані результати, способи і прийоми роботи.

6. Справедливість. Правило змушує керівника бути гранично уважним до своїх оцінок і узагальнень.

7. Тактовність і доброзичливість. Етика пред'явлення вимог змушує керівника завжди бути доброзичливим і конструктивним.

Керівнику доцільно враховувати індивідуально-психологічні особливості працівників ОВС при проведенні заходів щодо профілактики порушень службової дисципліни і законності. З метою надання допомоги керівному складу підрозділів органів внутрішніх справ пропонуємо низку рекомендацій щодо здійснення індивідуальної роботи з різними категоріями працівників.

1. Працівники із проявами ознак акцентуації за збудливим типом.

Головними рисами цього типу є схильність до дисфорії (зниженого настрою із драгівливістю, озлобленістю, похмурістю, схильністю до агресії) і тісно пов'язаною з нею афективною вибуховістю. Характерна також напруженість емоційної сфери, що призводить в окремих випадках до аномалії ваблень. У інтелектуальній сфері, зазвичай, спостерігається в'язкість, ригідність, інертність, що накладають відбиток на усю психіку працівника. Афективні розлади можуть приводити до того, що працівники з даним типом акцентуації самі можуть шукати приводи для сварок. Афект може бути викликаний конфліктами, які легко виникають у збудливих людей внаслідок їх прагнення до влади,

пригнічення свого оточення, непоступливості, жорстокості і нарцисизму. Корекцію поведінки таких працівників бажано здійснювати через референтну в колективі особистість, тобто авторитетного для них лідера. При проведенні індивідуальної роботи бажано віддавати перевагу методам заохочення, переконання, спільної співпраці. До цих працівників слід проявляти підвищену вимогливість, активніше включати в роботу, частіше доручати самостійні завдання з припиненням спроб залишити доручену роботу незакінченою.

2. Акцентуація за шизоїдним типом.

Найбільш суттєвими рисами цього типу вважаються замкнутість, відгородженість від навколишнього світу, нездатність або небажання встановлювати контакти, понижена потреба в спілкуванні. Характерні поєднання суперечливих рис в особистості і поведінці: холодності і недовірливості; упертості і податливості; настороженості і легковір'я; апатичної бездіяльності і напористої цілеспрямованості; замкнутості і несподіваної настирливості; сором'язливості і нетактовності; надмірної прив'язаності і невмотивованих антипатій; раціональних міркувань і нелогічних вчинків; багатства внутрішнього світу і безбарвності його зовнішніх проявів. Керівникові необхідно здійснювати ретельний контроль несення ними служби. Доцільно діяти із досвідченим напарником, здатним коригувати можливі відхилення в поведінці при виникненні складної ситуації. Психопрофілактичну роботу необхідно проводити у напрямі переорієнтації інтересів в соціально корисне русло. Оскільки ці працівники можуть почувати себе комфортно у середовищі, де їх індивідуальність знаходить самореалізацію, питання про перехід в інший колектив повинне вирішуватися з особливою обережністю. Прогноз професійної придатності у цілому несприятливий.

3. Акцентуація за істероїдним типом.

Головні риси цього типу: безмежний егоцентризм, ненаситна жага уваги до своєї особистості, схильність до емоцій захоплення, здивування, шанування, співчуття. Можуть позитивно сприйматися навіть обурення або ненависть оточення, але тільки не байдужість і перспектива залишитися непоміченим. Сутність істероїдного типу полягає в аномальній здатності до витіснення, у специфічному відборі інформації і вражень про себе і про світ. Зусилля спрямовані на прикрашання своєї особи, істероїдний тип ретельно зберігає і гіпертрофує події; натомість усе, що має нейтральне, а тим більше негативне значення, витісняє з пам'яті і свідомості. Навіюваність, яка є характерною рисою цього типу, відрізняється вибірковістю - від неї нічого не залишається, якщо обстановка навіювання і самонавіювання не підтримує прояви егоцентризму.

Працівники з таким типом акцентуації вимагають уважного контролю з боку керівників. Вразливість по відношенню до зовнішніх афектів і потреба в негайному соціальному заохоченні у осіб цього типу можуть успішно використовуватися як важелі при спробі управляти їх поведінкою. Працівники з акцентуацією характеру за істероїдним типом найчастіше порушують дисципліну в наступних умовах: утиск їх інтересів; недооцінка заслуг. Видами професійної діяльності, яким віддається перевага, є громадська діяльність, організаторська робота, художня самодіяльність.

4. Акцентуація за нестійким типом.

Основна риса представників цього типу - патологічна слабкість волі. Безвілля, передусім, проявляється тоді, коли справа стосується служби, виконання обов'язків, досягнення цілей, які ставляться керівником, суспільством. Нестійкі працівники не виявляють особливої напористості, переважно пливуть за течією, примикаючи до активніших, ініціативних товаришів. Із цим пов'язані відсутність самостійних вчинків, недостатня здатність гальмувати свої потяги, утриматися від задоволення несподіваного бажання (якщо його здійснення не пов'язане з якими-небудь труднощами). Окрім слабкості волі,

відзначається підвищена навіюваність нестійких осіб, схильність до порушення дисципліни. Асоціальна поведінка нестійких залежить від впливу оточення. Психічна нестійкість є підґрунтям, на якому нерідко формуються різні варіанти невротичних розладів, алкоголізм, наркоманія. Необхідно контролювати несення служби і поведінку в побуті працівників з нестійкою акцентуацією. Кожне порушення дисципліни повинне отримувати відповідну оцінку з наступним обговоренням. При проведенні індивідуальної роботи слід віддавати перевагу методам переконання. Враховуючи високу схильність до асоціальної поведінки, вживання наркотичних препаратів, алкоголю, прогноз відносно служби в органах внутрішніх справ для цих працівників несприятливий.

5. Акцентуація за психастенічним типом.

Головними рисами психастенічного типу є підвищена психічна і фізична стомлюваність, дратівливість, схильність до іпохондрії. Стомлюваність особливо проявляється при розумових навантаженнях. Помірні фізичні навантаження переносяться краще, проте фізичне напруження, обстановка спортивних змагань, видаються складними. Дратівливість схожа на афективні спалахи при лабільній акцентуації, але на відміну від них, це пов'язано не з перепадами настрою, а із наростаннями дратівливості, що виразно простежуються в моменти стомлення.

Роздратування може накопичуватись і легко виливається на оточення, яке часом випадково потрапило "під гарячу руку", і так же легко змінюється розкаянням.

6. Акцентуація за сенситивним типом.

Для працівників такого типу характерна надзвичайно висока вразливість, до якої пізніше приєднується різко виражене почуття власної неповноцінності. Такі працівники зазвичай старанно виконують свої обов'язки, але дуже побоюються всілякого роду перевірок. Нерідко соромляться виступати публічно, боячись збитися, викликати сміх. Контактність нижча за середній рівень, віддають перевагу вузькому колу друзів. Рідко конфліктують, оскільки, зазвичай, займають пасивну позицію; образи зберігають в собі, альтруїстичні, жалісливі, уміють радіти здобуткам інших. Почуття обов'язку доповнюється сумлінністю. Проте надмірна чутливість заважає професійній діяльності, може провокувати несприйняття або критику з боку імпульсивних або дратівливих працівників.

7. Акцентуація за астено-невротичним типом.

Головними рисами цього типу є нерішучість і схильність до розмірковувань, тривожність, недовірливість і любов до самоаналізу, легкість виникнення obsesій (нав'язливих страхів, побоювань, дій, думок, уявлень). Страхі і побоювання астено-невротичного типу переважно адресуються до можливих і малоімовірних подій в майбутньому (із ним самим, близькими людьми тощо). Психологічним захистом від постійної тривоги за майбутнє стають спеціально придумані прикмети і ритуали: жести, заклинання, певні поведінкові комплекси. Іншою формою захисту може бути спеціально вироблений формалізм і педантизм, який передбачає багаторазову перевірку усього зробленого напередодні.

Нерішучість в діях і розсудливість астено-невротичного типу зазвичай поєднуються. Самостійний вибір, навіть малозначимий, може стати предметом довгих і тяжких коливань. Нерішучість нерідко призводить до гіперкомпенсації у вигляді несподіваної самовпевненості, безапеляційності в судженнях, удаваної рішучості і скороспішності дій в тих ситуаціях, коли потрібні обачність і обережність. Подібному типу не властива схильність до порушень правил, законів, норм поведінки, зловживання алкоголем, суїцидальні тенденції. Керівник має уникати делегування відповідальності такому працівникові, слід враховувати, що такі працівники характеризуються сумлінністю, дисциплінованістю, в конфліктах займають пасивну позицію, але при виникненні станів дезадаптації

можуть бути недостатньо дієздатними. Їх бажано залучати до колективної діяльності, завантажувати посильними завданнями з наданням підтримки, уваги і довіри. При проведенні індивідуальної роботи бажано віддавати перевагу методам заохочення та індивідуальної допомоги.

8. Акцентуація за епілептоїдним типом.

Характеризується ригідністю, інертністю психічних процесів, довгим переживанням травмуючих подій. Даний тип у конфлікти вступає рідко, водночас дуже сильно реагує на будь-який прояв порушення порядку. У діяльності поводить як бюрократ, пред'являючи оточуючим багато формальних вимог. Пунктуальні, акуратні, особливу увагу приділяють чистоті і порядку, добросовісні, схильні жорстко дотримуватись пунктів плану, у виконанні дій неквапливі, орієнтовані на високу якість, легко поступаються лідерством.

У разі виникнення конфліктних ситуацій на службі або в сім'ї стратегія взаємодії з таким працівником має бути спрямована на те, щоб думка керівника опосередковано стала переконанням самого працівника. При проведенні індивідуально-виховної або психокорекційної роботи доцільно використовуватися вирази: "Як Ви говорили", "Як Ви знаєте", "Як Ви вважаєте", "Як впливає з Вашого досвіду" тощо. Слід постаратися встановити із такими працівниками довірчий емоційний контакт, доцільно направити працівників до психолога для проведення психокорекційних заходів, призначених для зняття підвищеного рівня емоційного напруження, освоєння навичок саморегуляції і здійснення самоконтролю.

Працівники з акцентуацією характеру за епілептоїдним типом найчастіше порушують дисципліну за наступних обставин: несправедлива образа; зниження рівня самооцінки; перешкоди на шляху до поставленої мети. Видами професійної діяльності, яким надається перевага, є будь-які завдання, виконання яких дозволяє виявляти риси незалежності і самостійності.

Для діагностики акцентуації характеру рекомендуємо використовувати методику аутоідентифікації акцентуації характеру Е.Г. Ейдмільера або опитувальник "Характерологічні акцентуації особистості і нервово-психічна нестійкість" [3].

Індивідуальні особливості працівників органів внутрішніх справ керівнику варто враховувати також при формуванні у підрозділах малих груп для виконання певних службових завдань. При формуванні таких груп керівному складу доцільно набирати працівників із психологічно сумісними характерологічними та інтелектуальними особливостями. Керівнику важливо пам'ятати наступне:

- щоб запобігти виникненню можливих конфліктних ситуацій слід уникати об'єднання працівників з акцентуацією за збудливим, епілептоїдним та істероїдним типами;
- для запобігання появі у працівників станів розгубленості, реакцій відходу від рішучих дій, суїцидальних спроб, слід уникати об'єднання працівників з акцентуацією за психастенічним, сенситивним, астено-невротичним та лабільним типами;
- для виконання службових завдань, успішність яких визначатиметься здатністю ухвалення правильного рішення в умовах дефіциту інформації і обмеження часу на її осмислення, слід уникати об'єднання в одній групі працівників із рисами зниженого інтелекту.

Раннє виявлення дезадаптивних станів, проведення активної індивідуальної роботи з урахуванням психологічних особливостей, проведення заходів психологічної корекції сприятиме поліпшенню якісного складу підрозділів органів внутрішніх справ, підвищенню ефективності оперативно-службової діяльності, зниженню кількості порушень службової дисципліни.

Робота з особовим складом підрозділів органів внутрішніх справ здійснюється із врахування загальних психологічних закономірностей управління персоналом. Будь-який

керівник має періодично спілкуватися із працівниками, спроби деяких керівників не приймати працівників для розмови з ними і не реагувати на їх скарги не виправдовують себе. Зазвичай, працівники, що скаржаться, володіють цінною інформацією, яка може бути використана управлінцем для оптимізації службової діяльності. Для успішного керівництва підрозділом необхідно відрізнити працівників з реальними проблемами від тих, які просто люблять поскаржитися. У цьому може допомогти використання опитувальника для визначення рівня потреби в схваленні і опитувальника "Оцінка мотивації досягнення" [3].

Нерідко скарга може бути замаскована і керівник повинен уміти помічати приховане невдоволення. Працівники можуть використовувати гумор або сарказм для того, щоб побічно вказати на існуючі проблеми, висловити випадковий коментар.

Сучасний керівник може допомогти працівникам, навчивши їх скаржитися продуктивно. Для цього корисно використовувати метод управління скаргами (метод "Чотири-ох кроків"), який допомагає відсіяти несерйозні скарги і знайти шляхи вирішення серйозних проблем.

Чотирикроковий процес управління скаргами полягає у наступному.

Крок 1. Визначення проблеми - попрацюйте із працівником для того, щоб точно визначити причину скарги. Поставте запитання: «Чому це Вас турбує?»; «Що змусило Вас звернутися до мене?». Крок 2. З'ясування мотивації – чому людина скаржиться. Чи є це особистою проблемою, або працівник говорить за увесь колектив відразу? У чому полягає проблема? Крок 3. Вироблення рішень – надайте допомогу працівникові у перетворенні скарги на конструктивні ідеї. Запропонуйте замислитись над тим, що саме може допомогти в цій ситуації. Хто має бути залучений у вирішення проблеми? За який термін можна реально реалізувати висунуте рішення? Крок 4. Реалізація дій із подолання проблеми – як тільки Ви знаходите рішення, реалізуйте його негайно. Відкладаючи виконання рішення, Ви ризикуєте отримати проблему, яка буде тільки зростати і гальмувати роботу не лише працівника, але й усього підрозділу. Після розгляду керівником скарги, працівник має узяти на себе відповідальність за ситуацію і контролювати її результативне вирішення.

Сьогодні на озброєнні підрозділів психологічного забезпечення існує багато ефективних програм і психодіагностичних методик, за допомогою яких психолог підрозділу може визначити актуальний психологічний стан працівника, міру мобілізації фізичних і психічних ресурсів, поточний рівень психічного здоров'я, емоційний стан тощо, на основі чого планувати проведення профілактичної роботи і запобігати виникненню і розвитку девіантної поведінки. Наприклад, методика самооцінки емоційного стану визначає поточний емоційний стан особового складу. Шкала містить параметри "спокій – тривожність", "енергійність – втома", "піднесення – пригніченість", "упевненість – безпорадність". Для діагностики агресивності і ворожості ми рекомендуємо використовувати опитувальник Басса-Дарки. Завдяки опитувальнику можливо вже на ранній стадії виявити деструктивні тенденції працівника, його негативні почуття і оцінки [3]. Власний досвід показує, що психологічно грамотно побудований профілактичний процес, заснований на зазначених у статті принципах і механізмах взаємодії керівника з підлеглими, допомагає виявити проблеми працівників ОВС вже на ранніх стадіях, запобігти їх перетворенню на серйозні конфлікти, завчасно виявити прояви девіантної поведінки, які можуть зашкодити ефективній службовій діяльності і особистісному й професійному зростанню працівника. Подальше вдосконалення роботи щодо профілактики девіантної поведінки і профдеформації в середовищі працівників ОВС вбачається у розробці цільових тренінгових програм, присвяченим підвищенню психологічної стійкості і надійності персоналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барко В. І. Формування лідерства і прихильності до здорового способу життя у військовослужбовців та працівників правоохоронних органів : навчальний посібник / В. І. Барко, О. В. Бойко, Е. С. Литвиненко. – К. : К.І.С., 2008. – 200 с.
2. Барко В. І. Інформаційний poradnik з питань формування прихильності до здорового способу життя і безпечної поведінки серед військовослужбовців та працівників правоохоронних органів : практич. посібник / В. І. Барко, О. В. Бойко, Е. С. Литвиненко. – К. : К.І.С., 2008. – 142 с.
3. Барко В. І. Профілактика адиктивної поведінки у працівників ОВС України : навч. посібник / В. І. Барко, І. В. Клименко, В. О. Криволапчук. – К., 2009. – 52 с.
4. Буданов А. В. Психолого-педагогические пути преодоления профессиональной деформации сотрудников ОВД / А. В. Буданов. – М. : ГУК МВД России, 1994. – 278 с.
5. Елисеєв О. П. Практикум по психологии личности : учеб. пособие / О. П. Елисеєв. – СПб. : Питер, 2006. – 512 с.
6. Медведєв В. С. Психология злочинної діяльності / В. С. Медведєв. – К. : Атіка, 2012. – 204 с.
7. Менделевич В. Д. Психология девиантного поведения / В. Д. Менделевич. – М. : Медпресс, 2001. – 233 с.

УДК 159.98:331.101.3-057.34

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Матієнко Татяна Василівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри психології та педагогіки

(Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

Професійна діяльність державних службовців є одним з факторів, що обумовлюють формування певних особистісних якостей і рис характеру людини. У разі позитивного впливу професійна діяльність дозволяє реалізувати свої здібності, розкрити особистісний потенціал. Несприятливий перебіг професійного розвитку зовні проявляється у зниженні продуктивності праці, працездатності, а також у негативних змінах психічних якостей людини, у втраті ціннісних орієнтацій у праці. Порушення професійної діяльності, як правило, пов'язані з наявністю у фахівця психічного стану втоми, втратою трудових умінь і навичок. У результаті відбувається зупинка, розрив у професійній діяльності, знижується продуктивність праці.

Професійна деформація полягає не у початковій відсутності аналітичної якості, професійній неосвіченості, а в їхній трансформації чи атрофії. Проте, відсутність необхідної якості або недостатній професійний рівень можуть бути сприятливим ґрунтом для виникнення професійної деформації.

За вказаних обставин державний службовець зберігає впевненість у правильності своїх дій, а помилки розглядає як неминучі, спровоковані зовнішніми факторами, а тому безпечні. До типових прийомів самовиправдання можна віднести посилення на: недосконалість закону та формальність його вимог; упередженість і необ'єктивність

оточення; труднощі – перевантаження, дефіцит часу; інтереси держави, вказівки керівництва, в межах яких було прийнято незаконні рішення; труднощі у виконанні своїх обов'язків тощо. Тотальне самовиправдання за будь-яких обставин – головна ознака професійної деформації держслужбовців.

Ключеві слова: професійна діяльність, психічні якості людини, психологічні бар'єри, професійна деформація.

ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ

Матиенко Татьяна Васильевна,
кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры психологии и педагогики
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

Профессиональная деятельность государственных служащих – это один из факторов формирования личностных качеств и черт характера человека. Профессиональная деятельность положительно влияет на реализацию способностей, на раскрытия личностного потенциала. Негативное влияние, профессионального развития, проявляется в низкой продуктивности деятельности, работоспособности, в отрицательных изменениях психических качеств человека. Нарушение профессиональной деятельности связано с появлением у специалиста утомляемости, потерей трудовых умений и навыков.

Профессиональная деформация проявляется не в отсутствии профессиональной компетентности, а в ее трансформации. Отсутствие необходимых профессиональных качеств или недостаточный уровень образования являются основой для проявления профессиональной деформации.

По этим причинам государственный служащий сохраняет уверенность в правильности своих действий, а ошибки рассматривает, как необходимые внешние факторы, и поэтому, они безопасны. К типичными приемам самооправдания относятся: несовершенство законодательной базы и формальность требований; необъективное отношение сотрудников; перегрузки; нехватка времени; интересы государства; указания руководства, которое приняло незаконные решения, трудности в выполнении своих функциональных обязательств. Постоянное самооправдание – это основной признак профессиональной деформации государственных служащих.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, психические качества человека, психологические барьеры, профессиональная деформация.

THE CAUSES AND CONDITIONS OF PSYCHOLOGICAL PROBLEMS IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF CIVIL SERVANTS

Matiienko Tetyana V.,
candidate of law sciences, assistant professor,
professor at the Department of Psychology and Pedagogy
(Odessa State University of Internal Affairs,
Odessa, Ukraine)

Professional activity of civil servants is one of the factors that stipulate the forming of certain personal qualities and traits of human character. In the case of positive influence, professional activity allows to realize its capabilities, to expose personality's potential. Unfavorable motion of professional development outwardly shows itself in the decline of the labour, capacity productivity, and also in the negative changes of man's mental qualities, in the loss of the value orientations in labour. Violation of professional activity, as a rule, is connected with a specialist's psychical state of tiredness, loss of labour abilities and skills. As a result, there happens a stop, a break in professional activity, the labour productivity goes down.

Professional deformation manifests itself not in the absence of professional competence, but in its transformation. The lack of necessary professional qualities or lack of education are the basis for the manifestation of professional deformation.

For these reasons, a civil servant remains confident in the correctness of his actions and considers his mistakes to be necessary external factors, and therefore, they are safe. Typical methods of self-justification are: imperfect legislation and formal requirements; biased attitude of staff; overwork; lack of time; interests of the state; guide's instructions, that took illegal decisions, difficulties in carrying out their functional duties. Constant self-justification - this is the main feature of professional deformation of civil servants.

Key words: professional activity, psychical qualities of a person, psychological barrier, professional deformation.

Постановка проблеми. Органічною складовою державної служби є особа державного службовця не лише з точки зору суб'єкта виконання професійних обов'язків, але й з погляду на психологічний аспект професійної діяльності. Тому однією з актуальних проблем сучасної державної служби є психологічна характеристика області граничних можливостей людини, зокрема, її мотиваційний аспект.

А. Деркач і В. Заикин, звертаючись до проблеми професійної діяльності в специфічних й екстремальних умовах, виділяють ряд професій особливого типу, діяльність у яких реалізується за напружених і навіть небезпечних обставин. Вони підкреслюють, що за таких обставин працюють і багато категорій державних службовців [3]. За таких обставин область психологічних граничних можливостей людини значно звужується. За статичних умов вона характеризується, з одного боку, можливістю вищих досягнень, з іншого – наявністю ризиків психічного зриву, істотного зниження рівня досягнень, демобілізації, виникнення психологічних бар'єрів блокування, страху перед неуспіхом тощо.

Аналіз симптомів стресових станів та інших невротичних розладів, спровокованих професійною діяльністю, показує, що переживання подій надвисокої значущості, які виходять за межі реального впливу державного службовця (через переоцінку або неадекватну оцінку власних можливостей службовцем), як правило, призводить до ефектів демобілізації та професійної деформації.

Стан розробленості проблеми. Вперше в наукову термінологію поняття деформації введено в механіці у зв'язку з вивченням змін форми й розмірів тіла під впливом механічних сил. Формами деформації є розтягнення, стискання, згинання, скручування. У біології, фізіології та медицині категорія «деформація» використовується для пояснення механізму природного або штучного відхилення органу, чи системи від норми, внаслідок чого можуть змінюватися особливості його функціонування.

На початку ХХ ст. П. Сорокін увів у науковий обіг поняття «професійна деформація», яку він визначав як об'єктивне явище, що виникає в процесі трудової діяльності та пов'язане із появою в особистості деяких рис, що шкодять самій трудовій діяльності [9].

Мета і завдання дослідження: Важливість цього питання обумовлюється необхідністю аналізу алгоритмів поведінки людини у складних життєвих ситуаціях, стресових станах, за особливих обставин професійної діяльності.

З позиції психологічної науки професійна деформація визначається як поява в особистості під впливом деяких особливостей професійної діяльності психологічних змін, які починають негативно впливати на здійснення ділової активності, психологічну структуру самої особистості [5].

Результати дослідження: Сьогодні існує ряд підходів до визначення даної категорії. Розглянемо деякі з них. Із соціально-психологічної точки зору професійна деформація пояснюється як явище різкого загострення, огрубіння і перенесення людиною професійних звичок, стилю мислення, спілкування та взаємодії з навколишніми у поза-робоче середовище, що ускладнює повсякденну комунікацію і часто робить поведінку особи неадекватною до обставин. [8].

Акмеологічний напрям наукових досліджень визначає професійну деформацію як комплекс специфічних змін окремих якостей працівника, який включає гіпертрофію професійно важливих рис, їх трансформацію у свою протилежність; актуалізацію і розвиток соціально негативних рис; пригнічення та атрофію якостей, що суб'єктивно оцінюються як другорядні або зайві; дисгармонію та спотворення співвідношення й взаємодії окремих якостей та їхніх груп [8].

З позиції соціологічної науки професійна деформація – це процес та результат визначеного за характером зовнішнього впливу, що виявляється у зміні характеристик об'єкта впливу і, як наслідок, викликає зміни в механізмах реалізації його функцій.

Прояви професійної деформації характеризуються негативними змінами характеристик особистості, її професійно необхідних якостей і позначаються на професійній спрямованості та професійному мисленні держслужбовця. Професійна деформація виникає внаслідок багаторазового повторення негативних типових ситуацій протягом тривалого часу і є найбільш небезпечною зміною особистості державного службовця. Важливою першочерговою ознакою професійної деформації є психологічна нестійкість. Вона проявляється в нездатності протистояти негативним впливам у процесі професійної діяльності, зокрема, неправомірному тиску окремих посадових осіб (безпосереднього керівника) з метою змусити службовця прийняти незаконне рішення, а також напружені умови праці.

Друга ознака – схильність до спотворення всебічного об'єктивного відображення ситуації у державі. Вона виражається у внутрішній установці на нехтування реальністю, послабленні самокритичності, невмінні об'єктивно оцінювати зовнішні події та явища. При цьому йдеться не про невміння, а про небажання чи втрату уміння аналізувати обставини.

З огляду на зазначені ознаки, професійна деформація полягає не у початковій відсутності аналітичної якості, професійній неосвіченості, а в їхній трансформації чи атрофії. Проте, відсутність необхідної якості або недостатній професійний рівень можуть бути сприятливим ґрунтом для виникнення професійної деформації.

За вказаних обставин державний службовець зберігає впевненість у правильності своїх дій, а помилки розглядає як неминучі, спровоковані зовнішніми факторами, а тому безпечні. До типових прийомів самовиправдання можна віднести посилення на: недосконалість закону та формальність його вимог; упередженість і необ'єктивність оточення; труднощі – перевантаження, дефіцит часу; інтереси держави, вказівки керівництва, в межах яких було прийнято незаконні рішення; труднощі у виконанні своїх обов'язків тощо. Тотальне самовиправдання за будь-яких обставин – головна ознака професійної деформації держслужбовців.

Зміни, притаманні професійній деформації, провокуються, перш за все, недосконалою організацією професійної діяльності та поганим умовами її реалізації. Такі зміни виникають і проявляються на рівнях свідомості та підсвідомості особистості, її властивостей, станів, здійснюваних нею процесів. Часто сутність найбільш важливих змін полягає в гіпертрофії професійно важливих рис. Так пильність перетворюється на підозрілість, упевненість – на самовпевненість, виваженість – на байдужість, вимогливість – на прискіпливість, ретельність – на педантизм тощо.

Професійна деформація також характеризується актуалізацією та розвитком соціально негативних рис – жорстокості, мстивості, брутальності, уседозволеності, цинізму. Виникають і стають домінуючими певні психічні стани (розчарування, нудьга, дратівливість), котрі не сприяють ефективному виконанню службових обов'язків. Пригнічуються та надалі атрофуються окремі риси, яким відводиться другорядна роль. Втрачається переконаність у законслухняності громадян, можливості ефективної боротьби з правопорушеннями, особливо корупцією. Деякі характеристики набувають специфічно спотвореного вигляду. Найбільшою мірою це стосується ціннісних уявлень про мету, засоби, методи та прийоми професійної діяльності.

Розглядаючи професійну деформацію в загальному плані, Е. Зеер зазначає: «Багаторічне виконання однієї і тієї ж професійної діяльності призводить до появи професійної втоми, збіднення репертуару способів виконання діяльності, втрати професійних умінь і навичок, зниження працездатності ... Виникає професійна деформація – поступово накопичені зміни сформованої структури діяльності й особистості, що негативно позначаються на продуктивності праці та взаємодії з іншими учасниками цього процесу, а також на розвитку самої особистості» [4, с.149].

Очевидно, що названі вище зміни, якими характеризується професійна деформація, не виникають безпідставно. Вони формуються та активізують під впливом певних рушійних сил, явищ, процесів. Їх сукупність становить сутність чинників, що призводять до професійної деформації. Можна виокремити декілька груп таких чинників. Охарактеризуємо їх нижче:

– чинники, пов'язані з організацією праці: 1) умови середовища праці (підвищене навантаження, наднормова робота); 2) зміст праці (емоційна напруженість і віддаленість у часі кінцевого результату, відсутність самостійності в прийнятті рішень);

– соціальні чинники: 1) стиль керівництва; 2) конфлікти горизонтального та вертикального характеру; 3) відсутність підтримки «по вертикалі»; 4) відсутність зворотного зв'язку із колегами, керівниками та громадянами;

– чинники, пов'язані з виконанням професійної ролі: 1) рольовий конфлікт (суперечність службових та етичних норм особи); 2) рольова двоякість (суперечливі вимоги до фахівця в межах виконання професійних обов'язків; виникнення ситуації «трикутника», за якої отримувач управлінської послуги вважає можливості державного службовця необмеженими, тоді як вони суттєво обмежені владною ієрархією);

– індивідуальні чинники: 1) вік і стаж роботи. Виокремлюють декілька піків прояву професійних деформацій. При завершенні періоду адаптації молодий спеціаліст потребує реального підтвердження своїх професійних досягнень у вигляді підвищення зарплати, статусу або хоча б цікавих пропозицій на перспективу. Якщо цього не відбувається через 4–5 років роботи, з'являється емоційний дискомфорт, неусвідомлене невдоволення працею. Подальше збереження такої ситуації стає передумовою важкого протікання соціально-психологічної кризи 30-річчя. Якщо керівництво пізно усвідомлює «ріст» молодого спеціаліста або штучно гальмує зміну його статусу, то виникає конфліктна ситуація, яка неминуче призводить до поглиблення прийдешньої кризи 30-річчя. Поєднання цих несприятливих моментів підвищує можливість зміни

роботи, що в період кризи 30-річчя і без того гостра [9]; 2) стать – розвиток професійної деформації залежить від гендерних стереотипів: чоловіки частіше страждають від нереалізованої потреби проявляти в роботі чоловічі риси, ніж жінки; 3) сімейний стан – самотні більш уразливі, ніж одружені і розлучені; 4) рівень освіти – активізується як індивідуальний чинник професійної деформації за умови виконання людьми з вищою освітою менш кваліфікованої роботи;

– психологічні чинники: 1) агресивність – формує негативні уявлення про професійні обов'язки; 2) тривожність і сенситивність – позитивно корелюються з проявами професійної деформації; 3) особистісна витривалість – інтеграційна характеристика як здатність особи бути високоактивною щодня, контролювати життєві ситуації і гнучко реагувати на зміни, що сприяє високим професійним досягненням; 4) цінності особистості, самоактуалізація і високий ступінь інтернальності негативно корелюються із розвитком професійних девіацій [1, с. 55]; 5) характер мотивації до праці – впливає суперечливо: швидкий розвиток деформації спостерігається як у високомотивованих, так і у невмотивованих працівників. Проте індивіди, які несамоактуалізуються, більше схильні до негативних змін у професійній діяльності.

Професійна деформація проявляється в негативній зміні у професійній діяльності та в особистій поведінці. Змінюються стереотипи поведінки, професійні звички, стиль спілкування і навички, що ускладнює успішну реалізацію професійної діяльності. Проявляється професійна деформація у зниженні ефективності виконання службової діяльності; втраті інтересу до дискусій; відсутності зацікавленості у відстоюванні власної точки зору; висловлюванні лише не ризикованих пропозицій та зауважень; невмінні ефективно планувати власний час; нездатності самостійно приймати рішення; відсутності зацікавленості у підвищенні власної кваліфікації; формальному ставленні до виконання службових та функціональних обов'язків; перенесенні значної частини специфічних професійних дій, стереотипів й установок на поведінку поза службою.

Також професійна деформація провокує небажані перетворення власне психічних характеристик індивіда. Мова йде про психічні процеси, стани, властивості, якості і структурні характеристики особистості, включаючи її свідомі й підсвідомі компоненти. Ці перетворення тягнуть за собою негативні зміни професійних можливостей особистості та її схильностей [7]. Професійна деформація породжує у службовця почуття розчарування, яке, поступово поширюючись на інші сфери його життя, веде до зниження його загальної активності, породжує у нього постійну депресію, байдужість не лише до професійної діяльності, а й до життєдіяльності в цілому.

Отже, в основі професійної деформації знаходиться взаємодія змін у сфері психічних і соціально-психологічних явищ. Ці зміни проявляються по-різному залежно від особливостей протікання процесів особистісного та професійного онтогенезу; індивідуальних характеристик особистості та їхньої відповідності вимогам професії; ступеню професійної адаптованості особистості, суспільного оточення, у якому вона знаходиться; специфіки професійної діяльності та посади.

Професійна деформація, як правило, супроводжується деформацією особистості. Вона проявляється у різних іпостасях, зміст яких розкриємо нижче.

Найчастіше зустрічається посадова деформація, за якої керівник, не обмежуючи свої владні повноваження, виявляє прагнення до приниження підлеглого, нетерпимість до іншої думки; втрачає самокритичність та вміння бачити свої помилки; самовпевнено вважає, що його думка єдино правильна.

При адаптивній деформації відбувається пасивне пристосування особистості до конкретних умов діяльності, у результаті чого формується високий рівень конформізму. Прийнята в організації, установі модель поведінки переймається беззастережно.

Такі деформаційні процеси є переважно зворотними за умови вчасного виявлення їх симптомів та вжиття заходів для їх усунення. У протилежному разі як професійна, так і особистісна деформація вступає у фазу радикальних незворотних змін. Спочатку процес деформації поглиблюється й у працівника з'являються значні та іноді яскраво виражені негативні зміни особистісних якостей, в тому числі владність, низька емоційність, жорсткість. При крайньому ступені професійної деформації, яку називають професійною деградацією, особистість змінює моральні та ціннісні орієнтири, стає професійно неспроможною [2].

Для повного розуміння сутності професійної деформації проаналізуємо причини її виникнення. Здійснимо такий аналіз у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Причини виникнення професійної деформації

Компонента професійної деформації державного службовця	Прояв професійної деформації державного службовця	Причини виникнення професійної деформації (детермінанти)
1	2	3
<i>Авторитарний стиль керівництва</i>	Жорстка централізація управлінського процесу, одноосібне керівництво, неприйняття критики, здійснення керівництва переважно у формі розпоряджень, наказів, вказівок. Усі рішення ухвалюються керівником, чітко окреслюються межі компетентності. Знижується рефлексія – самоаналіз і самоконтроль.	Психологічний захист – раціоналізація, а також завищена самооцінка своїх професійних здібностей, вроджена агресія. Авторитарний стиль керівництва породжує нещирість, недовіру, напруженість у стосунках. Підлеглі змушені маскуватися і пристосовуватися, поводитись так, як бажає керівник.
<i>Демонстративність професійної поведінки</i>	Емоційно забарвлена поведінка, бажання справити враження своїми професійними вміннями, проявити себе. Постійна потреба загальної уваги, публічного схвалення дій, непослідовність і некритичність у ставленні до своїх вчинків. Неможливість зосередитися на конкретних деталях і фактах, довести розпочату справу до логічного кінця.	Психологічний захист – ідентифікація, завищена самооцінка “Я-образу”, центристська акцентуація характеру.
<i>Професійний догматизм</i>	Ігнорування інновацій, зневажливе ставлення до науки. Зі зростанням стажу служби розвивається догматизм.	Одноосібна діяльність державного службовця, стереотипи міркування, вікова інтелектуальна інертність.

1	2	3
<i>Домінантність</i>	Вербальне оформлення інтеракції як мовна субстанція переконуючого змісту, що ґрунтується на семантичних моделях маніпулювання інформацією.	Індивідуально-типологічні особливості особистості, неконгруентність емпатії, тобто неадекватність, невідповідність ситуації, нетерпимість до критики колег.
<i>Професійна індіферентність</i>	Емоційна сухість, ігнорування індивідуальних особливостей, побудова професійної взаємодії керівника з підлеглими без урахування їх особистісних особливостей.	Психологічний захист – проекція, узагальнення особистого негативного професійного досвіду взаємодії з підлеглими і колегами, емоційна втомленість, захист-відчуження, синдром «емоційного вигорання», генералізація особистого негативного професійного досвіду.
<i>Консерватизм</i>	Упередження проти інновацій та нововведень, прихильність усталеним технологіям, насторожене ставлення до творчих колег.	Стереотипні способи виконання професійної діяльності, соціальні бар'єри, хронічне перевантаження професійною діяльністю.
<i>Професійна агресія</i>	Відсутність прагнення враховувати почуття, права та інтереси підлеглих, схильність до «каральних» впливів, вимога беззастережного підпорядкування.	Посилення стереотипів мислення, значні робочі навантаження, фрустраційна нетолерантність.
<i>Рольовий експансіонізм</i>	Фіксація на власних проблемах і труднощах, тотальне впровадження у професійну комунікацію звинувачень і повчань, безапеляційних суджень. Жорстока рольова поведінка за межами служби.	Стереотипи поведінки, тотальна заглибленість у професійну діяльність, самовіддана професійна праця, ригідність.
<i>Соціальне лицемірство</i>	Необхідність виправдовувати високі моральні очікування колег. Перетворення соціальної бажаності в звичку моралізаторства, нещирість почуттів і відносин.	Захист-проекція, стереотипізація моральної поведінки, вікова ідеалізація життєвого досвіду, соціальні експектації (невдалий досвід адаптації до соціально-професійної ситуації).
<i>Поведінковий трансфер, (прояв синдрому рольового трансферту)</i>	Формування рис рольової поведінки, притаманної вищестоящим керівникам.	Емфатична тенденція приєднання, ідентифікація, завищення власної професійної значущості, досягнення професійних висот.

1	2	3
<i>Надконтроль</i>	Надмірне стримування своїх почуттів, орієнтація на інструкції, уникання відповідальності, прискіпливий контроль діяльності підлеглих, виваженість дій.	Психологічний захист – раціоналізація, занижена самооцінка, соціальні експектації.
<i>Владна ерозія</i>	Зменшення з часом ефективності діяльності керівників та прийнятих ними рішень.	Завищена самооцінка, впевненість у абсолютній правильності власної думки владність, вроджена агресивність, певна догматичність, рутинізація, відрив від реального життя.

Професійна деформація може розглядатися як «данина», яку платить державний службовець за свою надто активну професійну діяльність. Впливу яких би видозмін професійної деформації не зазнавала особа, його результат однаково буде негативним. Однак, одним із найбільш поширених різновидів професійної деформації виступає професійне «вигоряння». Це синдром, що розвивається на тлі хронічного стресу і призводить до виснаження емоційно-енергетичних та особистісних ресурсів працівника.

Вперше феномен «вигоряння» був описаний в 1974 р. американським психопатологом Х. Фреденбергом на основі вивчення поведінки робітників, які відчували поступове емоційне виснаження, втрату мотивації до праці та працездатності. Х. Фрейденбергер визначав професійне «вигоряння» («burnout») як виснаження енергії професіоналів у сфері соціальної допомоги, коли вони почувають себе перевантаженими проблемами інших людей [8].

Надалі термін «вигоряння» використовувався для характеристики психологічного стану здорових людей, які перебувають в інтенсивному тісному спілкуванні з клієнтами, пацієнтами під час надання професійної послуги. Спочатку це поняття визначалося як стан знемоги, виснаження з відчуттям власної нікчемності. До середини 80-х рр. минулого сторіччя в зарубіжних джерелах було опубліковано понад тисячу статей, присвячених проблемам «вигоряння». Ці дослідження мали переважно описовий та епізодичний характер.

Інший основоположник ідеї «вигоряння» К. Маслач визначив це поняття як «синдром фізичного й емоційного виснаження, включаючи розвиток негативної самооцінки, негативного відношення до роботи й втрату розуміння й співчуття стосовно клієнтів». Він наголошував, що «вигоряння» не є втратою творчого потенціалу, реакцією на нудьгу, а скоріше «емоційним виснаженням, що виникає на тлі стресу, викликаного міжособистісним спілкуванням» [8].

Спочатку коло професій, працівники яких були схильними до «вигоряння», обмежувалось сферою медицини та громадської благодійності. Р. Шваб (1986 р.) розширив перелік груп професійного ризику, включивши до нього вчителів, поліцейських, пожежних, тюремний персонал, юристів, нижню ланку торгового персоналу, менеджерів усіх рівнів.

Для кожної професійної групи із врахуванням специфіки їх діяльності визначався ряд симптомів «вигоряння», які різнились між собою. Проте, узагальненого переліку проявів професійного «вигоряння», характерних для фахівців, незалежно від сфери їх діяльності, не існувало. Уперше спробу систематизації симптоматичних ознак «вигоряння» здійснив Е. Махер. Запропонований ним перелік охопив:

- психосоматичне нездужання;
- втоми, стомлення, виснаження;
- безсоння;
- негативне ставлення до роботи;
- негативне ставлення до клієнтів;
- негативну «Я-концепцію»;
- зловживання тютюном, кавою, алкоголем, наркотиками;
- відсутність апетиту або, навпаки, переїдання;
- агресивні почуття (дратівливість, напруженість, тривожність, занепокоєння, схвильованість до збудженості, гнів);
- відчуття провини;
- занепадницький настрій й пов'язані з ним цинізм, песимізм, почуття безнадійності, апатію, депресію, відчуття безглуздості.

Саме такі симптоми свідчать про професійне «вигоряння» індивіда. Однак, слід звернути увагу на те, що усі симптоми не проявляються одночасно у зв'язку з індивідуальністю протікання процесу професійного «вигоряння». Одна особа першочергово відчуває негативні зміни у фізичному стані, інша – у психічному чи психологічному. Із врахуванням цього фактору доцільно класифікувати симптоми професійного «вигоряння», об'єднавши їх у групи за ознаками фізичних, поведінкових та психологічних змін (рис. 1.1).

До фізичних симптомів належать: втоми; відчуття виснаження; сприйнятливості до змін у довкіллі; астенія; часті головні болі; розлад шлунково-кишкового тракту; надлишок або втрата ваги; задишка; безсоння; постійний загальмований, сонливий стан і бажання спати протягом всього дня; помітне зниження зовнішньої і внутрішньої сенсорної чутливості (погіршення зору, слуху, нюху і дотику, втрата внутрішніх і тілесних відчуттів).

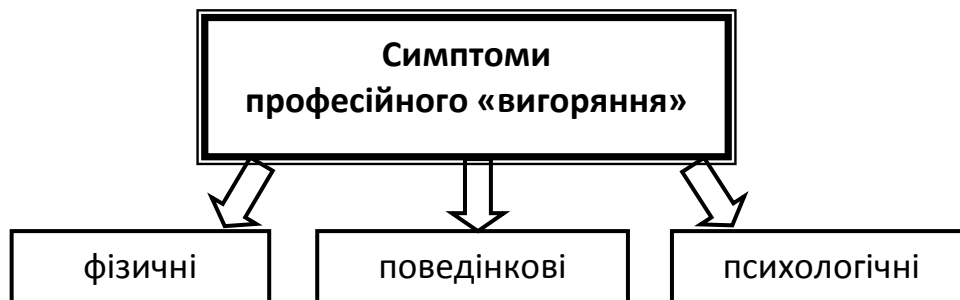

Рис. 1.1. Симптоми професійного «вигоряння»

Психологічні симптоми охоплюють: відчуття неусвідомленого занепокоєння і підвищеної тривожності; зниження емоційного тону, пригніченість; підвищену дратівливість через дрібниці; часті нервові зриви (спалахи невмотивованого гніву або відмови від спілкування); постійне переживання безпричинних негативних емоцій (відчуття провини, образи, сорому, підозрілість, скутість); відчуття гіпервідповідальності та постійне відчуття страху щодо власної професійної неспроможності; загальну негативну установку на життєві і професійні перспективи.

Поведінкові симптоми включають: гіршу здатність до виконання роботи; виникнення необхідності виконання роботи удома; складнощі в ухваленні рішень; відчуття даремності, зневіри в позитивних змінах; зниження ентузіазму щодо роботи, байдужість до результатів; відчуження від колег; невиконання важливих, пріоритетних завдань і зациклення на

дрібницях; витрату більшої частини робочого часу на виконання автоматичних, елементарних дій; зловживання алкоголем, нікотином, застосування наркотичних засобів.

Деякі із симптомів є несвідомою спробою отримати полегшення без ідентифікації проблеми. Серед них загальне почуття втоми, вороже ставлення до роботи, відчуття невизначеного занепокоєння, важкість виконання роботи з подальшим якісним та кількісним погіршенням її результатів.

Серйозними проявами професійного «вигоряння» є поведінкові зміни й ригідність. Суб'єкт професійного «вигоряння» може стати жорстким й ригідним у мисленні. Ригідна особа закрита до змін, які вимагають енергії й ризику та стають загрозою для виснаженого індивіда.

Симптоми професійного «вигоряння» свідчать про перебування людини на межі тривалого стресу і психічного виснаження, які призводять або можуть призводити до повної дезінтеграції різних психічних сфер і, перш за все, емоційної.

Професійне «вигоряння» можна розглядати з точки зору трирівневої структури. Перший рівень професійного «вигоряння» характеризується піклуванням індивіда про себе, наприклад, шляхом релаксації або організації перерв у роботі.

На другому рівні симптоми професійного «вигоряння» проявляються інтенсивніше, стають більш затяжними, складніше піддаються корекції. Працівник може почуватися виснаженим навіть після гарного сну чи вихідних. Піклування про себе потребує додаткових зусиль.

Ознаками й симптомами третього рівня професійного «вигоряння» є розвиток хронічних психологічних й фізичних проблем. Спроби дбати про себе та професійна допомога, як правило, безрезультатні. Людина може брати під сумнів цінність своєї роботи, професії, життя тощо.

На позиціях трирівневості професійного «вигоряння» стоїть і К. Маслач. Він виділяє три його стадії. Охарактеризуємо їх детально.

На першій стадії професійного «вигоряння» індивід виснажений емоційно й фізично.

Для другої стадії характерний прояв декількох симптомів: розвиток цинічного й знеособленого ставлення до колег; виникнення негативних думок щодо себе; інтравертність; виконання мінімальної кількості робочих завдань; уникання будь-яких конфліктів.

Остання стадія – повне «вигоряння» – виявляється нечасто. Її характерна ознака – повна відраза особи до всього на світі. Індивід ображений на самого себе й на все людство. Життя здається йому некерованим, він нездатен зосередитися, а також чітко виражати свої емоції.

На перших двох стадіях професійного «вигоряння» можлива регенерація індивіда, але для цього він повинен або пристосуватися до чинних обставин, або кардинально змінити ситуацію. Ймовірність відновлення повністю «вигорілої» людини дуже мала.

К. Маслач також виділяє ключові ознаки професійного «вигоряння»:

1. Індивідуальна межа можливостей емоційного «Я» – самозбереження, протистояння виснаженню.
2. Активізація внутрішнього психологічного досвіду.
3. Накопичення негативного індивідуального досвіду – проблем, стресів, дискомфорту, дисфункцій та їхніх негативних наслідків.

Розуміючи під професійним «вигорянням» стан фізичного, емоційного й розумового виснаження, К. Маслач виокремлює три основні його складові:

- емоційну виснаженість (почуття емоційної спустошеності й втоми, викликане власною роботою);

- деперсоналізацію (відображається у деформації відносин з іншими людьми);
- редукцію професійних досягнень (виникнення почуття некомпетентності у сфері своєї професійної діяльності, усвідомлення неуспішності в ній).

Визначені компоненти професійного «вигоряння» певною мірою відображають специфіку тих сфер діяльності, в яких цей феномен був виявлений уперше. Особливо це стосується деперсоналізації, яка нерідко притаманна працівникам сфери соціального обслуговування людей. Проте, дослідження останніх років довели, що визначена вище структурна композиція професійного «вигоряння» характерна і для представників професій, не пов'язаних із соціальною сферою.

Це привело до модифікації визначення поняття професійного «вигоряння» і його структури. Сьогодні професійне «вигоряння» розуміється як професійна криза, пов'язана з роботою в цілому, а не лише з міжособистісними взаєминами в її процесі. У такому сенсі до його компонентів потрібно відносити емоційне виснаження, деперсоналізацію та професійну ефективність [6].

Сучасною наукою синдром професійного «вигоряння» розглядається крізь призму трьох моделей:

1. Професійне «вигоряння» – це стан фізичного і психічного (насамперед – емоційного) виснаження, викликаного тривалим перебуванням в ситуаціях емоційно перевантаженого спілкування.

Дане трактування близьке до розуміння хронічної втоми.

2. Професійне «вигоряння» – це двомірна конструкція, що складається з емоційного виснаження і деперсоналізації. При цьому деперсоналізація проявляється в погіршенні ставлення до себе та інших (підлеглих, клієнтів, колег).

3. Професійне «вигоряння» – це трикомпонентна структура, що складається із синдрому емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції своїх особистих досягнень. У цій моделі емоційне виснаження розглядається як основна складова професійного «вигоряння», що проявляється в зниженому емоційному фоні, байдужості або емоційному перенасиченні. Прояв деперсоналізації – деформація відносин з іншими. Третя складова синдрому професійного «вигоряння» – редукція особистих досягнень – може виражатися або у тенденції негативного оцінювання себе, своїх професійних досягнень й успіхів, негативізм щодо службових можливостей, або у приниженні власної гідності, обмеженні обов'язків щодо інших.

Таким чином, професійне «вигоряння» є складною, багаторівневою симптоматикою душевних втрат унаслідок тривалої психічної напруженості в емоційно або когнітивно складних ситуаціях професійної взаємодії з іншими людьми. В результаті виникає психічне (суб'єктивне), а у деяких випадках – і фізичне неблагополуччя, знижується або втрачається ділова активність і працездатність, зникає сенс життя та задоволення ним.

Професійна деформація проявляється в негативних змінах стереотипів поведінки, професійних звичок, стилю спілкування, навичок, через що ускладнюється успішна реалізація професійної діяльності. Сучасна державна служба – це особливий державно-правовий і соціальний інститут, що встановлює та регулює відносини держави з її службовцями, тобто особами, професією яких є діяльність за дорученням і від імені держави реалізувати її мету та функції. Державна служба – це водночас інститут, діяльність і система правил роботи щодо виконання функцій держави; це – сукупність персоналу, який може якісно виконувати ці функції; це професійна діяльність, якою можуть займатися тільки особи з відповідною освітою, професійною підготовкою, а також із належним морально-психологічним рівнем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безносов С. П. Профессиональная деформация личности / С. П. Безносов. – СПб. : Речь, 2004. – 272 с.
2. Борисова С. Е. Профессиональная деформация сотрудников милиции и её личностные детерминанты : автореф. дис. канд. псих. наук 19.00.06. / С.Е. Борисов. – М., 1998. – 20 с.
3. Деркач А. А. Акмеология : пути достижения вершин профессионализма / А. А. Деркач, Н. В. Кузьмина. – М. : РАГС, 1994. – 179 с.
4. Зеер Э. Ф. Психология профессий / Э. Ф. Зеер. – Екатеринбург, 1997 – 385 с.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М., 1996. – 295 с.
6. Орел В.Е. Исследование феномена психического «выгорания» в отечественной и зарубежной психологии / В. Е. Орел // Проблемы общей и организационной психологии. – Ярославль, 1999. – С. 76–97.
7. Охотский Е.В. Нравственная культура государственного служащего / Е. В. Охотский // Ежегодник- 97. – Государственная служба России, 1998. – С. 189-204.
8. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму : монографія / В. Л. Погрібна. – К. : Алерта : КНТ : ЦУЛ, 2008. – 336 с.
9. Сорокин П. А. Человек, цивилизация, общество / П. А. Сорокин. – М. : Прогресс, 1990. – 236 с.

УДК 158

**ЧИ МОЖЛИВИЙ КОМПРОМІС В ПРОЦЕСІ ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ
ЮРИДИЧНОГО КОНФЛІКТУ**

Меркулова Юлія Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
(Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

Компроміс – спосіб досягнення порозуміння й підстава для припинення конфліктного протистояння, завершення конфлікту шляхом укладання угоди про взаємні поступки, які забезпечують часткове задоволення інтересів сторін. При врегулюванні юридичних конфліктів в сучасному правосудді сторони часто розчаровуються в компромісі, обидві залишаються незадоволеними. Причина цього – у відсутності психологічного супроводу як самого процесу переговорів, так і подальшого «ведення» сторін психологами, які мають сприяти отриманню сторонами «корисного уроку» з інциденту, що трапився, аби знов не ставати жертвою чи злодієм. Юридикопсихологічний підхід до вирішення юридичних конфліктів може зробити досягнення компромісів одним з ключових засобів сучасного кримінального провадження, за умов урахування його психологічної складової та суспільного резонансу.

Ключові слова: компроміс, юридичний конфлікт, психологічні засади кримінального провадження, психологічний супровід, образа, медіатор.

**ВОЗМОЖЕН ЛИ КОМПРОМИСС В ПРОЦЕССЕ ПРАВОВОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ
ЮРИДИЧЕСКОГО КОНФЛИКТА**

Меркулова Юлия Васильевна,
кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры психологии и педагогики
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

Компромисс – способ достижения взаимопонимания и основание для прекращения конфликтного противостояния, завершение конфликта путем заключения соглашения о взаимных уступках, которые обеспечивают частичное удовлетворение интересов сторон. При урегулировании юридических конфликтов в современной правосудии стороны часто разочаровываются в компромиссе, обе остаются неудовлетворенными. Причина этого - в отсутствии психологического сопровождения как самого процесса переговоров, так и последующего «ведения» сторон психологами, которые должны способствовать получению сторонами «полезного урока» касательно инцидента, который произошел, чтобы снова не становиться жертвой или преступником. Юридикопсихологический подход к решению юридических конфликтов может сделать достижения компромиссов одним из ключевых средств современного уголовного производства, при условии учета его психологической составляющей и общественного резонанса.

Ключевые слова: компромисс, юридический конфликт, психологические основы уголовного производства, психологическое сопровождение, обида, медиатор.

**IS A COMPROMISE POSSIBLE IN THE LEGAL PROCESS OF RESOLVING
A LEGAL CONFLICT**

Merkulova Yulia Vasilevna,
candidate of legal Sciences, associate Professor,
associate Professor of psychology and pedagogy
(Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine)

Analysis of recent publications on the topic of the article gives grounds to say that experts (in law) paid more attention to the subjective aspect of relations between the parties of the conflict, to the negotiations as a method of clarification of the parties and finding a solution of the conflict. In philosophy and sociology of law conflict is seen as "a normal social phenomenon", the mean of identifying, and without which social progress is impossible, a prerequisite of solving contradictions and disputes, something opposite to "stagnation." At the same time conflicts can be both functional and dysfunctional.

The compromise is a way to achieve the understanding and basis for termination of the conflict confrontation, the completion of the conflict by concluding agreements on mutual concessions that provide partial satisfaction of interests.

Under the legal compromise we mean agreement of the parties, which is achieved through the use of mechanisms of legal regulation (in accordance with Chapter Three of the current Criminal Procedural Code of Ukraine), which provides compensation for damage, conciliation in order to minimize psychological stress in legal relations, resulting from a number of victim`s experience emotional states. One of the first in ontogeny of social emotions is the resentment, which firstly appeared at the age of 2-3 years and generates disjunctive (that separate people) emotions, feelings, intentions, anger, hatred, desire of revenge. Over the time,

psychologists and psychiatrists have to deal with the negative consequences of the accumulation of neurotic resentment, vulnerability, as a stable quality of the individual.

Offense - is an unfair distortion of the human's "image", which occurs in response to action (inaction) of another person (it is impossible to feel hurt by yourself or by a natural phenomenon, though you can be angry at yourself or angry because of bad weather) reflecting internal experiences associated with feelings of anger and self-pity, for example, in case when the other person does not provide the expected note or did not show respect, trust, or behaved roughly.

Feelings of anger and frustration because of offense pass with time, but there stays a general negative emotional background that goes into strangulated feeling of dignity, honor, pride. The moral inferiority, gained in result of offence, encourages the offended to think of self-defense. In thinking and speaking the word "resentment" is changed to more emotionally expressive term "anger." The emotional reaction "resentment" takes the form of a state that has arisen because of the unforgiven actions towards the person: bullying, humiliation, personally significant conflict.

Thus, the state of "resentment" has two poles: the claim to another person and regret to yourself. These two components are present in the description of emotion "resentment" from both sides depending on which one is in the spotlight. Inside one meaning of resentment there are two options: insult for something (words, act); insult on someone. It is logical to proceed from the phenomenon of resentment to the question of experience (recognition) and the possibility of forgiveness of the guilty person. The complexity of the study of this phenomenon is that despite the wide spread of the notion of forgiveness in spoken language, literature, theology and philosophical theories; its content is still interpreted ambiguously. Consequently, during psychological research dedicated to apologies, difficulties with the terminology and research procedures appear.

Legal and psychological approach in solving legal conflicts can make compromises as one of the key tools of modern criminal proceedings, taking into account the terms of the psychological component and publicity.

Keywords: compromise, legal conflict, the psychological basis of criminal proceedings, psychological support, the offense, the mediator.

Постановка проблеми у загальному плані. Компроміс – спосіб досягнення порозуміння й підстава для припинення конфліктного протистояння, завершення конфлікту шляхом укладання угоди про взаємні поступки, які забезпечують часткове задоволення інтересів сторін. При компромісі жодна сторона не перемагає, але і не програє в ситуації, коли суб'єкти бажають швидко припинити конфлікт і не мають достатніх ресурсів для задоволення всіх своїх інтересів та повної перемоги над протилежною стороною.

За бажанням, при міжособистому конфлікті, дійти згоди можна власними силами, а у випадку соціального або юридичного конфлікту виникає потреба втручання третьої сторони й застосування механізмів правового регулювання правовідносин.

Ідея компромісу виникла в контексті теорії суспільного договору, який був предметом дослідження багатьох філософів минулого: Т. Гобса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Г. Гегеля та ін. В юридичній літературі наголошується, що компроміс у суспільних відносинах сприяє стабілізації громадянського суспільства, зміцненню законності та правопорядку.

Теорія правового компромісу в практичному плані втілюватися в правих системах Англії, Німеччини, США, Франції. В Україні юридичний компроміс більш широко знаходить своє відображення в кримінальному праві та кримінальному процесі, що сприяє

ефективній боротьбі зі злочинністю та її попередженню. Проблема компромісу в кримінальному та кримінально-процесуальному праві була предметом досліджень таких вчених, як М. Акімов, Х. Алікперов, Б. Толчинський, С. Туркота, Г. Усатий та ін. В їх роботах системно обґрунтоване поняття кримінально-правового та кримінально-процесуального компромісу, пояснюється його значення щодо зниження рівня психологічної напруги суб'єктів кримінального та кримінально-процесуального права; доводяться причини та умови утворення компромісу в кримінальній та кримінально-процесуальній сферах; розглядається зміст компромісних норм тощо [8, 10, 11].

В галузі психології та конфліктології питанням розв'язання конфліктів приділяли увагу І. Ващенко, А. Гірник, В. Звонко, О. Іванова, В. Ішмуратов, Г. Ложкін, Н. Повякель. В останні десятиліття активно розробляються питання медіації конфліктів та кримінального провадження на підставі угод, та при цьому, в галузі юридичної психології, прийнятність компромісу для потерпілої сторони з урахуванням емоційної сторони взаємин (образи, гніву, бажання помститися або здатності вибачити кривдника) ще не вивчена. Відсутнє обґрунтування його значення у механізмі правового регулювання, не визначені сутність явища "юридичний компроміс", закономірності, принципи застосування, сфери та форми прояву.

У науковій юридичній та психологічній літературі практично не існує праць, які пропонують рішення проблеми правового регулювання конфліктів на підставі «юридичного компромісу». Недостатньо вивченими залишаються психологічно-правові аспекти функціонування МПР. Це знижує якість теоретичного обґрунтування закономірностей, від яких значною мірою залежить динамізм правовідносин, швидкість та гнучкість процесу їх регулювання через трансформацію волі суб'єктів права. Не розкритою залишається роль компромісу в елементній частині МПР, яка представлена певним чином у практиці правового регулювання без належного обґрунтування її об'єктивності, системності та прогностичного впливу на юридичний результат. Перелічені недоліки гальмують процес функціонування МПР, що суттєво шкодить правам і свободам людини та громадянина, режиму законності та правопорядку в державі й суспільстві. Тому проблема пошуку шляхів вирішення юридичних конфліктів на підставі компромісу, залишається актуальною.

На наш погляд, вирішення цієї проблеми можливе на підставі науково обґрунтованого впровадження юридичного компромісу в механізм правового регулювання, що надасть можливість удосконалити правові та психологічні засади кримінального провадження із позицій юридичної психології.

Мета статті полягає у визначенні й обґрунтуванні теоретико-прикладних аспектів оптимізації механізму правового регулювання на основі аналізу сутності юридичного конфлікту та компромісу в його вирішенні.

Аналіз останніх публікацій за темою статті дає підстави констатувати, що фахівців в галузі права (В. Авер'янов, Х. Алікперов, С. Гусарев, А. Ішмуратов, Д. Керімов, А. Колодій, В. Копеїчиков, Р. Лівшиць, А. Олійник, І. Погрібний, П. Рабінович, О. Тихомиров, А. Шульга, та ін.) досить значну увагу приділили процесуальній стороні розв'язання конфліктів у правовому полі, а психологи та конфліктологи (О. Анцупов, Ф. Бородкін, І. Ващенко, Н. Гришина, І. Ващенко, Ф. Василюка, А. Гірник, О. Іванова, Г. Ложкіна, П. Лушина, Л. Орбан-Лембрік, М. Пірен, Н. Пов'якель, С. Яковенко) більше уваги приділили суб'єктивній стороні взаємин сторін у конфлікті, переговорам як методу з'ясування позицій сторін та пошуку виходу із конфлікту (Х. Корнелиус, Л. Коузер, Ю. Меркулова, Ш. Фейр, В. Юл) [1, 2, 3, 5, 7, 9].

Слід зазначити, що в філософії та соціології права конфлікт розглядається як «нормальне соціальне явище», засіб виявлення та без яких неможливий суспільний поступ,

передумова розв'язання протиріч та суперечок, щось протилежне «застою». Разом із цим конфлікти можуть бути як функціональні, так і дисфункціональні.

Функціональні конфлікти позитивні, адже вони сприяють розвитку, викривають недоліки та протиріччя, сприяють підтримці динамічної рівноваги; такі конфлікти розкривають приховані проблеми, роблять їх придатними для аналізу та вирішення.

Але існують і деструктивні конфлікти, засновані на порушенні загальних прав та свобод, егоїзмі, зловживанні «права сильного» й насильстві. Роль держави і права в цьому контексті полягає у підтримці законності і порядку, застосування правових механізмів відновлення справедливості.

Соціальна психологія особистості розглядає емоції людини в контексті взаємин, адже психоемоційний стан людини залежить від реального чи уявного ставлення до нього оточуючих. Одним з перших в онтогенезі соціальних емоцій є образа, яка вперше з'являється у віці 2-3 років і породжує диз'юнктивні (які роз'єднують людей) емоції, почуття, наміри: злість, гнів, ненависть, бажання помститися кривдникові.

Згодом психологам і психотерапевтам доводиться мати справу з негативними невротичними наслідками накопичення образи, уразливістю як стійкою якістю особистості («комплексом жертви»), яка становить практичний інтерес у межах кримінальної віктимології.

Під юридичним компромісом ми буденно розуміємо угоду сторін, яка досягнута в результаті застосування механізмів правового регулювання (відповідно до глави третьої чинного Кримінально процесуального кодексу України), що забезпечує компенсацію завданої шкоди, примирення сторін з метою мінімізації психологічної напруги у правовідносинах.

В результаті врегулювання суспільних відносин у вищезазначеній сфері настає їх стабілізація та гармонізація на основі заохочення активності суб'єктів права до порозуміння та конструктивної співпраці. В національній юридично-психологічній практиці активно імплементується світовий досвід діють «програма примирення» та інші аналогічні програми.

Вони ґрунтуються на можливості врегулювання конфлікту не в суді, а під час переговорів між сторонами за участі у конфлікті «третьої сторони», посередника, «медіатора», що пройшов спеціальну підготовку (така підготовка поки що не отримала нормативного закріплення).

По суті справи, медіатор до певної міри виконує функцію третейського судді, за аналогією із судовим компромісом у римському праві. Завдання медіатора, іноді професіонала, іноді громадського добровольця, полягає в тому, щоб поставити правопорушника і потерпілого обличчям до обличчя в рамках ретельно побудованої, добровільної і безпечної конфронтації. Медіатор займає позасудову, нейтральну позицію, не виносячи якого рішення і не нав'язуючи свого варіанту рішення. Він допомагає провести обговорення, висловити сторонам свої почуття та думки і виробити договір про примирення, відповідно до якого правопорушник компенсує заподіяний збиток й отримує прощення потерпілого, залишається на волі й може ре інтегруватися у суспільство без ярлика «невиправного злодія».

У сучасному, так званому «каральному», правосудді жертви злочинів часто розглядаються як пасивна сторона процесу. У відновному правосудді вони наділяються повноваженнями дієвого учасника вирішення конфлікту.

Нажаль, згодом сторони розчаровуються в компромісі, обидві сторони залишаються незадоволеними. Причина цього – у відсутності психологічного супроводу як самого процесу переговорів, так і подальшого «ведення» сторін психологами, які мають сприяти

отриманню сторонами «корисного уроку» з інциденту, що трапився, аби знов не ставати жертвою чи злодієм.

Соціальна психологія особистості розглядає емоції людини в контексті взаємин, адже психоемоційний стан людини залежить від реального чи уявного ставлення до нього оточуючих.

Однією з перших в онтогенезі соціальних емоцій є образа, яка вперше з'являється у віці 2-3 років і породжує диз'юнктивні (які роз'єднують людей) емоції, почуття, наміри: злість, гнів, ненависть, бажання помститися кривдникові. З часом психологам та психотерапевтам доводиться мати справу з негативними невротичними наслідками накопичення образи, уразливістю як стійкою якістю особистості.

Простити кривдника і припинити ображатися – не просте завдання, вона під силу зрілій, упевненій в собі особистості. Невдало проведені перговори можуть мати протилежні наслідки – посилення негативних почуттів, формування непримиренної позиції у потерпілої сторони, відчуження, заперечення, ігнорування або звинувачення потерпілого винуватцем. Такі індивідуальні та групові реакції ми могли спостерігати у справі Оксани Макар, звалтованої та спаленої живцем, у «Врадіївській справі», коли жертва залишилася живою, а мусить жити в невеличкому містечку разом із родичами кривдників, які продовжують залякування потерпілу й виправдовувати «своїх», хоча їх провина цілком доведена.

Психоаналітик К. Хорні, образу визначає як прояв базальної тривожності, яке виникає внаслідок витіснення базальної агресивності. Гештальт-терапевт Ф. Перлз образу розглядав як симптом порушеного «патологічного злиття». Російській психолог Д. Ольшанський розглядає образу як демонстративну реакцію, О. Г. Шмельов вважає образу ознакою егоцентризму. В. В. Столін образливість визначає як одну з внутрішніх перепон у розвитку особистості, яка перешкоджає самокритиці. Разом з тим образа і образливість ще не стали предметом спеціальних досліджень і, як правило, розглядаються в рамках вікової психології та психотерапії [2, 3, 5].

Образа – це несправедливе спотворення «образу» людини, що виникає у відповідь на вчинок (бездіяльність) іншої особи (не можна образитися на самого себе або на явище природи, хоча розсердитися на самого себе або розлютитися через погану погоду можна), що відображає внутрішні переживання, пов'язані з почуттям обурення і жалю до себе, наприклад, у тому випадку, якщо інша людина не надає очікувану увагу, не проявила повагу, довіру, поводитись брутально.

Почуття досади і розчарування від образи з часом проходить, але залишається загальний негативний емоційний фон, який переходить у почуття ущемленої гідності, честі, гордості. Моральна ущербність, надбана в результаті образи, спонукає скривдженого думати про самозахист. У мисленні й мовлені слово «образа» змінюється на більш емоційно-експресивний термін «гнів». Емоційна реакція «образу» приймає форму стану, що виник через непробачувані дії щодо людини: знущання, приниження, особистісне значущий конфлікт.

Отже, стан «образу» має два полюси: претензії до іншої особи і жаль до себе. Ці дві складові присутні в описі емоції «образу» з двох сторін: в залежності від того, яка з них виявляється в центрі уваги. В середині одного значення образи розрізняються два варіанти: образа за щось (слова, вчинок); образа на когось. Від феномена образи логічно перейти до питання переживання (визнання) провини й можливість прощення винного. Складність вивчення даного феномена полягає в тому, що, незважаючи на широку розповсюдженість поняття вибачення в розмовній мові, літературі, богослов'ї і філософських теоріях, зміст його тлумачиться неоднозначно. Внаслідок цього при

проведенні психологічних досліджень вибачення виникають труднощі із термінологією та дослідними процедурами.

До розгляду поняття прощення зверталися мислителі минулого: Епікет, М. Монтень, Ф. Ніцше, Л. Толстой, А. Шопенгауер. У працях психологів прощення пов'язують з особистісним змістом (В. Франкл), зціленням (Е. Фромм), прийняттям іншого (Ю. Орлов), активним подоланням негативної орієнтації по відношенню до кривдника і розвитку по відношенню до нього позитивної орієнтації (Р. Енрайт, Е. Гассінья).

Дослідження феномена вибачення за кордоном в останні двадцять років носить міждисциплінарний характер. Так, прощення є предметом вивчення у філософії, психотерапії й психології та прикладної конфліктології. В Росії дослідження феномена вибачення має фрагментарний характер, було розглянуто в контексті переживання образи (О. Апуневич, Ю. Орлов), психології подружніх стосунків, взаємин в родині (А. Родіонова). В Україні прощення досліджується переважно як проблема релігієзнавства і правознавства, і лише недавно – в інтересах практичної психології (В. В. Рибалка). Феномен прощення в останні роки привернув увагу фахівців з медіації юридичних конфліктів.

Конфлікти, які стали предметом обговорення, а не емоційно заряджені сварки, спроможні активізувати процеси групового мислення і сприяти подоланню синдрому покірності, коли комформисти не висловлюють ідеї, як можуть порушити крихтку рівновагу. Конфлікт може поліпшити якість прийняття рішень, оскільки додаткові ідеї і критичний аналіз ситуації ведуть до кращого її розуміння; наслідки відокремлюються від причин, з'являються і розробляються додаткові альтернативи та критерії їх оцінки. Через конфлікт члени групи можуть опрацювати можливі проблеми ще до того, як ситуація перетвориться на невиправну. Обговорення, артикуляція позицій сприяє й кращому усвідомлюванню обставин, ставлень, які через дію механізмів психічного захисту, викривляють бачення конфліктної ситуації, заважають поглянути на неї очима опонента.

Конфлікти сприяють становленню групової солідарності, що дозволяє викоренити причини внутрішнього роз'єднання і відновити єдність. Але необхідно зважати, що такий вплив справляють конфлікти, що зачіпають тільки такі цілі, цінності і інтереси, які не суперечать основам внутрішньо групових відносин. У тенденції такі конфлікти сприяють зміні внутрішньо групових норм і відносин у відповідність з насущними потребами окремих індивідів або підгруп.

У процесі конфлікту проблема може бути вирішена шляхом, який прийнятний для всіх сторін і, в результаті, люди відчуватимуть особисту причетність до вирішення проблем, що, у свою чергу, зводить до мінімуму або зовсім усуває труднощі в виконанні прийнятих рішень – ворожість, несправедливість і вимушеність поступати проти власної волі.

Внаслідок конфлікту сторін будуть більше схильні до співпраці, а не до антагонізму в майбутніх ситуаціях, які, можливо, чреваті конфліктом.

Якщо не знайти ефективного способу управління конфліктом, можуть виникати дисфункціональні наслідки. Конфлікт в якому вирують емоції часто настільки змінює пріоритети сторін, що ставить під загрозу їх справжні інтереси. Так, невирішені конфлікти призводять до непродуктивної витрати часу, погіршення якості прийнятих рішень: адже, для прийняття правильного рішення той, хто його приймає, потребує точної інформації; якщо між сторонами і тими, хто приймає рішення, відносини порушені, то свідоме чи несвідоме перекручення інформація призведе до поглиблення ворожості й висновку про неможливість примирення, прагнення покарати кривдника,

завдати йому шкоди. При цьому розуміння того, що покарання зробить неможливим відшкодування завданої шкоди і призведе до ескалації конфлікту, не приймається до уваги.

Гострі конфлікти можуть призвести до остаточної втрати довіри. У такому випадку здається доцільним роз'єднання сторін, як це прийнято при домашньому насильстві (заборона наближатися до жертви ближче певної відстані, примусове переселення кривдника), що може знизити напругу, але викликати нові проблеми, ще гірші, ніж попередні. Йдеться, зокрема, про завдання шкоди репутації, навмисне псування речей, зниження бажання бути членом суспільства, працювати (навчатися), збереження почуттів, що роз'єднують (гнів, образа) тощо.

Таким чином, компроміс має всі шанси залишитися основним терміном в галузі вирішення ділових, юридичних, психологічних, політичних і соціальних конфліктів, хоча значення і наповнення його будуть змінюватися. Зміни можуть торкнутися як етичної сторони компромісу, так і його розуміння як бажаного результату застосування методів керування конфліктами».

Юридико-психологічний підхід до вирішення юридичних конфліктів може зробити досягнення компромісів одним з ключових засобів сучасного кримінального провадження, за умов урахування його психологічної складової та суспільного резонансу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Афанасьєв К. К. Адміністративні договори : реалії та перспективи : монографія / [наук. ред. к.ю.н., проф. Ю. П. Битяк]. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2004. – 320 с.
2. Ващенко І. В. Конфлікти: сучасний стан, проблеми та напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ / І. В. Ващенко. – Х. : ХНУВС, 2002. – 255 с.
3. Гришина Н. В. Психологія конфлікту / Н. В. Гришина. – СПб. : Питер, 2001. – 464 с.
4. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям / О. О. Житний. – Харків : ХНУВС, 2004. – 152 с.
5. Кришевич О.В. Психологічні аспекти розв'язання конфліктів у слідчій діяльності : МВС України : автореф. дис. ... к.ю.н. : 19.00.06. – К., 2002. – 19 с.
6. Назаров В. В. Виникнення кримінально-процесуальних конфліктів та способи їх усунення на стадії попереднього розслідування : автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.09. – К., 2000. – 18 с.
7. Новікова М. М. Психологічні засади правового компромісу // Держава і право : Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 26. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2004. – С. 266–271.
8. Парфило О. А. Дійове каяття як правовий компроміс у кримінальному процесі // Науковий вісник НАВС. – 2002. – № 2. – С. 232–239.
9. Петришин О.В. Конфлікт та співробітництво // Вісник академії правових наук. – 2004. – № 3 (38). – 24–34
10. Туркота С. Правовий компроміс у кримінальному судочинстві // Право України. – 2001. – № 12. – С. 69–71
11. Усатий Г. О. Кримінально-правовий компроміс / Г. О. Усатий. – К. : Атіка, 2001. – 128 с.

ЮРИДИЧНА ОСВІТА

УДК 378.094

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ КОМПОНЕНТ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Голенко Ніна Миколаївна,
викладач кафедри спеціальної фізичної та
вогневої підготовки (Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Статтю присвячено питанню організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів як виду навчальної діяльності, спрямованої на формування пізнавальних здібностей студентів, їх безперервну самоосвіту. Самостійна робота розглядається як вища форма цілеспрямованої навчальної діяльності, яка є спланованою, організаційно, методично спрямованою та відбувається без прямої допомоги викладача, але за його завданням, під його керівництвом, у спеціально відведений для цього час.

Здійснено аналіз форм, методів, умов реалізації самостійної роботи; підкреслюється її роль у навчальному процесі.

Ключові слова: навчальний процес, кредитно-модульна система, самостійна робота, мотивація, самореалізація, творча активність.

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА СТУДЕНТОВ КАК НЕОТЪЕМЛЕМЫЙ КОМПОНЕНТ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА

Голенко Ніна Николаевна,
преподаватель специальной физической и огневой подготовки
(Херсонский факультет
Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

Статья посвящена исследованию проблемы организации самостоятельной работы студентов высших учебных заведений как вида учебной деятельности, направленной на формирование познавательных способностей студентов, их непрерывное самообразование. Самостоятельная работа рассматривается как высшая форма целенаправленной учебной деятельности, которая является спланированной, организационно и методически направленной и осуществляется без прямой помощи преподавателя, но по его заданию, под его руководством, в специально отведенное для этого время.

Осуществлен анализ форм, методов, условий реализации самостоятельной работы; подчеркивается её роль в учебном процессе.

Ключевые слова: образовательный процесс, кредитно-модульная система, самостоятельная работа, мотивация, самореализация, творческая активность/

STUDENTS' SELF-STUDY TRAINING AS AN ESSENTIAL COMPONENT OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Holenko Nina Nikolaevna,

teacher of department of the special physical and fire preparation,
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The article focuses on the issue of university students' self-study training organization.

The aim of the research is to identify the features of self-study training as a kind of educational activity aimed at developing students' cognitive abilities, their continuous self-education; to define the nature of the notion "self-study training", forms, methods and conditions of its realization.

Self-study training is considered as the highest form of targeted educational activities which is planned, organized, aimed methodically and takes place without teachers' direct assistance, but on their instructions, under their direction, in specially appointed time.

The purpose of such activity is to learn the curriculum; to systematize and consolidate theoretical knowledge and practical skills; to form skills to use information from different sources; to develop students' cognitive abilities and activity (creative initiative, independence, responsibility, self-discipline); to form the independence of thinking, abilities to self-development, self-improvement and self-realization; to develop students' research skills.

The author considers the essence of the notion "self-study training", its definitions and classifications of this type of activity, forms, methods, conditions of its effective implementation, forms and methods of its control.

The effectiveness of self-study in the educational process highly depends on the conditions of its organization, content and nature of tasks, the logic of their construction, the achievement quality in the course of this work. The level of self-study training organization considerably affects the development of the students' sustained interest in the academic disciplines, the degree of their cognitive activity and the process of mastering knowledge and skills.

The prospects of the further research are the comprehensive review of different forms and methods of students' self-study training organization and the teachers' role in this process.

Keywords: educational process, self-study training, motivation, self-realization, creative activity.

Головною рисою сучасної освіти є перехід до концепції особистісно орієнтованого навчання, що передбачає досягнення майбутнім фахівцем такого рівня професійної компетенції, який гарантує пріоритетний розвиток інтелекту на основі синтезу принципів фундаментальності, індивідуалізації, створює умови для саморозвитку особистості, актуалізації творчих здібностей, професійної та соціальної самореалізації.

Світові тенденції в галузі вищої освіти визначають інноваційні завдання з підготовки кваліфікованого фахівця, конкурентоспроможного на ринку праці, відповідального, здатного до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, готового до постійного особистісного росту, соціальної та професійної мобільності. Отже, пріоритетною метою вищої освіти та критерієм її ефективності стає розвиток особистісного потенціалу та реалізація професійної складової майбутнього фахівця.

Численні дослідження підтверджують думку про те, що індивідуальність, смислова наповненість і справжня цінність людського життя залежать від здатності особистості організувати його відповідно до власних задумів, самовизначатися стосовно його цілісного ходу [1, с. 90–91].

Підготовка висококваліфікованого спеціаліста в умовах реформування системи вищої освіти України неможлива без цілеспрямованої самостійної роботи студентів. Тому одним із найважливіших напрямків розвитку освіти є оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу для формування творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти та самореалізації особистості.

Організація самостійної роботи студентів – складний і багатовимірний процес, який включає в себе формування мотивації та професійної позиції майбутнього спеціаліста, органічне включення самостійної роботи в процес засвоєння змісту навчальних дисциплін, інтеграцію самостійної роботи студентів з досвідом використання сучасних педагогічних технологій, вибір форм контролю тощо. Але успішність самостійної роботи в першу чергу залежить від установки і студентів, і викладачів на співтворчість, від здатності всіх учасників навчального процесу до діалогу.

На теоретико-методологічному рівні проблема організації самостійної роботи студентів знаходить своє висвітлення в працях багатьох науковців. Так, ученими досліджується сутність поняття самостійної роботи, принципи її організації; розглядаються різні класифікації цього виду діяльності; вивчаються методи, форми, засоби проведення самостійної роботи; розробляються методики планування, організації та контролю самостійної роботи [2–8].

Незважаючи на значну кількість досліджень у цій галузі, питання організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів залишається актуальним. Щоб виконати завдання, які постали перед вищою школою, потрібно вдосконалювати навчально-виховний процес, розробляти нові методи і форми взаємодії викладача і студента, стимулювати самостійну навчальну діяльність молоді. Адже в процесі впровадження кредитно-модульної системи навчання значна частина матеріалу виноситься на самостійне опрацювання. Тому основним завданням викладача стає не репродуктивне викладання набору готових знань, а організація активної самостійної роботи студентів.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні особливостей організації самостійної роботи як виду навчальної діяльності, спрямованої на формування пізнавальних здібностей студентів, їх безперервну самоосвіту; визначенні сутності поняття «самостійна робота», форм, методів та умов її реалізації.

Аналіз наукових праць з теми дослідження засвідчує, що погляди вчених на сутність поняття «самостійна робота» різні. Розглядаючи організацію самостійної роботи, дослідники називають її методом навчання [9]; засобом, прийомом [10]; формою організації навчальної діяльності [4; 11].

Так, П. І. Підкасистий пропонує розглядати самостійну роботу як форму організації навчальних занять, як засіб залучення учнів до самостійної пізнавальної діяльності [7, с. 25]. І.А. Зимня визначає самостійну роботу як «цілеспрямовану, внутрішньо мотивовану, структуровану самим об'єктом у сукупності виконуваних дій, контрольовану та кориговану у процесі діяльності» [12, с. 177].

На думку Б. П. Єсіпова, самостійна робота студентів – це робота, яка виконується без допомоги викладача, але за його завданням у спеціально виділений для цього час. Студенти свідомо ставлять за мету досягнення поставлених завдань, використовуючи свої сили і показуючи в тій чи іншій формі результат розумових чи фізичних дій [4, с. 114].

Під самостійною роботою розуміють і виконання студентами різних видів завдань навчального, виробничого, дослідницького і самоосвітнього характеру, які є засобом засвоєння системи наукових та професійних знань, способів пізнавальної діяльності, формування навичок, умінь, досвіду творчої діяльності і професійної майстерності, позитивного ставлення до професії та оточуючого середовища [2, с. 45].

Отже, самостійна робота розглядається нами як вища форма цілеспрямованої навчальної діяльності, яка є спланованою, організаційно, методично спрямованою та відбувається без прямої допомоги викладача, але за його завданням, під його керівництвом, у спеціально відведений для цього час.

Метою самостійної роботи студента є засвоєння у повному обсязі навчальної програми; систематизація та закріплення отриманих теоретичних знань та практичних умінь; формування вмінь використовувати інформацію непаралельних джерел; розвиток пізнавальних здібностей та активності (творча ініціатива, самостійність, відповідальність, організованість); формування самостійності мислення, здатності до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації; розвиток дослідницьких умінь.

Самостійна робота студентів є невід'ємним компонентом навчального процесу, а тому, як і всі його складові, являє собою систему організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на підготовку за напрямками і спеціальностями фахівців відповідних освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Дослідники виділяють наступні компоненти самостійної роботи студентів як системи: мотиваційний, організаторський, рефлексивний, виконавчий, контрольний [13, с. 42]. Кожен із зазначених компонентів передбачає певний рівень знань, умінь, навичок і особистісних якостей. Так, мотиваційний компонент вимагає вміння активізувати свій позитивний інтенціональний досвід (переваги, переконання), бачити сенс у своїй роботі, підтримувати високий рівень мотивації на всіх етапах самостійної роботи, знання і використання прийомів стимулювання і налаштування власного інтелекту.

Виконавчий компонент вимагає від студента певного рівня базових знань і вмінь, здібностей до аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення, навичок роботи з інформацією (швидкість читання при збереженні високого ступеня розуміння тексту, вміння конспектувати, складати тези, доповіді тощо).

Рефлексивний компонент передбачає вміння визначати межі відомого і невідомого з метою отримання недостатньої інформації, критичність до дій і вмінь, здатність співвідносити знання про свої можливості з вимогами діяльності та поставленими завданнями.

Організаційний компонент включає в себе наступні вміння: визначення обсягу та етапів роботи, постановка мети і завдання на кожному етапі, розподіл часу у процесі виконання завдання, організація робочого простору. Контрольний компонент вимагає здатності оцінювати якість як кінцевого продукту, так і окремих етапів самостійної роботи, вміння вибирати адекватні форми і методи оцінки.

Існує низка класифікацій самостійних робіт, в основу яких покладені різні критерії (характер навчальної діяльності; зміст і завдання навчальної теми; ступінь розумових зусиль; рівень складності; ступінь самостійності й евристичності; дидактична мета; рівень самостійної діяльності тощо).

Так, Б. П. Єсіпов розглядає наступні види самостійної роботи за дидактичними цілями:

- 1) отримання нових знань (попереднє читання інформації, спостереження, виконання практичних завдань);
- 2) засвоєння вмінь і навичок (виконання вправ, вирішення та складання задач);
- 3) застосування знань (підбір і співставлення предметів, виконання різних завдань, написання твору);
- 4) повторення і перевірка знань (письмові відповіді, самостійне виконання завдань на повторення невеликих тем, робота з метою попередження помилок) [4, с. 123].

Найбільш детальною, на нашу думку, є класифікація П.І. Підкасистого [7, с. 29–30], який розмежує самостійну роботу студентів за рівнем продуктивності самостійної діяльності студентів:

1. Самостійні роботи за зразком включають рішення типових завдань, виконання різноманітних вправ за зразком.

2. Реконструктивно-варіативні самостійні роботи передбачають необхідність відтворення структури знань, залучення відомих знань для вирішення завдань, проблем, ситуацій.

3. Евристичні самостійні роботи пов'язані з вирішенням окремих питань, порушених на лекціях, семінарських, лабораторних, практичних заняттях, на яких формуються вміння бачити проблему, самостійно її формулювати, розробляти план її вирішення.

4. Творчі (дослідницькі) самостійні роботи (курсіві, дипломні проекти) Діяльність студентів набуває пошукового характеру, розробляються й власні методи вирішення проблемних ситуацій, проявляються розумові здібності студента.

Для того щоб розвинути творчий потенціал студента, його потребу в самопізнанні, саморозвитку, викладач має запропонувати освітній процес, основною метою якого є розвиток в особистості закладеного в ній творчого потенціалу, впевненості у своїх творчих силах, ділових якостях, прагнення до самостійної діяльності та прийняття самостійних рішень.

Заходи, що створюють передумови й умови для успішної реалізації самостійної роботи, повинні передбачати забезпечення кожного студента:

- інформаційними ресурсами (довідники, навчальні посібники, банки індивідуальних завдань, навчальні програми тощо);
- методичними матеріалами (вказівки, керівництва, практикуми, робочі зошити);
- матеріалами для контролю (тести, ситуаційні задачі);
- матеріальними ресурсами (лабораторне, вимірювальне обладнання);
- тимчасовими ресурсами; консультаціями; можливістю вибору індивідуальної освітньої траєкторії (елективні дисципліни);
- можливістю публічного обговорення теоретичних та / або практичних результатів, отриманих студентом самостійно (конференції, олімпіади, конкурси).

Як зазначають вчені, необхідною умовою розвитку навичок самостійної роботи студентів, виховання їх творчої активності та ініціативи є:

- забезпечення взаємозв'язку самостійної та аудиторної роботи;
- детальна розробка форм самостійної роботи;
- наявність ефективних форм контролю [3–9].

Як правило, вибір форм самостійної роботи залежить від цілей конкретного етапу навчання. В ході самостійної роботи студент може:

- засвоїти теоретичний матеріал дисципліни (теми, що виносяться на самостійне опрацювання, окремі питання, положення тощо);
- закріпити знання теоретичного матеріалу, використовуючи необхідний інструментарій практичним шляхом (вирішення ситуаційних задач, виконання контрольних робіт, тестів для самоперевірки);
- застосувати отримані знання та навички для аналізу ситуації та визначення правильного рішення (підготовка до групової дискусії, підготовлена робота в рамках ділової гри, «кейс стаді», письмовий аналіз конкретної ситуації, розробка проектів);
- застосування отриманих знань та вмінь для формування власної позиції, теорії, моделі (написання дипломної, науково-дослідної роботи тощо).

Традиційно самостійна робота студентів проводиться за наступними формами: індивідуальні (реферативні повідомлення, курсові роботи, дипломні проекти,

самостійна науково-дослідницька робота, індивідуальні консультації, олімпіади, конкурси тощо); групові (навчання у співпраці, ігрове проектування, групові консультації, факультативні заняття, заняття в гуртках); масові (проектне навчання, програмоване навчання) [14, с. 69].

Поряд із традиційними у сучасній педагогічній практиці використовуються і методи, що сприяють індивідуалізації та інтенсифікації навчального процесу: проблемно-пошукові; проектного навчання; колективної розумової діяльності тощо [15].

Ефективним у процесі організації самостійної роботи студентів, на наш погляд, є також складання індивідуальних планів навчання; залучення студентів до науково-дослідної роботи; включення самостійної роботи студентів у навчальний план і розклад занять; організація індивідуальних консультацій; розробка завдань, що передбачають нестандартні рішення; проведення нетрадиційних лекцій (лекції-бесіди, лекції-дискусії, де доповідачами та співдоповідачами виступають самі студенти) тощо.

Контроль самостійної роботи, оцінка її результатів являє собою єдність двох форм: самоконтроль і самооцінка студента; контроль та оцінювання з боку викладачів, державних екзаменаційних та атестаційних комісій тощо.

У якості форм і методів контролю використовуються фронтальні опитування на семінарських та практичних заняттях, колоквиуми, заліки, тестування, самозвіти, контрольні роботи, захист творчих робіт. Критеріями оцінювання самостійної роботи студента виступають: рівень засвоєння навчального матеріалу; вміння використовувати теоретичні знання під час виконання практичних завдань; повнота навчальних уявлень, знань та вмінь з теми; обґрунтованість та чіткість викладу відповіді на поставлене запитання; оформлення звітної документації тощо.

Звичайно, для правильної та ефективної організації самостійної роботи студентів велике значення має:

- підготовленість викладачів;
- розробка навчально-методичного комплексу з кожної дисципліни, який включає опис курсу, форм і засобів контролю; змісту та термінів проведення самостійної роботи;
- наявність навчального, дидактичного та навчально-методичного матеріалу; забезпеченість бібліотеки необхідною літературою;
- вибір форм самостійної роботи студентів залежно від цілей і завдань навчальної дисципліни, ступеня складності і затребуваності практикою;
- наявність чітких цілей, елементів новизни, доступності, алгоритму виконання завдань;
- забезпеченість комп'ютерною та телекомунікаційною технікою; наявність електронних підручників, комп'ютерних навчальних програм, контролюючих та демонстраційних програм тощо;
- індивідуалізація завдань, врахування рівня підготовленості та здібностей кожного студента;
- застосування інноваційних технологій (сукупність технічних засобів, що забезпечують вільний доступ студента до різних джерел інформації і створюють оптимальні умови для використання електронних засобів навчання);
- вибір різних форм організації самостійної роботи, що дозволяє найефективніше стимулювати пізнавальну активність студентів;
- визначення оптимального навантаження та системи моніторингу, яка має особистісну, розвиваючу спрямованість і творчий характер;
- впровадження міждисциплінарних самостійних робіт та проектів;
- розвиток соціальної інфраструктури, поліпшення умов побуту і відпочинку студентів та інші організаційні, суб'єктивні чинники.

Таким чином, ефективність самостійної роботи у процесі навчання багато в чому залежить від умов її організації, змісту та характеру завдань, логіки їх побудови, взаємозв'язку наявних та передбачуваних знань в змісті завдань, якості досягнення результатів у ході виконання цієї роботи. Рівень організації самостійної роботи значно впливає на розвиток у студентів стійкого інтересу до навчальних дисциплін, на ступінь їх пізнавальної активності та на процес оволодіння знаннями, вміннями, навичками.

Перспективним залишається питання всебічного розгляду форм та методів організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів та визначення ролі викладача у цьому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Никитина Н. Н. Введение в педагогическую деятельность : теория и практика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Н. Н. Никитина, Н. В. Кислинская. – М. : Академия, 2004. – 224 с.
2. Гарунов М. Г. Самостоятельная работа студентов как предмет психолого-педагогических и социологических исследований / М. Г. Гарунов // Проблемы активизации самостоятельной работы студентов. – Пермь : Пермский ун-т, 1979. – С. 44–48.
3. Гарунов М. Г. Совершенствование внеаудиторной самостоятельной работы студентов – важное условие эффективной подготовки специалистов / М. Г. Гарунов. – Тюмень, 1981. – 53 с.
4. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроке / Б. П. Есипов. – М. : Учпедгиз, 1961. – 239 с.
5. Журавська Л. М. Педагогічні умови управління самостійною роботою студентів вищих закладів освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. М. Журавська. – К., 1999. – 21 с.
6. Заскалета С. Г. Організація самостійної пізнавальної діяльності студентів сільськогосподарського інституту (за матеріалами вивчення іноземних мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / С. Г. Заскалета. – К., 2000. – 19 с.
7. Пидкасистый П. И. Сущность самостоятельной работы студентов и психолого-дидактические основы ее классификации / П. И. Пидкасистый // Проблемы активизации самостоятельной работы студентов. – Пермь : Пермский ун-т, 1979. – С. 23–32.
8. Шайдур І. А. Організація самостійної роботи студентів педагогічних університетів на основі індивідуально орієнтованого підходу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / І. А. Шайдур. – К., 2003. – 22 с.
9. Буряк В. К. Самостоятельная работа учащихся : книга для учителя / В. К. Буряк. – М. : Просвещение, 1984. – 64 с.
10. Унт И. Э. Индивидуализация и дифференциация обучения / И. Э. Унт. – М. : Педагогика, 1990. – 188 с.
11. Шамова Т. И. Активизация учения школьников / Т. И. Шамова. – М. : Педагогика, 1982. – 209 с.
12. Зимня И. А. Педагогическая психология : учеб. для вузов / И. А. Зимня. – М. : Логос, 2001. – 384 с.
13. Георге И. В. Психолого-педагогические условия подготовки студента к самостоятельной работе // Высшее образование сегодня. – 2011. – № 8. – С. 42–43.
14. Демченко О. Дидактична система організації самостійної роботи студентів / О. Демченко // Рідна школа. – 2006. – № 5. – С. 68–70.
15. Губарева А. Е. Современные формы организации самостоятельной работы и контроля знаний студентов вузов / А. Е. Губарева // Высшее образование сегодня. – 2009. – № 10. – С. 59–62.

НАШІ АВТОРИ

- Албул С. В.* перший проректор Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (м. Одеса, Україна)
- Бабенко А. М.* професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (м. Одеса, Україна)
- Барко В. І.* професор кафедри соціології та психології факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук (м. Харків, Україна)
- Беніцький А. С.* професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (м. Херсон, Україна)
- Бондар В. В.* доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Херсон, Україна)
- Вайда Т. С.* начальник кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук, доцент (м. Херсон, Україна)
- Голенко Н. М.* викладач кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Херсон, Україна)
- Грищенко О. А.* доцент кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (м. Одеса, Україна)
- Дрішлюк В. І.* доцент кафедри господарсько-правових дисциплін юридичного факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Одеса, Україна)
- Дундич Л. В.* доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Херсон, Україна)
- Жильцов О. Л.* доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Херсон, Україна)
- Ковальова О. М.* викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Одеса, Україна)
- Конопельський В. Я.* начальник кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент (м. Одеса, Україна)

- Кузніченко С. О.* проректор державного університету – начальник Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, (м. Херсон, Україна).
- Липчук В. С.* заступник начальника Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук (м. Херсон, Україна)
- Лень Т. В.* доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук (м. Херсон, Україна)
- Любчик В. Б.* доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців підрозділів кримінальної міліції Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Одеса, Україна)
- Магновський І. Й.* начальник кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (м. Херсон, Україна)
- Матієнко Т. В.* доцент кафедри психології та педагогіки Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (м. Одеса, Україна)
- Меркулова Ю. В.* доцент кафедри психології та педагогіки Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (м. Одеса, Україна)
- Мукоїда Р. В.* заступник начальника кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців підрозділів кримінальної міліції Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Одеса, Україна)
- Саакян М. Б.* т.в.о. начальника кафедри оперативно-розшукової діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор (м. Одеса, Україна)
- Тарасенко Р. В.* начальник докторантури та ад'юнктури Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, с.н.с. (м. Одеса, Україна)
- Феделеш М. М.* аспірант Міжнародного університету бізнесу та права (м. Херсон, Україна)
- Цільмак О. М.* в.о. начальника кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор (м. Одеса, Україна)

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ СТАТЕЙ

1. ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ НАУКОВОЇ СТАТТІ

Наукова стаття повинна містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальшої розвідки у даному напрямку.

2. ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ НАУКОВОЇ СТАТТІ

2.1. Обсяг рукопису публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, анотації, ключові слова) не повинен перевищувати 10–15 сторінок.

2.2. Рукопис публікації має бути набраний у текстовому редакторі Microsoft Word та роздрукований у 2-х прим. на сторінці стандартного аркуша формату А4 та відповідати таким вимогам: міжрядковий інтервал – 1,5; шрифт – Times New Roman; розмір (кегель) – 14, поля: верхнє, нижнє, праве, ліве – 2 см).

2.3. Перший рядок (у лівому куті) – УДК статті. Другий рядок (у правому куті) – ім'я та прізвище автора (співавторів). Третій рядок – науковий ступінь, вчене звання, почесне звання, посада та місце роботи автора (співавторів). Нижче – назва публікації з жирним шрифтом. Нижче розміщується анотація українською, російською (500 друкованих знаків) та англійською (2500–3000 друкованих знаків) мовами. Ключові слова (3–10 слів). Нижче – текст статті.

2.4. Посилання на використані джерела здійснюється у квадратних дужках з зазначенням номеру джерела та конкретних сторінок, а самі назви джерел наводяться в кінці статті у порядку згадування у тексті.

2.5. Список використаних джерел складається із дотриманням всіх бібліографічних вимог (державний стандарт України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»). На всі першоджерела повинні бути зроблені посилання. Першоджерела подаються мовою оригіналу.

3. ВИМОГИ ЩОДО НАДАННЯ НАУКОВОЇ СТАТТІ У РЕДАКЦІЮ

3.1. Два роздрукованих примірники наукової статті та її електронний варіант.

3.2. Довідку про автора (співавторів) із зазначенням – ПІБ, посади та місця роботи, контакт-ного номера телефону та електронної пошти.

3.3. Для авторів, які не мають наукові ступені, є обов'язковою наявність рецензії, а також витяг з протоколу засідання кафедри, відділу або лабораторії про рекомендацію статті для опублікування.

3.4. Фото автора (співавторів) у форматі JPG.

Контактна інформація:

Телефон головного редактора: (0552) 49-20-03.

E-mail: law_bulletin@ukr.net»

Наукове видання

**Юридичний
бюлетень**

Науковий журнал

Випуск 1 (1)

Підписано до друку 01.09.2015. Формат 60x90/8. Папір офсетний.

Гарнітура «Book Antiqua» Друк цифровий. Ум. друк .арк. 12,04.

Наклад 100 прим.

Видавництво ОДУВС

м. Одеса, вул. Успенська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3507 від 25.06.2009 р.